Leltári szám:_____

XVIII. ÉVF. 6. SZÁM 1964. JÚNIUS

A TARTALOMBÓL

ÁRA: 2 FORINT

Berczeli Anzelm Károly, Dalos György, Hegedűs István, Kalász László, Mezei András, Papp Lajos és Raffai Sarolta versei, Franyó Zoltán műfordítása — Horgas Béla, Kaczúr István, Mocsár Gábor, Tóth Béla prózai írásai — Csaplár Ferenc, Dömötör János, Kaposi Márton, M. Pásztor József, Seres József, Szelesi Zoltán, Székelyhídi Ágoston, Vajda László és Varga Rózsa kritikái, tanulmányai.

TISZATÁJ

...irodalmi...

TÓTH SÁNDOR: TAVASZ (RÉZDOMBORÍTÁS)

NÉMETH FERENC:

MI GÁTOLJA VAGY SEGÍTI AZ ÍZLÉS FEJLŐDÉSÉT?

Érdekes és elgondolkoztató írás jelent meg a Kritika 1963. novemberi számában *Mesterházi* Lajos tollából *Az ízlésről.* Mint a folyóirat lábjegyzetéből kitűnt, a cikk a budapesti pártbizottság időszerű elgondolására a főváros lakosságának ízlését felmérő reprezentatív vizsgálat megelőző elvi alapvetését foglalja össze. A Tiszatájban két írás jelezte az érdeklődést iránta. A lap 1964. januári számában *Tóth* Miklós *Gondolatok egy fogalom meghatározásához* címmel vitába szállt a Mesterházi cikke élén olvasható ízlésmeghatározással. A februári számban pedig *Sipka* Sándor *Az ízlés vizsgálatának és nevelésének módszeréről* címmel a tanulóifjúság körében folytatott ízlésvizsgálatok eredményéből kiindulva javasló következtetéseket vont le az ízlés mélyrehatóbb esztétikai vizsgálatának miként jére, valamint az iskolai oktatásban az ízlés korszerűbb és eredményesebb nevelésére vonatkozóan. Maga az ízlés és mellette természetesen a megismeréséhez vezető vizsgálat lehetőségei és főként gyakorlata engem is izgatott, s mivel érdeklődésem szerencsés párhuzamba került a szerkesztőségével, félbenhagyva — avagy ez úton folytatva — egy elképzelt szociográfia alanyaival egyenkénti és hosszadalmas ismerkedésemet, megpróbálkoztam egy a szerényebb lehetőségek szerint szűkebb méretű, csupán 100, Szegeden dolgozó textilipari fiatal munkásra vonatkozó és kevésbé belterjes — a KISZ-gyűléseken önállóan kitölthető kérdőívek lehetőségei által korlátozott — szociológiai ízlésvizsgálattal. Most a kérdőívek „párlatát", a hétoldalnyi számot vizsgálva — s visszaemlékezve kérdésekre, beszélgetésekre — úgy érzem, nem csak számomra volt tanulságos: talán nem érdektelen néhány ízlésük alakulására vonatkozó megfigyelést, mutatkozó problémát lencse alá helyezni, a magam indirekt módján a gyakorlatból keresve ajtót a vitához.

A művészetek értékrendje

Pár számmal felvázolom előbb a száz fiatalt, akik két szövő-fonó és egy kenderipari üzemben dolgoznak: 15—35 évesek, több mint egyharmaduk 19—20 éves. Közülük 31 férfi és 69 nő. Ami családi állapotukat illeti: 13 nős, illetve férjezett, és 2 nő elvált — összesen 16 gyerekük van. Közülük 73 Szegeden, 27 falun lakik, mégpedig 63 a szüleinél, 22 albérletben, illetve rokonoknál, és 10 saját főbérleti lakásban. A 100-ból 14 nem járta végig az általános iskolát, 86 befejezte: ezek közül 17 érettségizett és 6 abbahagyta vagy még folytatja a továbbtanulást. Munkakörük: 46 segédmunkás, 23 szakmunkás, 14 műszaki és irodai dolgozó, 17 pedig szakmunkástanuló. Ez utóbbiak keresnek 1000 forint alatt, a többi innen 1700-ig, zömük 1100-tól 1500-ig: 25-en 1200-at átlagosan.

Néhány általános művelődési adatból felállítható a művészetek értékrendje aszerint, hogy melyik nagyobb tömeg- s ízlésformáló hatású. A 100 főből 97 jár rendszeresen moziba, 78 olvas, 71 volt legalább néhányszor színházban, 27 látott képzőművészeti kiállítást és 17 hallgatott hangversenyt. Eszerint *a film hat legszélesebb körben* — ez persze köztudott tény —, emellett *több filmet néznek*, mint amennyi könyvet olvasnak (emlékezetből 385 filmcímet soroltak föl 269 könyvcímmel szemben), és *több embert jobban érdekel a film.* (A legnagyobb könyvélmény iránti kérdésre 59, míg a filmre 79 válasz érkezett, ezen belül a legtöbb szavazat egy könyvre 6, viszont filmre 14 volt. Hasonlóképpen az olvasott, illetve látott művek felsorolásánál a legtöbb szavazat egy könyvre 17, de filmre 29 volt.) Mindezek alapján *a film különös figyelmet érdemel* az ízlés vizsgálatánál, s természetesen annak fejlesztésénél is.

Megállapítva a filmművészet primátusát érdeklődésükben, az irodalmi és színházi érdeklődés kiterjedtségét sem kevesellhetem. Legfeljebb abban mutatkozik lényegesebb eltérés, hogy jóllehet 100 közül 71-en jártak színházba, jóval kevesebb előadást tekintettek meg, mint ahány filmet, vagy amennyi könyvet olvastak. (Egyelőre mellőzve a minőség kérdését.) Az 1963-ban látott s olvasott művek címfelsorolása érzékelteti a különbséget: míg 385 filmcímet soroltak fel (ami 144 filmnek felel meg), továbbá 269 könyvcímet (ez 196 könyv), addig csak 170 színházi előadás címet, s ezek 53 darabra vonatkoznak. (Jó részét a tv-ben látták.) Így noha majdnem ugyanannyian voltak színházban, mint amennyien olvasnak, a színház mégis kevésbé hat ízlésükre, szerepe műveltségükre jóval csekélyebb. De még mindig számba vehető.

Nincs képzőművészeti ízlés

Viszont nem hat műveltségükre számba vehetően a képzőművészet és a komoly zene. Ez utóbbi problémája bonyolult s nem annyira égető: csupán a komoly zene elvont, tiszta formájára áll, a színházban látott művek felsorolása azt mutatja, valamivel jobb az operák látogatottsága, s arra következtethetünk: ez — mármint a színház — az a kapu, melyen tömegek közelebb juthatnak a komoly zenéhez a könnyű zene, majd az operett lépcsőfokán át. A képzőművészet helyzete azonban egyértelműen mellőzöttnek mondható. Erről való fogalmaik mutatják, hogy egyáltalán *nem is beszélhetünk még képzőművészeti ízlésről.* Ezt bizonyítják a beérkezett válaszok is, arra a kérdésre, hogy milyen kép vagy szobor tetszett legjobban. 50 válaszból a szegedi Dankó-szoborra jut 7, mivel e mellett naponta eljárnak, s ez jutott eszükbe, a Mona Lisára 6, ám bizonyára többen csak a címre emlékeztek, s általában „a tájképekre" 5. 4—4 szavazatot kaptak általában a „csendéletek" és Munkácsy. (Ketten felírták a *Honfoglalás* címet is.) A Budapesti Szabadságszobor 3, Rodin Gondolkodója és Szinyei Majálisa, valamint „Petőfi Sándor szobra" közelebbről meg nem határozva 2—2 szavazatot kapott. 26 jelezte, hogy otthon, náluk, valamilyen kép vagy szobor van. Néhány választ idézek is arra, hogy mit ábrázol, kitől van: „Dolgozó falusi népet, madarak paradicsomát stb. Kenéz István, Kisfaludy Károly leányfalusi festők", „Van, de nem tudom, mit ábrázol (giccs)", „Építő mester", „Hamis játékos", „Rembrant", „Michel Angelo", „Csendélet, nem is tudom", „A festmény tavaszt és tájakat", „Giccs", „Mohácsi vész, Paraszthaz", „Szobor, szalonnázó paraszt, pécsi porcellángyár" stb. Volt, aki csak ezt írta: „Nem szeretem". A számokból és válaszokból az állapítható meg, hogy *a képzőművészettel szemben tanácstalanok, legfeljebb érzik a giccset, de normáik nincsenek.* Nem csoda, hiszen semmi ilyen irányú oktatást nem kaptak.

(Folytatás a 2. oldalon.)

Bede Anna:

RONGYTÁNC

Szél nyerít, foszlányzuhatag porzik,
lábnélküli tánc, kacér és bomlott,
lila-kék örvényben, lepkemód röpdösnek
a régi rongyok.

Kiszakadt a zsák, széthulltak az évek,
egy égő foszlány fennakadt az ágon,
ott ráng föl alá a vérpuha fátyol,
ifjúságom.

Kékfehér kendő (hol a lány belőle?)
felhőként fut fent... vele nyargal a nyár,
a derű szőcskelába, mi vissza
többé nem talál.

Kesztyű, húrokat faggató kezeimről,
vonó ringása... Magason felettem
fölsírnak együgyű, öreg dalok,
miket már elfeledtem.

Hová lettek ujjaimból azok az akkordok?
S hová a naiv bánatok, nemisvolt-könnyű szerelmek?
Szakadt kendők intenek búcsút, zuhannak neki
csigavonalban az idő-veremnek.

A Nap narancs-rőt gőzökben fulladozik,
életek kusza pókhálói remegnek a fákon...
Állok túl a kapun, már csak a hívó idegen házak
éles sarkait látom.

FÜLÖP LÁSZLÓ:

Mire való a költészet?

HOZZÁSZÓLÁS TAMÁS ATTILA TANULMÁNYÁHOZ (II.)

Mondottuk azonban, hogy ettől eltekintve osztjuk érdekes, tartalmas gondolatmenetét, melynek során világos logikával vázolja azokat a relációkat, amelyeket a költészet marxista módon történő értelmezésében forrásként, kiindulópontként kell felfognunk. Írásának ezen összefüggésekre való rámutatás a jelentős érdeme. Az alábbiakban — az eddigiekhez kapcsolva — ezt a bizonyítását próbálnánk még egy-két rövid kiegészítéssel igazolni, nyomatékosítani.

Szerintünk is az ember és külvilág történelmi viszonyából, a kettő dialektikus kölcsönhatásából született a költészet, mint e viszony tükrözője. Hadd idézzük itt József Attilát, aki egyik versében *(A költő olyan...)* rendkívül plasztikusan fejezte ki az elméletileg megfogalmazott problémát:

A költő olyan, mint a
[kisgyerek,
vagy mint az első ember
[a lapályon:
Két lábra állni próbál,
[hogy ne fájjon
apró mivolta, ne fődje berek,

de lássa messziről,
[mi közeleg,
milyen isten rémlik a teljes
[tájon,
mily csönd szivárog, hogy
[üreget vájjon
alánk, míg eltölt a gond
[és képzelet...

Az ember munkájának, egész gyakorlati s szellemi tevékenységének, így a költői-művészi önkifejezésnek is az a végső forrása, hogy alapvetően individuális szerzetként — majd később társadalomba szervezetten is — immanens tulajdonságok hordozójaként elkülönülten áll a tárgyi világban; sajátos tartalmak és bővülő képességek megtestesítőjeként néz szembe környezetével, a bonyolult Mindenséggel. Erőtlenül, esendő gyengeségével kerül a tárgyak közé, valamiféle segítő hatalom nélkül; kizárólag önnön erejére, kiküzdött ellenállására hagyatkozhat. Végigkísérhető — a kezdetektől máig — a történelemben áldozatos küzdelme, mely lényegét tekintve — öntudatlanul s tudatosan — arra irányul, hogy kidolgozza magát a tárgyak sorából, fölébe kerekedjék a világ erőinek, mert különben áldozatul esik, elpusztul. Az ember nem akar áldozat lenni, győzni szeretne, föltétlenül, hiszen másként elveszíti magát, nem tarthatja fönn létét. Csak kiteljesedve, saját léte tudatára ébredve veheti fel — reménnyel a jó végre — a harcot az ellenséges világgal. Az ember mindig szemben állott a külvilág erőivel, annak idegenségével. Ez utóbbi ugyanis — az alapvető materiális egységen túl — lényegesen más minőségek, lényegek foglalata, mint ő. A mindenség öntudatlan, vak és végtelen, s az ember ezzel kénytelen szembenézni — individuumként. Benne helyezkedik el, a maga gyengeségével, egyedi végességével, nyomasztó zártságával, tértől s időtől korlátozottan. Többszörös kegyetlenséggel nehezedik vállaira mindez addig, amíg ismeretlenként, aligismertként, megfejtetlen összefüggésként „titokzatoskodik" előtte az Egész; tehát amíg csupán érzékeli-észleli az öntudat bizonyos szintjén ezt az idegenséget, szembenállást, de feloldani, lebírni nem képes; eleinte meg sem tudja fogalmazni határozottan ezt a korrelációt. Az úrálevés épp ezzel — a felismeréssel, a tudatosítással és a nyomában járó megnevezéssel kezdődik. S hogy ez milyen nehéz, ellentmondásos folyamat, többek közt az a tény is mutatja, miszerint számos változata keletkezett a torzításoknak, a hamis tükrözésnek (a vallásos hiedelmek, az idealista magyarázatok válfajai stb.)

Tulajdonképpen az említett szembenállásról, máslényegűségről beszél egyik esztétikai írásában József Attila is, amikor a szemlélhetetlen „világegész" és a lélekben támadt „világhiány" fogalmairól s a velük szemben funkcionáló ihlet szerepéről fejti ki igen eredeti gondolatait. Nem valami homályos-metafizikus sóvárgása, abszolútum-keresése nyilatkozik e Mindenség-óhajtásában a léleknek; egyszerűen az emberi kiteljesedés, az Én zártságából való oldódás, a tér és idő korlátai által kiszabott szűk és esetleges lehetőségek, az örökös változásban elfutó jelenségek megfellebbezhetetlen tűnései fölé magasodni akaró — eléggé praktikus eredetű — törekvés, vágy tör itt utat magának az ihlettől irányított alkotói munkában és rezonáló befogadó, újra-átélő folyamatban egyaránt.

Az ember és külvilág kapcsolata, a benne állandóan ott munkáló feszültség mindenekelőtt mint az emberi gyakorlat, a munka proble-

Folytatás a 3. oldalon.

MI GÁTOLJA VAGY SEGÍTI AZ ÍZLÉS FEJLŐDÉSÉT?

(Folytatás 1. oldalról)

Mégcsak nem is művészettörténet tanítást hiányolok (ilyesmi még inkább van a fejükben Ki mit tud versenyek emlékeként), hanem hogy *a képzőművészeti szépről egyáltalán meg sem kíséreltek fogalmat kialakítani bennük.* Azt hiszem, célravezető lenne az utóbbit az iskolai rajztanítás tantervébe ágyazni. Annál inkább, mert közeli kapcsolatban van használati tárgyak és az épületek szépségével (sőt némiképpen az öltözködésével is), amelyeknek megítélését tartja elsősorban ízlésnek a közhasználat.

A modern tetszik, de a régi jobb?

Öt kérdéssel próbálkoztam ízlésüket megközelíteni ez utóbbi területen. Egyrészt az építészettel kapcsolatban (milyen stílusú épületek tetszenek, nevezzen meg ilyen épületeket, milyen házban lakna legszívesebben), másrészt a használati tárgyakkal kapcsolatban (milyen bútorok tetszenek, otthon ilyen bútorok vannak-e?). Az építészettel kapcsolatos válaszok érdekes képletet mutatnak. 68 közölte, hogy neki a modern épületek tetszenek, többségük igazolta is ízlését ilyen épületek megnevezésével. (Szegeden az új, megyei tanácsház, a Tisza-parti „Sellőház" és az épülő újszegedi Ogyessza városrész.) Viszont csak 39-en adták jelét, hogy ilyen házakban laknának; egy töredék közömbös volt („ahol lehet"); míg a többség: 53 fő családi, illetve magánházban kíván lakni. Alig lehet különbséget tenni e tekintetben falusiak és városiak vagy érettségizettek és csak általános iskolát jártak között. Viszont úgy tűnik, a férfiak közül többen vannak a magánház mellett, míg a nőknél többen érdeklődnek a modern társasházak és szövetkezeti lakások iránt. (Amely nyilván kevesebb házimunkát kívánna tőlük.) Azt hiszem, *kisvárosias szemléletnek* nevezhetnénk ezt a jelenséget legtalálóbban, s ez kissé érzékelteti, hogy nem független egy kispolgári életeszménytől.

A másik kérdésre érkezett válaszok problematikusak. Jóllehet a 100 közül 77 állította, hogy a modern bútorok tetszenek neki, közülük 41 még azt is, hogy otthon részben ilyen van, de a modern szón mást és mást értenek. Vannak, akiknek a kombinált szekrény a modern, vannak, akiknek a csőbútor, olyan is van, aki direkt „modern variá"-t írt. Ez a fogalomzavar is mutatja a tájékozatlanságot, az ízlés kialakulatlanságát, alapnélküliségét ezen a területen. De jelzi (az életszínvonal mellett) *az igény változását, a meghatározatlan modern iránti növekedését is.* Tapasztalatom szerint a többség nagy érdeklődéssel fogadná a modernbútor- és iparművészeti kiállításokat, tájékoztatókat, a fogalom tisztázását célzó illusztrált előadásokat is. Egy-egy elkészült impozáns modern épületet napsütéses vasárnapokon ezren keresnek fel, mintegy szervezetlen, természetes kiállításként. Ezt az általános érdeklődést kielégítve *fokozottabban kellene segíteni az ízlés fejlődését a normák kialakításával, megalapozásával bennük.* S a jövőben ennek is az iskolai oktatásban kellene kezdődnie, mert noha alapvetően fontos, mégsem az az esztétikai nevelés, hogy milyen tiszta egy osztály vagy a füzetek. Mivel ezek a közhasznú művészeti ágak legközelebb a rajzzal kapcsolatosak, célszerűbbnek tűnne abban a tantárgyban, s nem pl. a történelemben keresni a lehetőséget megalapozásukra.

Megalapozatlan filmízlés

De mivel a film primátusával kezdtem, a filmízlés részletesebb vizsgálatával folytatom. Arra a kérdésre, hogy melyik a legszebb film, a beérkezett „szavazatok" alapján három cím emelkedett ki: *Az aranyember* 14, a *Háború és béke* 8 és a *Nyomorultak* 6 szavazattal. Már itt is kiugrik a romantikus-kalandos iránti érdeklődés, de még ez az egészségesebb képlet. Az 1963-ban látott filmek felsorolásánál viszont, ahol többen több címet írtak, élesebb a kórkép. *A púpos* 29, *Az aranyember* és az *Udvari bolond* 23, a *Szélhámosnő* és a *Korzikai testvérek* 14, az *Esős vasárnap* 12, a *Cartouche* 11, a *Foto Háber* 10 szavazatot kapott. Viszonylag előkelő: tizenegyedik helyet foglal el az *Élektra* 7 szavazattal. A felsorolással csupán illusztráltam egy ismert jelenséget. A probléma, amelyet rejt, Janus-arcú: részben a tömegízlés és -igény talán „pubertáskori" tünete, másrészt a filmművészet fiatalságáé, mely életkora miatt sem produkálhatott annyi remekművet, mint a tekintélyes korú irodalom. S nemcsak „életkori" kérdése ez a művészeteknek: „társadalmi helyzetüké" is. Amennyire általános volt 15—20 éve az irodalmi ponyva, úgy az ma is még a filmben. Noha filmet régóta rengetegen néznek, *nem foglalkoztak vele.* Az oktatásban és a közszellemben az irodalom régóta bevett, „társaságbeli" lett, a filmművészet „lent és fönt" kirekesztett, „művészeten alulinak" vagy sznobságnak tartott volt sokáig. Napjainkban találkozik országosan érdeklődés és nevelési törekvés a gomba módra szaporodó filmkörök, -klubok és -múzeumok formájában, s ahogy hírlik, a készülő tantervekben is. Csakugyan ideje, mert *nevetséges, hogy a legnagyobb tömeghatású művészet marad ki az általános nevelésből,* és pusztán szórakoztató iparcikknek tekintik.

Jókai minden vonalon

Visszatérve a filmízlésben mutatkozó tünetekhez, érdemes melléjük állítani az irodalmi érdeklődés adatait, hogy általánosabb képlethez jussunk. A legszebb könyvnek sorrendben *A kőszívű ember fiait* és *„Az aranyembert*, továbbá alig minősíthető szavazattal az *Aranykoporsót, a Nyomorultak*at és az *Akiért a harang szól*-t tartják. Sokkal több cím található azonban az 1963-ban olvasott könyvek felsorolásában, mely azt mutatja, mely könyvek a legolvasottabbak. Eszerint *„Az aranyembert* 17, *A kőszívű ember fiait* 7, az *És mégis mozog a földet* és az *Aranykoporsót* 6 megkérdezett olvasta. Tehát elmondhatjuk: Jókai az élen minden vonalon. Nem Jókai ellen érzem ezt problematikusnak. Hasonlattal fejezve ki magam: művei régi konyhák sajátos receptje szerint készített befőttek, amelyeket — középiskolai tapasztalatom szerint — maibb ízléssel kóstoltatva elérhető, hogy a bennük konzervált „gyümölcsök" ízét érezzék meg. Azonban *a tömegízlés többnyire nem ezt, hanem a „szirupot" kívánja, s ez a naiv-romantikus-érzelmi-leegyszerűsítő szemlélet ma atavizmus,* mely Tápétól San Franciscóig egyaránt gátolja korunk és társadalmunk s egyáltalán a mai világ eseményeinek és követelményeinek megértését. Száz év előtt lehetett haladó, amikor a haladást előmozdította pl. a belőle táplálkozó nacionalizmus is, de ma éppen annyira muzeális, mint a cifra ruhás huszár vagy egy érzelmekre ható szóvirágos országgyűlési szónoklat.

Katarzismentes művészetet?

Általában mégsem e szemlélet hatása veszélyes abban, hogy a romantikus, kalandos művek iránt ennyire fokozott az érdeklődés. Már csak azért sem, mert ez a szemlélet az élet ellentétes hatása következtében nem a maga teljességében jelentkezik, csupán nyomokban, különösen a magánéletben. (De hát pl. a szerelmi felfogásban se szerencsés.) Általánosabb jelenség azonban ennél a következő. Többeket megkérdeztem, miért ezt, vagy azt a művet tartják legszebbnek. Nehéz volt a „csak"-nál többet hallani — ami ízlésük spontán voltára mutat —, s egy választípus, az egyik lánnyal beszélgetve, kapta a legpregnánsabb formát. Ő az olyan filmeket szereti (olvasni nem szokott), melyek szórakoztatják, de nem veszik igénybe érzelmeit. Látta az Élektrát, s napokig hatása alatt volt; ez fárasztotta, kimerítette. Röviden: *általánosabb tünetnek mutatkozik a katarzistól való félelem.* Látszólag egyszerű kényelmi, „ideg-önvédelmi" szempont. Ez viszont *a kispolgári „struccmentalitás" tünete,* mely nem kevésbé egészségtelen, mint az előbbi. Eredőit, összetevőit érdemes lenne külön kutatni. Bizonyára élménybeli-társadalmi okai vannak, úgy is, mint elriasztó emlékek, úgy is, mint vágyak egy színes képeslapbeli kirakatéletmód után.

Értelmi vagy érzelmi nevelés?

Ezzel kapcsolatban egy ponton részben ellent kell mondanom Mesterházinak, vagy legalábbis megjegyzéssel kísérnem fogalmazását. Egyetértek abban, hogy veszélyes jelenségnek tartja az érzelmi kultúra általános elmaradását az élet követelményei mögött, ezt támasztotta alá az is, amit film, irodalom és színház kapcsán a romantikus-kalandos művek népszerűsége folytán ható avult szemléletről mondtam. (Talán kifejezőbb lett volna a szemlélet helyett érzületet mondani.) Egészében ugyancsak helyeslem nevelési rendszerünkkel kapcsolatos ellenvetéseit, ezen belül azonban egy megfogalmazást problematikusnak érzek, illetve a mögötte rejlő problémát bonyolultabbnak. „Egész nevelési rendszerünk viszont elsősorban az értelemre hat, és az esztétikai tudatot csak közvetve formálja — írja —... az irodalomtanítás módszerében még a tanulók szépérzékének, ízlésének nevelésére készen kínálkozó alkalmakat is gyakran elmulasztjuk." Jogosnak tartom, amit felró a tanítás számlájára. Az „elsősorban az értelemre hatás" helyett azonban a kifogásolnivalót az értelemre és különösen — bár ritkábban — az érzelemre való *elavult* hatásban látom. Konkrétan egy merev módszert, mely adatokat, életrajzokat, társadalmi körülményeket ad az értelemnek szárazon (bár ez a szárazság egyéni: nevelői egyéniség kérdése is), holott ezeknek éppen az lenne a szerepe, hogy az írót és művét közelebb hozza a tanulókhoz, élményt nyújtva a mű keletkezéséről, s innen bogozva élet és művészet összefüggéseiből a létrejövő esztétikum értelemmel és érzelemmel felismerhető ismérveit. Ehelyett a gyakorlat, rendszerint a száraz adatok és tények ismertetése után, egy-egy műre térve *átengedi a tanulót a műben megkövesedett érzelmeknek,* ahelyett, hogy *mai érzelmeket keltve s azokból kitekintve közelítene vele a műhöz.*

Ez lényegében Sipka Sándor véleménye is a pedagógusok oldaláról. Emellett figyelemre méltó javaslata a „giccstanításra", hogy tudniillik ne csak remekműveket elemezzenek a tanítási anyagban, hanem giccses műveket is, hogy a tanulók fel tudják ismerni a nem-művészit. Ez is egy módja a „kritikus megközelítésnek", melyről az imént beszéltem, s melyet szerintem nemcsak a giccsnél, de jó írók műveinél is lehet alkalmazni. (Baj az, ha rájönnek, hogy abszolút tökély nincs?)

Egy sajátos magyar atavizmus

Az érzelmi kultúra elmaradottsága azonban nyílt seb a kispolgári ízlés és mentalitás vírusaival szemben. Sajnos az a benyomásom, hogy a kispolgárság hatása nemcsak „konzerváló elem" — ahogy Mesterházi nevezi —, tehát a korszerű ízlés terjedését gátló tényező, hanem *még maga is terjeszkedik.* Bázisa nemcsak az ország lakosságának 5 százalékát kitevő kispolgárság. A gyakorlatban az osztálykategóriák rendszerint nem határolhatók körül élesen, különösen az osztályharc szempontjából „csendes" időkben. A munkásság és különösen a falusi lakosság körében a hasonló, vagy a kispolgárinál alacsonyabb életkörülmények folytán olykor eszményképp, de ha nem is az, *a kispolgári életmódnak, „ügyességnek" vagy „hajlékonyságnak" a példája hat, mert célravezetőnek, eredményesnek, sikeresnek mutatkozik.* Ennek egy sajátos vonása az „így mulat egy magyar úr" motívum. Elszomorító látni, hogy munkások, parasztok vagy belőlük lett értelmiségiek jókedvük tetőfokán gyakran nem tudnak mást, mint a dzsentrit utánzó kispolgár hámból kirúgását lemásolni.

E katarzismentes szórakozási vágy közismert jellemzője egyébként is a színházi ízlés, szoros összefüggésben a zenei ízléssel. (Hiszen a hangversenyek mellőzése csak a komolyzene iránti idegenkedést jelenti, a könnyűzene annál népszerűbb.) A legszebb darabnak 11-en a *Csárdáskirálynőt,* 6-an a *Luxemburg grófját* és 5-en a *Mária főhadnagyot* tartják. De pár szavazattal helyet kap a látott darabok felsorolásában már *A tanítónő,* a *Trubadúr,* az *Aida,* a *János vitéz,* a *Rómeó és Júlia,* a *Pillangókisasszony* és a *Hamlet* is — természetesen a *Marica grófnő* és *A cigánybáró* mellett.

A művészek is segíthetik az ízlés fejlesztését

Még egy érdekes, Mesterházi által felvetett kérdésről: a „fedett igény"-ről. Ilyen fedett igénynek tartom ugyanis a romantikus művek, a kommersz áru és az operettek keresettségét. Kiiktatni nem lehet egyiket sem, ha nem adunk helyettük a kalandos, izgalmas, szerelmes és nevettető műveket igénylő közönségnek ilyen témájú, de korszerűbb szemléletű és nagyobb művészi értékű műveket. Azt hiszem, ez a probléma még elég sokáig fennáll, minthogy a művek létrehozása nem megy máról holnapra. S hogy valóban e témák az érdekesek és nem pont azok a művek, amelyek nem a legalkalmasabban szolgálják ezt a témaigényt, a beérkezett válaszok egy része igazolja. Többen a kérdéseket félreértve, nem címeket, hanem témákat írtak be válaszként, mint: *„izgalmasat", „bűnügyit", „kalandos történelmieket", „szerelmeset";* mások: *„mait", „a mai élettel kapcsolatosat"* stb. A felsorolt témák első fele természetesen, mint általános jelenség, maga is az ízlés alacsonyabb fokát mutatja. Feltehető — éppen a falusi — városi és a csak általános iskolába, középiskolába járt megkérdezettek válaszainak összehasonlítása alapján —, hogy az ilyen igény csökkenni fog. Mégis e témaigény korszerűbb kielégítésével mehetnek elébe az ízlésnek maguk a művészetek és a művészek, jóllehet nem ez a megoldás fő módja.

Az ízlés alapja a műveltség

Az igazán jellemző és előremutató különbségek a végzettség szerinti összehasonlításnál tűnnek ki. Az érettségizettek, illetve továbbtanultak mind olvasnak, járnak színházba és moziba, minden második volt képzőművészeti kiállításon és három közül egy hangversenyen is. Ízlésük sajátos. Legszebb filmnek az érettségizettek és továbbtanultak közel háromnegyede realista alkotásokat nevezett meg, míg a csak általános iskolába jártak 37—37 százalékban realista, illetve kommersz filmeket, és 25 százalékban romantikusat. Érdekes, hogy az olvasmányokban még nagyobb teret foglal el a romantika, de a műveltség ízlésformáló hatása itt is határozottan jelentkezik. Míg az általános iskolát jártak 32—32 százalékban olvasnak realista, illetve romantikus műveket, és jelentős: 27 százalékos az ifjúsági regények aránya olvasmányai között, addig az érettségizettek túlnyomóan realista, nem egész harmadrészben romantikus alkotásokat olvasnak. Ha a képet még a színházi ízléssel is kiegészítjük: az érettségizetteknél első helyen 43 százalékkal az értékes prózai művek, másodikon 39 százalékkal az operák állnak, míg a csak általános iskolába járt aknál az operett és a kommersz uralkodik 65 százalékban.

Ezek a számok önmagukban bizonyítják, hogy *az igényesebb ízlés kialakításának legfőbb lehetősége: az iskola.* (Mondhatnánk azt is: eszerint az általánossá váló középiskolai oktatás fogja megoldani a kérdést.) Lehet, hogy az általános iskola a gyerekek életkora miatt sem juthat tovább, mégis érdemes elgondolkozni azon: a művészeti oktatás tanterve és módszere az irodalmon belül is kielégítő és korszerű-e? (Mert hogy csak az irodalomra korlátozódik, az semmiképpen se kielégítő.)

A végzettségnél mutatkozó különbség bizonyítja, hogy az ízlés kialakítása mennyire hosszas folyamat: nem elég ismereteket elsajátíttatni; azokra időnként visszatérve és műveket elemezve, esztétikai normákat felismertetni és úgy rögzíteni, hogy az esztétikum felismerése reflexszerűvé váljon, természetesen hosszú időt, céltudatos, módszeres és rendszeres ráhatást igényel.

Ízlés és tudatosság

Mesterházi cikk-kezdő meghatározása: „Ízlésnek nevezzük az embernek azt az érzelmi készenlétét (diszpozícióját), amelynek alapján a jót és rosszat, szépet és csúfat bizonyos rendszerességgel és következetességgel spontán megkülönbözteti." Tóth Miklós vitatja ezt, mondván: „A meghatározás alapvető hibája, hogy az ízlést leszűkítve, egyoldalúan, mint *érzelmi* diszpozíciót és mint *spontán* megkülönböztetőképességet fogja fel. Pedig érzelmi és értelmi momentum egyformán dominál az ízlésben, s ez mindjárt világossá válik, ha figyelembe vesszük, hogy minél fejlettebb ízlésről van szó, annál nehezebb megmondani, hol van abban az érzelmi momentum tisztán önmagában. Az, hogy nekem egy film, egy könyv vagy festmény miért tetszik, logikus érveléssel indokolom, mert érzelmi és értelmi állapotom együttes latbavetésével fogtam fel az élményt. Azt mondhatná valaki, hogy előbb tetszik valami és csak azután magyarázom. Ha ezt elfogadnánk, akkor végső soron az érzelmek uralmát hirdetnénk az értelem felett." Cáfolata néhány pontjával nem értek egyet. Elméletben talán szét lehet ennyire választani érzelmet és értelmet, de a gyakorlatban nem különülnek így el. De ahhoz, hogy logikai érveléssel indokolhassa, miért tetszik egy mű, feltétlenül szükséges a mű tartalmi és formai vonatkozásainak és ezek kölcsönhatásának részletesebb, elemzésből adódó ismerete és a mérlegelés. Ez bizonyos időt vesz igénybe természetesen, mint minden művelet. Viszont mielőtt ezt végiggondolhatná az ember, már érzelmileg reagált (ha utólag meg is másítja érzelmi állásfoglalását), az összbenyomás érzelmeiből (pontosabban: spontánná, automatikussá, reflexszerűvé, érzelmivé vált tudatformáiból) tetszést vagy ellenérzést — esetleg bizonytalanságot váltott ki. De hogy ez így van, semmiképpen nem jelenti az érzelmek uralmát az értelem felett, ha nem választja ennyire mereven szét őket. Hiszen a tudat formálta ki korábban (pl. éppen az iskolában) ezt a készenlétet, s előzetes tudati megalapozás, ráhatás nélkül nem is alakul ki ízlés. (Bizonyítja a képzőművészeti ízlés korábban részletezett helyzete.) Mesterházi cikkében egyébként indokolja is meghatározását: „Olyan különleges tudatformákról van tehát szó, amelyekben a tudat szerepe már elhomályosult. Jogos tehát, ha *genus proximumként a meghatározásban nem a tudatformát szerepeltetjük, hanem annak módosulását: a készenlétet, állandó diszpozíciót, amelyben az ítélet spontán érvényesül.*"

Vizsgálatom részletezett tapasztalatai szerint a megkérdezettek többsége nem tudta, vagy legalábbis önállóan és közelebbről, éppen logikusan nem tudta megindokolni azt, hogy miért ez vagy az a mű tetszik neki, vagy hogy ez vagy az a mű miért tetszik. Tóth Miklós ellenvetése alapján az ő esetükben nem is beszélhetnénk ízlésről. Szerintem egy újabb vizsgálódási lehetőség következik ellenvetéséből: *annak vizsgálata, hogy milyen arányban beszélhetünk tudatos és milyen arányban spontán* (pontosabban: csak spontán) ízlésről. Ez, hogy úgy mondjam, az ízlés minőségének, színvonalának vizsgálata lenne, amelyre más elgondolásból Sipka Sándor is felhívta a figyelmet cikkében. Egyébként, ha túlságosan tudati, illetve tudatos készenlétnek vélnénk az ízlést, joggal várhatnánk, hogy viszonylag hamar változzék. Ám épp a változás tapasztalt lassúsága az ízlést az erkölcsi és egyéb szokásokhoz hasonló természetűnek mutatja. Gyors oktatás, tudatosítás helyett *hosszú időn át rendszeresen és módszeresen ismétlődő ráhatás kedvező, nyugodt körülmények között:* ez az, amire az ízlés fejlesztése, az új szocialista ízlés kialakítása érdekében fel kell készülni.

HORGAS BÉLA:

Ketten a dombtetőn

A domb annyira közönséges és mindennapi, hogy találkozhatnék vele az ország, de akár a világ bármelyik táján, és még most sem tudom, mivel keltette föl érdeklődésemet, hogyan férkőzött a közelembe. Nincsen rajta semmi különös; nem magas, nem alacsony, egyik részét zöld fű borítja, és ritkásan néhány fa, bokor helyezkedik el rajta, a másik részén homokgödrök sárgállanak, gyerekkorom vidékére emlékeztető alakban. Középen egy nagyablakos, lapos tetejű ház látszik, bal oldalán magányos, sötét fenyőfával, jobb oldalán néhány sziklás kődarabbal, amely fehéren világít, ahol nem nőtte be a fű és a moha. Reggelenként első teendőim közé tartozik, hogy egy pillantással végigszaladjak a dombtetőn: megvan-e még, nem változott-e rajta valami?

Napközben nem gondolok rá, nem idézem föl magamban lágyvonalú mozgását, és tán végleg el is felejteném, ha délután nem kerülne elém. Hazafelé azonban, a Városmajoron áthaladva, újra szemembe tűnik, és később is rá-rápillantok az ablakból, mikor már otthon vagyok. Különösen alkonyatkor szeretem nézni. A domb megfeketedik, szelíd hajlata élesen rajzolódik a sárgáskék égre. Alakokat lehet látni a tetején, sétáló fekete figurákat, amelyek akkorák, mint egy félig elfaragott ceruza, és minden alkalommal felidézik annak az egy év előtti alkonyatnak a történetét.

*

Hét óra, fél nyolc lehetett talán; gyorsan alkonyodott. Fölálltam az íróasztaltól, és a nyitott ablakhoz léptem, hogy szippantsak egyet a hűvösödő levegőből, és megpihentessem tekintetemet a domb vonalán, de megzavart valami. Fejem fölött beszélgetést hallottam, és ez azért volt furcsa, mert fölöttünk már nem volt más, csak a lapos tető; a mi lakásunk alkotta az ötödik emeletet, s mivel valamikor mosókonyha volt, egyben a ház legmagasabb pontját is. A hangokból arra következtettem, hogy ketten vannak; az egyikben fölismerni véltem a szomszéd házmester tizenöt éves fiát, ami aztán ottlétüket is megmagyarázta. A másik ház tetejéről mászhattak át kirándulásképpen, engedve a magasabb tető csábításának. Elmerülten társalogtak.

— Az Andris egy hülye! Mondtam neki, hogy ne kezdjen ki azzal a lánnyal!

— Nem ő kezdett ki vele!

— Az mindegy! Akkor is hülye! Láttam, hogyan kóborgott körülötte!

— Mert beleesett!

— Beleesett! Én mért nem estem bele?

— Te is beleestél!

— Én? Te nem vagy magadnál!

— Mindannyian bele voltunk esve! Most miért mondod, hogy nem?

— Na jó! De én nem dőltem be neki! Én nem hagytam, hogy átrázzon!

— Miért? Én hagytam?

— Nem, te se hagytad! Az igaz. De az Andris...

— Mondom, hogy bele van esve! A lány meg tudja. Látnád, mit csinál vele! Olyan, mint egy félvilági nő!

— Félvilági! Azért nem olyan félvilági! Láttál volna engem! Szombaton Debrecenbe mentem apámékkal. Volt ott három lány. A legnagyobb tizennyolc éves, a legkisebb tizenöt. Azt láttad volna!

— Fűzted őket, mi?

— Naná! Nekem a tizennyolc éves tetszett legjobban, és azt hiszem, ő is harapott!

— Na maradj már!

— Miért? Nem hiszed?

— A tizennyolc éves?

— Az hát!

— Röhögök!

— Röhöghetsz, de úgy volt!

Egy darabig hallgattak, és az egyik összevissza fütyürészett. Kíváncsian vártam a debreceni kaland folytatását, de nem beszéltek többet róla.

— Klassz kilátás van innen, mi? — szólalt meg az egyik.

— Aha! Klassz!

— Figyeled! Valaki megy ott a dombtetőn!

Odapillantottam. A domb bal oldalán, a ritkás fák felől két alak haladt lassan előre. Feketék voltak, és akkorák, mint egy félbefaragott ceruza.

— Hol? Nem látott! hallattszott a fejem fölött

— Ott baloldalt! A fák irányában!

— Ja?! Már látom! Ketten vannak.

— Milyen élesen kirajzolódik a kontúrjuk.

— Az egyik fölemelte a kezét!

— Mintha megadná magát!

— Jól le lehetne lőni őket!

— Tényleg, két lövés, és kész!

— Azt azért nem! Két lövésből nem szeded le őket!

— Mit? Innen? Ide támasztanám a kémény peremére és...

— Ugyan öcsi! Tudod, milyen messze van az ide? Legalább két kilométer!

— Na és? Ha puskával nem, akkor géppisztollyal!

— Röhögnöm kell! Géppisztollyal! Hát az alig hord kétszáz méterre!

— Te el vagy tájolódva!

— Mondom, hogy géppisztollyal nem. Esetleg távcsöves puskával...

— Vagy gépfegyverrel!

— Azzal is! Gépfegyverrel biztosan! Egy rövid sorozat elég lenne.

— Dehogy lenne elég! A gépfegyver elránt, és észre sem veszed, leadtál tíztizenöt lövést!

— Na jó! Ha tízből nem, akkor harmincból!

— De az már nem rövid sorozat!

— Mindegy, lényeg az, hogy le lehetne szedni őket!

— Távcsöves puskával!

— Gépfegyverrel!

— Puskával!

Riadtan hallgattam őket. Közbe akartam szólni, fölkiáltani nekik, hogy egyáltalán nem kell lelőni őket, de mozdulni se tudtam a hirtelen rám nehezedő szorongástól, csak a két fekete alakot néztem, akik a dombtető közepére értek, ahol a legvilágosabb volt az ég, és nem vettek tudomást róla, hogy célba vették őket távcsöves puskával, gépfegyverrel.

A másik kettő önfeledten folytatta:

— Nézd meg! Most! Látod? A cigarettát kilőném a szájából!

— De nem gépfegyverrel!

— De gépfegyverrel!

— Miért nem rakétával mindjárt? Két emberre nem lőnek gépfegyverrel! Két emberre nem érdemes!

— Nem? Ahogy te elképzeled! A háborúban még bombát is dobtak két emberre!

— Dehogy dobtak!

— Dehogynem dobtak!

— Marhaság!

— Apám mesélte, ő látta, most miért mondod, hogy marhaság?

— Az nem lehet!

— Dehogynem lehet! Apám mesélte, hogy aknavetővel is rálőttek egyes emberekre!

— Na, azzal tényleg nem tudnád leszedni őket!

— Miért? Három lövés és kész! Egy mögéje, egy eléje, a harmadik meg bele! Apám mesélte, hogy a háborúban is így csinálták!

Azok ott ketten még mindig nem vettek észre semmit. Nem látták az előttük-mögöttük becsapódó akna fekete szökőkútjait, nem hallották a gépfegyver rövid és hosszú sorozatait, a távcsöves puska golyójának veszélyes süvöltését. Nem hallottak semmit, pedig az alkonyat megtelt harci zajokkal; láttam a repülőket megjelenni a dombtető fölött, és tátott csőrrel lecsapni a két emberre. És hallottam a tetőn levők hangját, amint egyre jobban megvadulva, egyre hevesebben kiáltoztak:

— Géppuskával!

— Aknavetővel!

— Távcsöves puskával!

Azok ott ketten akkor értek a homokgödrök irányába.

— Mondom, hogy hülye vagy!

— Te vagy a hülye!

— Akkor is leszedném őket három lövéssel!

— Géppuskával!

— Puskával!

— Fogadjunk!

— Na, fogadjunk!

— Mibe fogadjunk?

— Amibe akarsz!

Azok ott ketten a homokgödrök irányában megálltak, egymás felé hajoltak, és úgy maradtak, összeölelkezve.

— Egy százasba? — hallatszott fölöttem.

— Egy százasba!

Nem bírtam tovább; megkapaszkodtam az ablakpárkányban, és mélyen kihajolva, fölfelé fordított arccal ordítottam:

— Várjatok!

Átrohantam a szobán; a huzat becsapta mögöttem az ajtót. A csattanás olyan volt, mintha máris eldördült volna az első lövés.

Kiugrottam az ablakon a lapos tetőre, és a kéményseprőlétrán tovább rohantam fölfelé. Az utolsó foknál lihegve megtorpantam. A tetőn nem volt senki. Zavartan néztem körül. Mi ez? — motyogtam. Megőrültem, vagy megijedtek a kiáltásomtól, és elszaladtak? Vagy nem is volt itt senki? Vagy elkéstem volna? Későn szóltam rájuk, amikor már nem hallották meg hangomat, és azok ketten most összeluggatott testtel feküsznek a gyerekkorra emlékeztető homokgödrök alján?

A dombtető felé fordultam, de ott se láttam senkit. A domb színe már alig vált el az ég színétől, és akárhogyan erőltettem a szememet, nem tudtam rajta mozgást fölfedezni. Lassan visszamentem a szobába.

*

A domb azóta is megvan. A lapos tetejű, nagyablakos ház is, a sötét fenyőfával és a világító kövekkel. Ma reggel is láttam őket, és látom majd délután is, ha megyek hazafelé, a Városmajoron át. Látom alkonyatkor a lassan mozgó, fekete alakokat, és szorongva pillantok körül, hogy nem veszi-e célba őket valaki.

Mire való a költészet?

(Folytatás az 1. oldalról.)

mája jelentkezett. Itt sűrűsödött össze nagy erővel, mint az ember létének sorsdöntő dilemmája. A szellem, a tudat, a pszichikum szintjén csak később, a gyakorlat szférájában való közvetlen átélés megfogalmazásaként és elvonatkoztatásként jutott felszínre. A szellemi tevékenység mindenkor szorosan a munkában, a világ gyakorlati elsajátításában, szubjektivizálásában megvalósuló megismeréssel tart kapcsolatot, abból táplálkozik, azt interpretálja, illetve általánosítja valamilyen módon. Genetikusan a költészet is ide kapcsolódik; innen nőtt ki, a munkával együtt született; tehát az egész elsajátító munka speciális faktora. A költészet is az ember kiszolgáltatottságából, s ugyanakkor, ehhez mintegy dialektikusan viszonyuló másik összetevőből, nevezetesen a győzelemre, a hatalomra való képességéből, ez utóbbi megszerzésére való konok törekvéséből kelt törvényszerűen életre. Ezen komplex viszonylat élményének intenzív megélése, az élmény koncentrálódása, gondolati-érzelmi feldolgozása vezetett — a belső apparátus nagyfokú aktivizálódása útján — a kifejezésig, az esendőség, kicsinység és fokozatosan kiküzdött uralkodni tudás, a világban érzett illetékesség maradandó rögzítéséig. Mindenféle misztikus külső sugallat nélkül, *az immanens fejlődés öntörvényei révén szerveződött a művészet; az ember és külvilág relációját, az objektumban is önmagát, saját gondjait s örömeit specifikus formák eszközével tárgyiasító külön tudati szféra.* Minden időben azt az állapotot tükrözi — rengeteg változatban, különféle tényezőkből determinált egyedi alakulatokban —, amelyet a természeti-társadalmi valósággal összhangba kerülni törekvő konkrét ember a materiális és szellemi gyakorlat körében elért, kialakított. Nem profanizálás és vulgarizálás tehát, ha azt állítjuk, hogy a művészet varázsos birodalma a mindenkori egzisztenciális érdekeknek alávetett — de természetesen ilyen megkötöttségében is viszonylag autonóm, belső törvényektől áthatott külön rendszer —, ezt mutatja a genetikai-történelmi elemzés.

Az igazi művészetet — mely megszenvedi anyagát; s hit, értelem és felelősség sarkallja — valójában az a cél igézi, hogy az ember általában, s az alkotó maga, ne érezze azt, hogy — Kosztolányi szavaival — „idegen és őrült az egész". Végső szándékában az Egész-nek épp ezt a gyötrő idegenségét akarja — a varázsénekektől, barlangrajzoktól kezdve József Attiláig és Bartókig — a minél több oldalú, minden belső képességét, embersége teljességét mozgósító birtokbavétel által leküzdeni. Amíg a „részek" mellett ezt az „egészet" is nem tudjuk velünk „rokon"-nak, „nyájas"-nak, mindaddig nem oldottuk fel az Én és a külvilág közti gyötrelmekbe rántó *feszültséget*, melyből — említettük is már — a tulajdonképpeni forrásig vezetve: a „dal" fakad.

Ez a feszültség azonban végérvénnyel semmikor nem vihető nyugvópontra; permanensen újjáéled, más természetűvé alakul, sajátságos elemekkel bővül. Amit egy-egy előző korszak alkotói a konszonancia rendjébe fegyelmeztek, s megoldottnak hittek, azt a következő idők művészei — a társadalmi gyakorlat előrehaladása, a differenciáltabb felbontás, mélyebb elemzés következtében — kevésnek, részlegesnek érzik; számukra újféle disszonanciák hordozója lesz a valóság, s ezek elrendezése az előbbi periódusok naiv — relatíve naiv — szintjén már nem lehetséges. A mozgó világ folytonosan kinövi a róla való — történelmileg korlátozott érvényű, időhöz kötötten helytálló — adekvát modellt. Magasabb szinten kell szembenézni a szüntelen sorjázó kérdésekkel. Sohasem záródik tehát ez a bizonyos elrendezés, állandóan mozgásban van, dialektikusan kapcsolódik az objektumhoz — miközben adekvát jellege egyre szilárdul és tágul...

Kétségtelen, hogy a művészet úgynevezett ősi funkciója, eredeti illetékességi, hatékonysági köre a hosszú fejlődés során jelentősen komplikálódott, bővült. Ezek a rétegek mintegy elfödni látszanak az elsődleges, primér rendeltetést, s magát az eredet okozati forrásvidékét is. Ma már az a látszat, mintha a költészet — s a művészet általában — nagyon elszakadt volna az ember közvetlen gyakorlati tevékenységétől, praktikus lététől; és ezáltal föltétlen szükségből, kimondottan egzisztenciális tényezőből jórészt öncélú, esetleges járulékká degradálódott volna. A csalóka látszat oka nyilván az, hogy az összefüggésben felerősödött a közvetettség, az áttételesség. Ezzel azonban nem csökkent a jelentősége, ellenkezőleg: összetettebbé lett, magasabb fokra jutott.

Hiszen az embernek egyre bonyolultabb szinten kell megszilárdítani magát a feltáruló világban. Az objektum jelentékeny részét már magunkénak tudjuk ugyan, előrejutottunk idegenségének legyőzésében, de számos vonatkozásban ma is szembenállunk a tárgyi világgal, bizonyos anyagi erőkkel, a miénktől eltérő társadalmi tendenciákkal stb., és ezen ellentmondások leküzdése a mai kor embere előtt is létkérdés — ahogy a maga ismert világának keretei közt a régebbi idők emberei számára is az volt, s ehhez a mostani küzdelemhez a modern művészet csakúgy nélkülözhetetlen, miként az volt annak idején a mágikus szó, majd az élménytárgyiasítás gazdagabb fokozatainak egymásutánja. A költészet halhatatlansága biztosítva van; a halálát jósolgató különféle elméletek valótlan fikciók csupán, nem számolnak azzal, hogy *ameddig létezik az ember és külvilág korrelációja, addig szükségszerűen létezik annak művészi tükrözése is.* „Nem szükséges, hogy én írjak verset, de úgy látszik, kell hogy vers írassék, különben meggörbülnének az adamant rudak" — írja József Attila.

Bizonyos, hogy a fejlődésben gyorsulóan győzködünk a disszonanciák felett, az egyensúly, a harmónia felé tartunk. Ehhez kapcsolódik az a kétely, mely egyesekben a kommunizmus művészetét illetően is felvetődik, s melyet Mondrian ekként fogalmazott: „A művészet fokozatosan el fog tűnni, amilyen mértékben több lesz az egyensúly". A cáfolat egyszerű: a harmónia egyrészt sohasem lesz abszolút, másrészt *az egyensúly, a nagyság tudata s megélése ugyanolyan inspiráló ereje a költészetnek, miként az ellentmondások élménye.* Az individuum számára a világ — az elsajátíthatóság aspektusából — közvetlenül csupán kis részében, töredékében adott, képtelen magáévá hódítani a teljességet; ami pedig nosztalgikusan életünk egyik fő törekvése, mozgatója. Mindig szükség lesz tehát a költészet hatalmára, mely megoldja az egyén individuális zártságát, a rokonság tudatára ébreszt, végtelen világra nyit ablakot, „kiröpít a pontból és pillanatból" (Babits), *szépen* kimondja mindnyájunk rettenetét és örömét. Mert a művészet — Fischer szavaival — „immanens varázserejénél" fogva is nélkülözhetetlen.

SZALAY FERENC: TÉL

Csáky József

PÁLYAKEZDÉSE

— ÖNÉLETRAJZI RÉSZLET —

III.

Az Iparművészeti Iskola másik három lázadójával kivettünk egy műtermet a Hungária körúton. Akkoriban ez egészen elhagyatott vad környéknek nézett ki. A „műterem" régebben mint melegház szolgált, de hosszú idő óta nem használták. Tulajdonosa lókupec volt. Ebben az úgynevezett műteremben munkáról szó sem lehetett. A mi bohémtanyánknak lassan nagy híre támadt, és hihetetlen sok „látogatója" akadt. Legtöbbször teljesen ismeretlen emberek. Ez így tartott egész nyáron. Förtelmesen rosszul éreztem magam erkölcsileg és anyagilag is. Semmi kilátás, semmi jövő. Hiába törtem a fejem, nem láttam a legkisebb megoldás lehetőségét sem. Vártam, de nem tudtam mit, mert semmit sem várhattam.

Egy nap fiatal épületszobrász, akit alig ismertem, turistaruhában jelent meg előttem. Bruxelles-ben világkiállítás készült, és oda akart menni Párizson át... gyalog. Hogy ne legyen egyedül, keresett valakit, aki vele menne. Én kaptam az alkalmon. Ha másként nem, gyalog, de eljutok Párizsba.

Két nap múlva készen voltunk. Legyalogoltunk Szegedre, hogy az útlevelemet kiváltsam. (Még ma is őrzöm, mint emléket.) Kedves ottani barátom, Szalay János, a púpos újságíró volt az, aki hamarosan megszerezte ezt nekem.

Elindultunk Párizsba. Szegedet elhagytam, és csak ötvenegy év után láttam újra, de már nem ugyanaz a Szeged volt.

Meg kell említenem, hogy nem mentünk gyalog egész Párizsig. Szombathelyig jutottunk csak. Ott a barátom azt gondolta, hogy jó volna egy kis munkát kapni, pénzt keresni, mielőtt átlépnénk a határt. Mert pénzünk nem volt. Ő hallotta az apjától, hogy Szombathelyen van egy olasz épületszobrász, akit ismert.

Útitársam elindult felkeresni az olaszt. De nem találta meg, mert az már eltávozott. Kollégám szomorúan tért vissza, de közben eltévedt. Egy elhagyatott utcában gipszes lábnyomokat vett észre, melyek egy fiatal épületszobrászhoz vezettek. Beszélgetni kezdett vele, és munkát kért. A műhellyel bíró ifjú mester szerint munka (állítólag) nem volt. De közben kiderült, hogy a másik vándorló, szobrász, a pesti Iparművészeti Iskola volt növendéke.

— Ki az?

— Csáky!

— Itt van Csáky?

— Menjen és hozza ide rögtön. Iskolatársak voltunk az Iparművészetiben.

Adott munkát, megkerestem az útiköltséget. 1908 augusztusán Párizsba érkeztem 40 frankkal a zsebemben. Az ott élő ismerős szegedi szobrásznál, Brummernél szálltam meg egy kis időre.

A többi már a párizsi életem története...

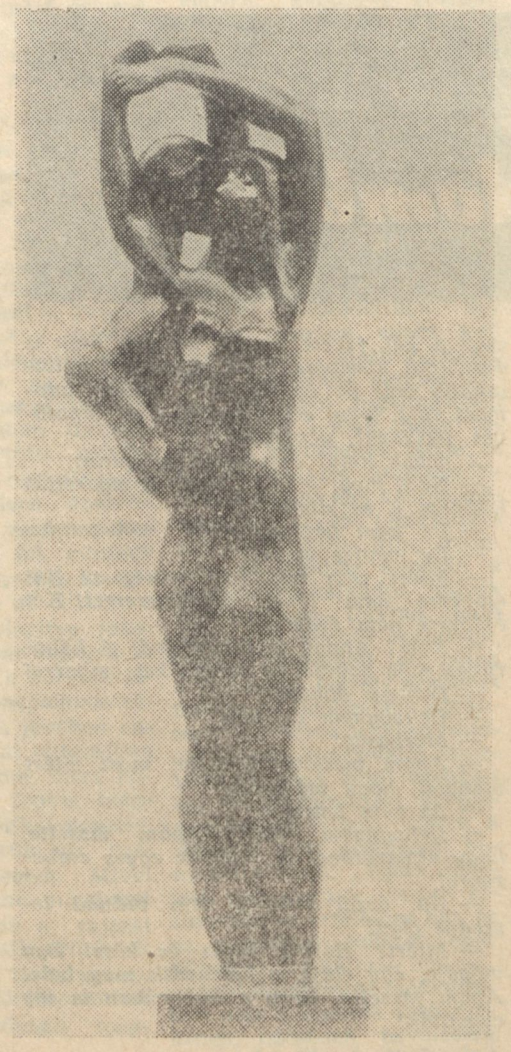

CSÁKY JÓZSEF: TAVASZ, BRONZ 1959
HOLLAND MAGÁNGYŰJTEMÉNY

Csáky ötvenhat évvel ezelőtt elérte a legtöbbet, melyre akkor egy lelkes fiatal magyar szobrász képes volt: kijutott Párizsba, s ez fordulópont lett életében. Egy csapásra belekerült abba a feszült szellemű, inspiráló hatású légkörbe, melyben a XX. század elejének modern művészeti törekvései zajlottak le. Láthatta Derain, Braque, Rouault, Rousseau, Matisse, Picasso és mások képeit, valamint többek között Rodin, Maillol, Bourdelle, Archipenko és Brancusi szobrait. Eszményképeinek alkotásaiban jóllehet most már eredeti művek által gyönyörködhetett, azonban a mindennapok életgondjai Párizsban sem voltak kedvezőbbek az otthoniaknál. Itt is sokat nyomorgott, éhezett és a hivatástudatán kívül egy-egy olyan nagy ember biztatása tartotta benne a lelket, mint Anatole France. Az első két évben a La Palette akadémián működött, s elérte, hogy 1910-ben a Salon egy mellszobrát elfogadta. Így a Societe National des Beaux Arts kiállítóművészei közé került. Ezen eredményére és változatlanul rossz anyagi helyzetére való hivatkozással kérte és kapta meg három évre Szeged város művészeti ösztöndíját.

Csáky párizsi élete során egyrészt kapcsolatba került azzal a kis magyar művészkolóniával, melynek tagjai közt Czóbelt, Pórt, Berényt, Tihanyit, Márffyt és másokat találjuk; másrészt ott volt az avult, hagyományos szemlélettel szakító francia avantgardisták sorában, akik új, modern formákat kerestek koruk művészi kifejezésére. Az idők folyamán az „Artistes Indépendants" (Független művészek) köréhez tartozva dolgozott, és a „Salon d'Automne"-ban (Őszi Szalonban) és más tárlatokon rendszeresen szerepelt. A húszas évek közepétől, a modern művészeti irányzatokhoz közel álló KUT (Képzőművészek Új Társasága) tagjaként, az akkor alakult magyar csoport budapesti kiállításaira is elküldte szobrait. Mindez azonban és Csáky neve az évek múlásával itthon lassan feledésbe merült. De nem így Párizsban, ahol emberöltőnyi munkásságával a szobrászatban nemzetközi rangot vívott ki magának, s alkotásaival ma több külföldi modern múzeumban képviselve van. Kétségtelen, hogy Csáky tehetséggel párosuló állhatatos művészi törekvésének eredményeként világhírre tett szert, melyre a hazai szakterület büszke lehet. Mi, itt a Tisza mentén, mégis úgy érezzük, hogy elsősorban ifjúságában, a kezdés nagyszerű küzdelmeiben marad meg ő a szegediek emlékezetében.

Ezért nyer számunkra különös fontosságot a szülővárosához ma is fiúi szeretettel ragaszkodó Csáky József ez alkalommal ismertetett fiatalkori önéletrajza, melyről még az alábbi hozzám írt levelében szól.

1962. I. 20.

Kedves Szelesi,

itt van az ígért írás. Nem tudom, megfelelő-e és elégséges-e? Kissé talán zavaros, mint az én nagyon hányatott életem.

Talán vannak benne kronológiai hibák. De az én életem, gyermekkoromtól kezdve, nagyon komplikált volt. Pontos adataim nincsenek, sőt egyáltalában semmi dokumentumom nincs, amelyre támaszkodhatnék. Szüleim, barátaim mind meghaltak.

Jó pár dolgot bizonyosan elfelejtettem. De ami a legfontosabb, azt hiszem, hogy leírtam.

Az bizonyos, hogy az igazi művészi tevékenységem csak Párizsban kezdődött igazán és rendszeresen.

Budapesten se lakás, se ennivaló, se lehetőség a munkára. Szegeden egy fillérem sem volt, ha ettem is. Anyám férje, bár becsületes, komoly, jóravaló ember volt, mégsem tudta megérteni, hogy „nála" nem here módon élek. Arról, hogy törekvésemet megértse, szó sem lehetett. Mihály nagybátyámat kivéve (akinek viszont lehetőségei nem voltak), a család többi tagja megvetett, mint dolgozni nem akaró henyélőt. Ezt tudtam, és éppen ezért minél ritkábban tartózkodtam Szegeden, s csak akkor, amikor már nem bírtam erővel.

Ha lehetett, dolgoztam. De ritkán lehetett. Soha egy fillér nem volt a zsebemben, s a művészi munka pedig pénzbe kerül.

Korántsem panaszkodom. Ez az élet megedzett.

Sok jó barátsággal
Csáky.

Minthogy ezen közleményünknek kizárólag az a célja, hogy Csáky József pályakezdéséről szóló önéletírását megjelentessük, nem foglalkozhattunk a mester párizsi alkotómunkásságának vizsgálatával. Természetesen ebben nemcsak az életrajzi közlés szempontja kötött bennünket, hanem az is, hogy Csáky Párizsban létrejött életműve még kevéssé ismeretes előttünk. Szobrászatának tartalmi és formai magasrendűségét azonban a négy évvel ezelőtt Budapesten rendezett sikeres vendégkiállítása meggyőzően igazolta. Hivatott hangon szól erről Csáky műveinek régi ismerője — pesti kiállításának méltatója —, az egykori párizsi kortársbarát, Bölöni György: „... *Nézzék meg figyelmesen szobrait! Első pillanatra fel kell ismerjük, hogy nincs bennük semmi felesleges, semmi könnyelmű. Meggondolással, töprengésekkel, nagyon nagy átérzéssel születtek ezek a figurák, női alakok, portrék, fejek, mély szobrászkultúra ömlik el rajtuk, nincs egyikükben sem hivalkodás, sem hangosság, intim elmélyedésből erednek... Igen, Csáky, az évtized előtti avantgardista, akinek alkotásait sok fázisában ismertem, már mindenképpen klasszikussá vált.*"

1959 augusztusában, több mint félszázados távollét után Csáky hazalátogatott. Ajándékként, életművéből válogatva, egy csokorra való szobrot hozott, hogy egy ideig gyönyörködhessünk benne. Szegedre, szeretett szülőhelyére, mint anyjához érkező gyermek jött el. Meghatottan kereste a régi színeket, a város romantikájának benne élő varázsát. Vele való találkozásom tele volt várakozással. Sovány, szemüveges arca, kissé alacsony, de hetvenévesen is fürgén mozgó alakja úgy jelent meg előttem, mint egy megelevenedett regényhősé, akinek nevét és küzdelmes pályakezdését a helyi lapok régi köteteiből ismertem meg. Itt-tartózkodása alatt előkereste Magyarországon készült alkotásaiból egyetlen meglevő szobrát, egy kislányfejet, melyet 1905 nyarán nagyatyja szegedi Remény utcai házában mintázott. Felvitte bemutatni a pesti kiállításán szereplő érett párizsi művei közé, s utána Szeged város tanácsának adományozta. Csáky rövid pár nap után búcsút vett ifjúsága színterétől, és visszatért Párizsba. De itt hagyta nálunk Szeged egyik terét díszítő pompás szobrát, a Táncosnőt, mely — most közölt önéletrajzával együtt — hosszú ideig hirdetni fogja az ő soha meg nem tört fiatalos akarását. Csáky József a Tisza-parti város fiaként meghódította a művészet világát, és annak határokon túl ismert jelentős alakjává emelkedett. Ezt tükrözi a Les Lettres Francaises 1963 februári száma is, mely a 75. életévét betöltő kiváló magyar származású szobrászművész alkotómunkásságát egész oldalas cikkben méltatja.

SZELESI ZOLTÁN

SZALAY FERENC FESTŐMŰVÉSZ KIÁLLÍTÁSA

„A mű nem annyira a művész, mint inkább azok által él, akik szeretik a művészetet, s azért szeretik, mert keresik az emberséget"

(József Attila)

Szalay Ferenc fiatal művész. Életkora és művészete szerint is. Fiatal, hiszen csak 32 éves és mostani, Fényes Adolf-terembeli kiállítása még első budapesti bemutatkozása. És fiatal, mert bízik és hisz az emberben, és reménnyel tekint a jövő felé. Eddigi életútja nyugodt, kiegyensúlyozott. Nincs benne sem csodagyerek-szenzáció vagy látványos siker, sem művésznyomor, vagy a meg nem értés és a mellőzöttség keserűsége.

Első gyűjteményes kiállítását 1963 márciusában rendezi meg Hódmezővásárhelyen nemcsak nagy látogatottsági, de — s ez elég ritka — vásárlási sikerrel is. A vásárhelyi tárlat anyagának egy részét és új műveit foglalja egybe budapesti egyéni kiállítása.

Napjainkban világszerte sokan és sokat vitáznak a realizmusról. Határairól, parttalanságáról és korszerűségéről egyaránt. Divat túlhaladottnak tekinteni és temetni. A vitát végül is nem az esztétikusok hanem a művek fogják eldönteni. Azok az alkotások, amelyek a mához szólnak és kiállják majd az idő próbáját is.

Ennek a korunk és ezen belül a magyar művészet jövője szempontjából oly fontos kérdésnek a reflektorfényében vizsgálva Szalay Ferenc művészetét, egyértelműen, világosan realista művészetként kell értékelnünk. Ennek a művészetnek eszmei alapot a minden művön követhető mélységes humanizmus ad. Humanizmusának forrása részben a nagy alföldi realisták (Tornyai, Koszta, Nagy István) etikájában és magatartásában, mint továbbélő értékes hagyományban található. Másrészt viszont közvetlenül szerepet játszott kialakulásában az az emberközelség, az emberekkel való kapcsolatnak az a bensőséges melege, amely Szalay Ferenc számára Vásárhelyen megvalósult.

Az elmélyülést, a csendet és a természetet, a szép magyar beszédet és a lovakat egyaránt kedvelő művész számára az alkotó munka kedvező légkörét adta ez a művészeti hagyományokban gazdag város. Szalay Ferenc vásznain mindennapjának kedves ismerősei, barátai jelennek meg. Egész eddigi életművében szinte kizárólagos helyet foglal el az ember. Nála, szemben az alföldi festők hagyományaival, sohasem találkozunk ember nélküli tájjal.

Az alkotásokban megjelenő ember azonban nemcsak ábrázoltja műveinek, hanem egyben címzettje is. Nekik, a Szabó bácsiknak, Szabó néniknek, a kucsmás, gereblyéző parasztfiataloknak, a rizsföldek asszonyainak, a dalban és szerelemben örömet lelő fiatal társaknak akar vallani a világról. Milyen szerényen, szinte mentegetőzve szól erről a katalógus bevezetőjében: »... még az sem bűn, ha közérthetően tudjuk mindezt kifejezni. Ez még nem lesz alacsonyabb rendű művészet«. Az emberek megismerése és a meleg emberi közösség, melyben él, szeretet és bizalmat alakított ki Szalay Ferencben az emberek iránt. Egész művészete arról vall, hogy hisz az emberben és abban, hogy szépségre és boldogságra hivatott. Nem egy műve azt is elmondja, hogy az ember mindezt képes is megvalósítani.

A Fiatalok Stúdiójának kiállításáról írt recenzióban Perneczky Géza lírai realizmusnak nevezte a tágabban vett »vásárhelyiek« (Németh, Szurcsik, Orosz, Szalay) művészetét. Ez a tömör és találó megfogalmazás éppen Szalaynál a legindokoltabb. Nála követhető leginkább nyomon a lírai vonal, hiszen minden képe vallomás. A szín és forma csak eszköz számára, hogy elmondja a világról gondolatait, érzéseit. Nála érezzük a megjelenítés érzelemteljességét legközvetlenebbül. Ez a líra azonban sohasem gyorsan ellobbanó érzéki ekstázis vagy romantikus lángolás, hanem mindig a lélek mélyéről fakadó csendes öröm vagy együttérző szeretet. Még olyan izzóvörös hátterű és a karok dinamizmusával rajzi feszítő erőt teremtő képében is, mint az Ölelkezők, egyensúlyt tart a képszélen elhelyezett gyöngédrajzú fiatal rügyező fa.

Művészetének forrása, az alföldiek mellett, a szerkesztés szigorúságában és egyszerűségében mesteréhez, Barcsay Jenőhöz is kapcsolja, hogy emellett még messzebbre, az olasz trecentóhoz és quattrocentóhoz jussunk el a gyökerek keresésében. Ez utóbbi vonzódásban leli magyarázatát a tempera egyeduralma is. Szalay szinte kizárólag temperával oldja meg festői feladatait. Színvilága mégis rendkívül széles skálájú, a tempera kevéssé szokott izzóvöröstől egészen az élénkkékig. A tempera ad módot számára a felület műves, szinte minden négyzetcentiméter külön-külön történő megmunkálására. Apró ecsetvonások olykor merészen egymás mellé helyezett színváltásából alkotja eggyé a képet. Képein nincsenek kevéssé fontos részek. Minden rész egyenlő hangsúllyal és értékkel vesz részt az összhatás létrehozásában.

Ez a művesség nemcsak kisméretű képein figyelhető meg (Szék vörös drapériával, Asztal köcsöggel), hanem nagyméretű vásznain is. Elsősorban a meleg sárgásvörös háttér festőiségét jól hangsúlyozó kéknadrágos fiatal parasztfigurás Gereblyézőben. A mű széles végtelenbe vesző mezője nem folthatásában, hanem részletekbe menően megmunkált füves, virágos felületének összbenyomásával kelt művészi élményt, válik a mindennapi, fáradsággal, de értelemmel végzett munka festői kifejezőjévé.

Szalay Ferenc sajátmagára lel, amikor örül a fiatalságnak. A többször megfestett Éneklő lányoknak ezen a kiállításon a legszerencsésebb kompozíciós és színekben is legélénkebb megoldásával találkozunk. Az Asszonyok a rizsföldön c. mű fiatal, szép arcainak mélybarnájában befeléfordulás és bujkáló bánat él, melyet a képsík nagy részét átszelő csatornák kékje csak képileg, de nem lélektanilag old fel.

Szalay művészetének emberközpontúsága hozza magával, hogy számára az évszakok nemcsak a rügyező ágat vagy a tar gallyat jelentik, hanem a Tavaszban a serdülő fiú nyurga testének felszabadult nyújtózkodását, a Télben pedig a fekete kendőben húzódó fázós asszony segítséget kérőn felénk tekintő alakját. Azonban egyik sem időtlen szimbólum, mind a kettő nagyon is tájhoz kötött. A Tavasz hátterében a tanya és a fiatal csikó, a Télben pedig a zúzmarás fák és a havas út az Alföld világát adják környezetül.

Szívesen fordul a parasztság felé. A mai, pontosabban már a tegnapi, 1961-es, új életet kezdő parasztság gondját és bizakodását látjuk az újjákomponált Tsz-vezetőség-ben. Szerencsésen tüntette el Szalay a háttérből az árnyékok kissé bizantinikus ritmusismétlődését, és élénkítette a művet a változott színű asztalra helyezett kancsó színes foltjával. A szinte egy tömbből gyúrt, határozott két fiatal mellett az öregek gondbarázdált sárgás pergamen arca az új vállalásának döntése mellett a »de hogyan tovább« kérdőjelet is magában hordozza. Az idős parasztemberek iránti szeretetével több képen is találkozunk. Ezek közül az Öregséget kell kiemelnünk. Ebben az idős parasztpár magáramaradottsága, elesettsége a zöldessárgás sebzett háttérbe komponált kemény rajzú, ösztövér gémeskúttal kap kiemelt hangsúlyt.

A freskó és a nagy felületek monumentalitása utáni vágy él fiatal parasztfejeiben, (Legény, Kucsmás). Ezekben a természetesnél nagyobb arcok erőt és feszültséget teremtve töltik ki a kép egész felületét úgy, hogy a kevéssé lényeges részeket a keret vágja le.

A kiállítás egész anyagának bemutatására nincs mód az adott keretek között. Éppen ezért végezetül még csak annyit, hogy Szalay Ferenc művészete legjobban és legszélesebb körben akkor tudna az emberekhez szólni, ha diplomája és szíve szerint is módja nyílna murális feladatok megoldására. Szalay Ferenc fiatalember, szerény és türelmes is. Elsősorban tehát nem az Ő, hanem a magyar művészeti élet nyeresége lenne, ha erre mielőbb sor kerülne.

DÖMÖTÖR JÁNOS

Dalos György:

EGY ÉRETTSÉGI ARCKÉP ELŐTT

Milyen komoly, ahogy felemeli
szép arcát, nézzetek reá,
míg eltűnik a fordulóban.
Mert tíz év múlva már
párnás ajtók mögött,
párnázott székben ül,
párnákkal frissre szántott
sima arcán.
Most nézzetek reá, amíg gyerek-
tekintetét
elfödi e megilletődött
bizonytalanság élete előtt.
Mert tíz év múlva már
tolakszik és tülekszik
és talán gázol is
és cserbenhagyja az áldozatot.
Most nézzetek reá, ahogy
felemeli az arcát,
Mert tíz év múlva már
találkozhattok véle
Európa országútjain,
az Operában este hétkor
és éjszaka a bárban,
de sehol itt, ahol ma.
Látjátok majd dühöngeni,
finom mosollyal élcelődni,
szigorú szemekkel vigyázni,
de soha többé nem néz szemetekbe,
ahogyan itt,
olyan tisztán, fiatalon,
ahogyan itt,
ahogyan itt arcát felemeli.

Egy Bajcsy-Zsilinszky-levél

1937-ben választások voltak Makón. Bár egy percig sem volt kétséges, hogy a három makói ellenzéki pártnak, a Kossuth-pártnak, a Szociáldemokrata pártnak és a Kisgazdapártnak hatalmas többsége van, ennek ellenére az ellenzéki pártok jelöltjei a kormánypárt szokásos választási módszere következtében kisebbségben maradtak. Ez a helyzet a Kossuth-párt és a Szociáldemokrata párt vezetőit arra indította, hogy egységbe tömörüljenek, és egyesült erővel vegyék fel a harcot a hatalom akkor ismert módszerével szemben. Így jött létre az országban Makón először az ellenzéki pártok egységes frontja, amit Népfrontnak neveztünk. Tagjai voltak: a Kossuth-párt, a Szociáldemokrata párt és a Kisgazdapárt.

A Népfront újságot adott ki — engedély nélkül — „Várospolitikai Szemle" címen. A hatóság a lap első számára mindjárt lecsapott, elkobozta, és a lap szerkesztőit és terjesztőit őrizetbe vette. A lapból néhány példány még most is van Makón. Ebben a helyzetben a Népfront vezetősége engem bízott meg azzal, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endrét, akivel a Kossuth-pártnak régi kapcsolatai voltak, én pedig tudósítója voltam újságjának, kérjem fel a makói képviselőjelöltség elfogadására.

Ekkor írta hozzám Bajcsy-Zsilinszky Endre az alább közölt levelet.

H. SZABÓ IMRE

Igen tisztelt Uram! **Budapest, 1936. január 25.**

Megkaptam szíves sorait és őszintén köszönöm irányomban megnyílvánuló jóindulatát és bizalmát. De én sajnos e pillanatban sem olyan lelki, sem olyan testi állapotban, sem olyan anyagi helyzetben nem vagyok, hogy egy újabb nyíltszavazásos választás megaláztatásait és tortúráit vállalhassam. Én legjobban szeretnék fegyvert fogni a magyar néppusztító mai gyalázatosság ellen, de nincs kivel.

Egyelőre nem tehetek mást, minthogy félárbocra eresztem tevékenységemet és legalább igyekszem szolgálni nyomorult és veszendő nemzetemet.

Őszinte tiszteletem kifejezésével vagyok

készséges híve:

Bajcsy-Zsilinszky

Fiatal szegedi zeneszerző művéről

VÁNTUS ISTVÁN: ELÉGIA

Nem a hivatalos, „első osztályú" hangversenyek műsorán szerepelt, mégis jelentős zenei eseménynek tűnik *Vántus* István *Elégia* című nagyzenekarra és vegyeskarra írt művének bemutatója.

A bemutatót nem csupán azért tartjuk figyelmet érdemlőnek, mert a mű nagyon is korszerű mondanivalónak, az atomhalál fenyegető veszedelmének légkörében élő modern ember vívódásainak, gyötrelmes víziónak, békevágyának ad kifejezést, hanem azért is, mert az egyértelműen humanista, haladó alkotói alapállást bizonyító mű a szerző — korához képest — feltűnően érett tehetségéről tanúskodik. Gondolatgazdagság, drámai érzék, sűrítő erő, a hangszerelésnek szinte fölényes biztonsága a legfőbb erénye. A mű eszmei vonalvezetése világos, s a logikai, gondolati tisztázott mégsem jár együtt nála valamiféle elidegenedéssel, hűvös tárgyilagossággal; érzelmei is meggyőző mélységből fakadnak. Különösen emlékezetes ebben a vonatkozásban a szonátaformában írott mű elején megszólaló fojtott, szenvedélyes főtéma.

Éppen a magas fokú művészi igényesség s a mű egészének egyensúlya kelti bennünk azt az érzést, hogy egyes dokumentatív mozzanatok (például a rézfúvókon megszólaló kéttaktusos nagy szeptimes motívum) megbontják a mű egységét. Az előadás mintha azt is bizonyította volna, hogy a mű kórus nélkül is „áll a lábán". Hogy a kórus — *Papp* Lajos szövegére írt — szólamai nem érvényesültek eléggé az előadásban, az a terem akusztikájának hibája. De még ezt leszámítva is, a kórus túlságosan illusztratív szerepet kap a műben, tehát szerzői szempontból — éppen a nagyzenekar meggyőző hangzásai ismeretében — alkalmazása feleslegesnek tűnik.

Összefoglalva: ez a mű megérdemelné, hogy mielőbb Szeged valamelyik — koncertre hivatottabb — helyiségében is a nyilvánosság elé kerüljön. Dicséret illeti *Várady* Zoltán karnagyot és a Bartók Béla Filharmonikus Zenekart az értő interpretálásért, a Zeneművészeti Szakiskola vegyeskarát a lelkesedésért és a Vasútforgalmi Technikumot a szép mecénási gesztusért.

Cs. I.

TÓTH BÉLA:

Küklopsz fundamentum

Leváltottak. Vagy kirúgtak? A dolog lényegén a szó mit sem változtat. Hivatalosan és azok szemében, akik becsültek valamire: váltottak. Azok szerint meg, akik nem szívleltek: rúgtak.

Vállalatvezető voltam. A szemembe nagyon szépen beszéltek velem, a hátam mögött meg szidtak. Különösen, ha valamit nem sikerült elég népszerűen elintéznem. A vállalatvezető legalább annyit mondja azt, hogy: nem, mint azt: igen. Tizennégy év után tettek arrébb. És még kell néhány év, hogy összekuszált gondolataimat a helyére tegyem. Vannak napjaim, amikor csak az forog előttem, hogy irigy, disznó a világ. Máskor meg egy beszédes hang egyre azt vitatja bennem, hogy én is hibás vagyok.

Két hónappal ezelőtt szépen megérttették velem, hogy tarthatatlan a helyzetem, hogy nem vagyok megfelelő gazdája a 350 milliós értékű vállalatnak. Összecsaptak fejem fölött a hullámok. A saját művem nőtt a fejem fölé.

Amikor a céghez kerültem, tizennégyezer forintot tett ki a vállalat leltára. Az is mészette malterosládákban, rozoga kubikos talicskákban, fogatlan állványozó létrákban feküdt.

„Nem tudtam lépést tartani a fejlődéssel!"

Hát ki növesztette mammuttá a vállalatot? Aztán váratlanul alkalmatlan lettem? Ha rosszul dolgozom, ha megmaradok törpe vállalatnak, a fejem sem fáj. Jártak volna ki hozzám az instruáló elvtársak, itt segítenek, ott segítenek és nekem egyéb dolgom sem lett volna, mint örökké az előző évben elkövetett hibáimat javítani. Sok ember megél abból egészen a nyugdíjáig. De én nem az a káder voltam. És ez a köszönet!

Én is hibáztam. Most ez kívülről mintha tisztábban látszódna. Hát ment ott nálunk minden, akár az olajozott istennyila. A teljesítmények emelkedtek, a prémcsi ugrált be az ablakon. A végén az ember alig látott a gyönyörűségtől. Dolgoztunk betyárul. Aki hátráltatta a vállalat érdekét, az repült. Természetesen. Türelmetlen voltam. Na és? Melyik alkotó nem türelmetlen alkotás közben?

A feleségem azt mondja: nem az a bűnöd, Sándor, hogy kőműves voltál, hanem, hogy az is maradtál. Vezetői allűrjeid vannak, de igaziból inkább csak az ösztönein vezetnek.

Persze, ilyenkor aztán mindenki okos. Ugye.

Egy öreg harcos meg azt mondja: nem szerezted meg a szükséges intelligenciát, Sándor. A tavaly végzett zöldfülű technikus is lenéz, mert nem tudsz pauszra rajzolni. Hát még a mérnökeid. Harmincöt mérnököd van. Hogy tudsz eléjük állni? Ide már nem elég az öntudat, sem az, hogy 56-ban idejekorán felismerted az ellenforradalmat, fegyvert fogtál, és tudtad, merre kell tartani a puska csövét. Hát nézd meg. Amikor a minisztérium leváltott, elmentél a pártbizottságra. Tíz éve ismered azt az elvtársat, akivel beszéltél. Mondott valami megnyugtatót? Széttárta a kezét, és azt mondta: mit tehetünk? Hát ki tehet? A megyés püspök, vagy Johnson? Ki állított téged oda? Bűneim voltak. Igen. Szívem volt.

Istállót építettünk az Új Életnek másfél millióért. A földmunka félmillióba került volna. Azt mondja az elnök: mi lekubikoljuk munkaegységre. Ti építsétek bele a földbe az istállót, mi elplanírozzuk a területet, ha vége a mezőgazdasági munkának. Úgy is volt. Beleépítettük a dombba az istállót. Átadtuk. Jött egy okos újságíró, körülfényképezte, körülnevette a dolgot, és világgá kiabálta, hogy nini, hogy építkezünk mi, hiszen a tehénistállóba a disznó is csak hason csúszva fér be. Megfegyelmeztek. Kellett az énnékem? Mért érdekelt az engem, hogy keresnek-e a téeszcsések vagy sem? Ha félmilliójukba kerül, hát kerüljön. Vagy csináljanak maguknak istállót cirokszárból. Nem? Ha mi dolgozunk, fizessék meg. Fulladjanak bele.

Állattelepet építettünk egy állami gazdaságnak. Ragyogó modern istállókat, még német mérnökök is érdemesnek tartották, hogy leutazzanak a kedvéért. De az ötvenfőnyi állatgondozónak nem volt lakása. Az ugyanis nem tartozik az istálló építéséhez. A gondozók télen az állatokkal együtt aludtak, nyáron meg a szalmakazlakban. Jön az igazgató. »Te kommunista vagy, értsd meg, hogy nem megy ez így. A tehenek a szocializmusban élnek, de az emberek még abban a rothadt kapitalizmusban. Építsétek fel terven kívül a 12 családi házat, ha van bennetek emberi érzés.« Felépítettük. Két évvel hamarább, mint ahogy az előirányzatban volt. Megcibáltak érte. »Nem ismerem és nem tartom be a tervfegyelmet.« És most itt vagyok.

Hát jó. Megvagyok én vállalatvezetés nélkül is, ahogy harmincéves koromig megvoltam a malteroskanál mellett. Valahogy megértem, hogy már nem kellek. Hogy álljak félre. Hogy érdes vagyok, hogy, hogy ... Nem egészen értem. Mért maradtam le? És miben? Érettségiztem, másodéves építészmérnök levelezős vagyok. Az talán könnyű? Nem stimmeltem bele ebbe a simulékony politikai vonalba? A nagy politika tiszta, mint a nagy pénzek. De ahogy azok a nagypénzek apróbbra váltódnak, úgy repedeznek, kopnak és törődnek. A forintosok annyira megcsiszolják egymást az örök körforgásban, hogy a számok elvesztik rajtuk határozott vonalaikat. A pénz elhasználódik. Az ember elhasználódik. Nem kell, kimegy a forgalomból, félre vele! Vagy nem igaz? Csak egyéni fájdalmam nagyítja fel bennem az érzéseket?

Merev voltam. Igen. Az új főnökömmel nem tudtam olyan zavartalanul tárgyalni, mint az elődjével, akiről tudtam, hogy sok éven át súrolta körmét a tégla. Az új főnököm uramnak szólított, házat épített a zöld övezetben és soha nem kapacitált, hogy neki eslingeni faredőny kellene, akácparketta, beépíthető fürdőkád, zománcos gázboyler, beton verandalépcső. Csak úgy megemlítette. Én meg nem értettem. Egy hibáját javító vállalati ember értette.

Nekem most a tyúkszemem is fáj. Amíg a vállalatnál voltam, nem is tudtam, hogy olyanom is van. Most bámulom, mert fáj. Mindenem fáj. Mindenkit szidok. Elfogult vagyok? Nem olvasok újságot, és nem hallgatom a rádiót. Néha ettől is megijedek. Én jutottam el idáig? És gyanakszom. Rémeket látok? Mindenhonnan kigolyózzák a proletárokat! Leváltottak, kirúgtak! Kőműves vagyok. Szép szakma. Küklopsz fundamentumokat rakok óriási házak alá. És vicsorítok. »Az építőipar rosszul teljesíti a tervét.« Igen. Rosszul fizetünk! A trógermunkát a kolhoz elől menekült parasztok csinálják. De ha bevág a jó termés ígérete, mind hazaszalad a földre. Mi meg állunk. Motyogunk. Öt ember barkácsol ott, ahol harmincnak kellene nyüzsögni. Nincs tervteljesítés. S ha júliusban mégis úgy látszik a szárazság miatt, hogy nem lesz meg az otthon várt kereset, a falusiak bandástul özönlenek vissza. Jobb a kevés a semminél. Megint elkezdünk éledni az építőiparban.

És most mindenkit szidok, mert az egész világ baját érzem magamban. Nem a beosztásom siratom, hanem hogy idelenn, az aprópénzek világában, kigolyózzák a proletárt. »Nem tartottam lépést a fejlődéssel!« Mi lett volna a megfelelő lépés? Hogy szalonszocialista legyek, mint oly sokan! Mindegy hogy dolgozom, csak ne legyek érdes?

Úgy szét vannak gondolataim, mint ezek a kövek, amikből az alapot rakom. Minden kőnek meg kell találjam a helyét. Megtalálom, zsinórba állítom, vízmértékbe. A gondolatokat nehezebb a helyére tenni, mint a köveket.

— Nincsen igazad, Sándor! — kondul meg egy mély hang a hátam mögött, mintha kontinert döngetnének. Ki ez az ember? Ismerős? Mintha valahol már találkoztunk volna? Megnézem jobban az arcát.

— Ahá! Szóval nincsen igazam?

— Már sok-sok éve nincs!

— Talán sose volt?

— De. Egy időben. Régebben.

— Te is oktatsz?

— Kár, hogy korábban nem tehettem.

— Mért nem tetted, ha olyan jól tudtad?

— Mert téged magamfajta örök kőmíves meg sem közelíthetett! Felfuvalkodott hólyag voltál. Nem loptál te, nem építettél magadnak házat az állam pénzén, nem költöttél szeretőidre, nem nyaltad fölötteseidet. De a beosztottjaidat is semminek nézted! Neked a beosztott annyi volt, mint nekem a téglacsörmő. Hágtál rajta keresztül! Akkor nyúltál le érte, ha valahol egy rést kellett betömni vele! Ha nem kellett, elrúgtad a lábad alól. A számokat hajszoltad. A számokért az embereket. S aki egy kicsit is nem pászolt bele számításaidba, azt félredobtad. Micsoda kőmíves voltál te? A jó kőmíves bal kezében tartja a téglát, a jobban a kalapácsot. A téglát nem dobja el, ha netán kajsza valamelyik sarka, de megidomítja a kalapáccsal. Mert az azért van. Hát itt a baj, pajtás. Te nem értél rá emberrel, téglával foglalkozni. Te vállalatvezető voltál. Nem ismerted azt a sok száz ember-téglát, amiből a vállalatod állt. Nem is érdekelt. Vezető voltál. Nem volt terajtad kapaszkodó. Nem ittál, nem kártyáztál, nem dohányoztál. Csak gázoltál keresztül mindenkin, mint akinek nincs szeme. Hova rohantál, mivel törődtél te egyáltalán? A vállalattal, hogy magaddal törődj. Veled nem beszélhetett emberi dolgokról, csak a fölöttesed meg a pártbizottság. Beosztottnak kuss volt. Azon alul, te nem adtad.

Pár év előtt, nem a magam ügyében, telefonon kerestelek. Örültem, hogy nagynehezen megértettem veled, ki is vagyok én, holott, néhány esztendeig dolgoztunk együtt is a Lénárd keze alatt. Mondom, úgy pofapirulásig menő magyarázkodások után megismertél. Azt kértem, ötpercnyi időt szakítsál nekem. Nem volt annyi időd. Féltél, hogy előnyt akarok kunyerálni nálad? Nem tudom. Nem volt időd. Öt perced sem volt a számomra. Szerencsétlenségedre éppen a te vállalatod portájáról telefonáltam fel hozzád, és a »nem«-től percekig képtelen voltam eszemhez téri. Álltam a portán, mint a kába. Te meg lejöttél vadászpuskával a hátadon, beültél a kocsidba, elvégre hét vége volt, és úgy mentél vadászni, mint gróf Wengheim vagy báró Bánffy. Akkor egy teljes napig káromkodtam, és öblögettem a számat. Mert jobban fáj az az embernek, ha a saját kutyája harapja meg, mintha idegen. Mit mondjak? Azelőtt szeretted az embereket. Tudtál velük beszélni. De neked pár év óta az ember a pártbizottságon kezdődik. Azon alul, csak a tengernyi nagy emberködök gomolyognak. Húsért a sofőröd állt sorban, és húsvéti borért is ő járta meg a környéket. Te nem értél rá. Te a sofőröd sem ismered. Tegeződöl vele, de alávaló szolgaként kezeled. Mindenkinek elmondja, de a visszhang a te füledig nem juthat el. Reggelenként hétkor megy a feleségedért. Kiviszi a piacra. Tízzel nyolc előtt téged gurít be a vállalathoz. Azután kimegy a tanyára az anyósodért, s elviszi feleségeddel együtt az állami áruházakba. Délben érted megy, s megvár, míg ebédelsz. Estefelé hazaszállítja az anyóst, azután téged. Ez sem lenne bűn. Az eszközök azért vannak, hogy éljünk vele. A méltóságunknak, rangunknak megfelelően éljünk vele. Így csinálták ezt a sokat szidott polgárok is. De te valósággal elszédültél ekkora kényelmek tobzódásában. Szinte csak azért ettél, hogy autóval mehess az asztalhoz. És én ezt most mondhatom meg neked. Szeretném, ha elhinnéd, hogy nem az irigység beszél belőlem. Engem csak azok a piszok polgári önmagukért-valóságok bőszítenek. Én az autót nem irigylem. Nekem is van. Igaz, nem Crysler, csak afféle proletároknak való Trabant, de ha én ettől kőmívesebbnek tartanám magam, mint amilyen vagyok, leugranék a toronydaruról. Hát ki az ember? Az autós? Az autó teszi az embert? Rabjai leszünk a tárgyaknak, a tőlünk idegen, örökké megvetett polgári allűröknek? És ne adj' isten, hogy ezt valaki neked a párnás ajtó mögött megmondta volna. Alád osztott ember soha. Csak a fölöttesek, pártbizottságiak. Azok meg az eredményeket nézték. Voltak eredményeid. És sajnálom, hogy leváltottak, mert nálad sokkal rosszabb emberek is benn csücsülnek. Szidod a polgárt, hogy kiszorítja a proletárt. Ki az oka ennek? Proletár voltál és mégis magadra aggattad a polgárok legvacakabb ócska tulajdonságait. A gőgöt, fennhéjázást, parancsolgatást, a vélemények legázolását, a flancot, a kivagyiságot. A polgár már régóta igyekszik ezektől a koloncoktól megszabadulni. A polgár nemcsak a jelszavainkat sajátította el, meg a terminológiánkat, de ismeri a ma, a jövő követelményeit is. Igazodik. Rugalmas. Jól felkészült szaktudással rendelkezik. Okosan beszél, és nem akar megélni valami régi-régi mozgalmi múlt tőkéjéből. Nincs is neki. Jó, te sem abból éltél. Dolgoztál. De öszvér lettél, pajtás. Nagyfülű, bozontos öszvér. Sem polgár, sem proletár. Az öszvérek meg rettentő nevetségesnek tűnnek a vállalatok élén sok minden miatt, de különösen akkor elviselhetetlenek, ha rugósak is.

Most azt mondod, hogy prédikálok én is. Nem, pajtás! Én soha nem éltem a beszédem után. Most sem azért mondom. Nem is örülök a helyzeteden. Csak a fájás beszél belőlem, hogy a mieink sokszor rosszabbak azoknál, akiket egy évszázada utálunk. Én nem kételkedem a szaktudásodban sem. Igaz, hogy nem vagy tervezőmérnök. De az én szememben nem csak a tervezőmérnök az ember. Hanem a vállalatvezető is, ha ember. Nem tudom, hol tanítják az emberséget. Azt hiszem, arról még senkinek nincs diplomája. Mégis, úgy vélem, vannak emberek, itt valahol a gomolygó nagy tömegben, amibe te már régen nem tudsz belelátni.

Egy jó ideig elszalad a kocsi nagyszerű számok szép hegyei között. De a számok mögött millió kéz és fej van. Emberi kezek és fejek. Manapság finomabb, bonyolultabb, műveltebb módszerek járnak, mint tíz évvel ezelőtt. Mindenki érzi, akinek idegen bódulatok nem pusztították el az érzékszerveit.

— Elég legyen! Unom a dumát!

— Sándor, ez másik vállalat, ahol most a kenyered keresed. És én nem vagyok beosztottad. Valamikor együtt dolgoztunk. Ne búsulj, hamarább rendbejönnek az idegeid közöttünk, mint ahogy megbetegedtek. Gyere, szalonnázzunk, van egy kis zöldhagymám is.

SZOCIALISTA ÖRÖKSÉGÜNK

A költő és illusztrátora

RADNÓTI-EMLÉKEK

Moussong Piroska írónő hívta fel Radnóti Miklós figyelmét a képzőművész S. Szőnyi Lajosra és verseket író feleségére, Szőnyi Magdára. A költő 1931 telén látogatta meg őket először, s érdeklődéssel ismerkedett a fiatal proletárházaspár alkotásaival. S. Szőnyi Lajos rajzai és metszetei megnyerték tetszését, és 1932 nyarán megkérte őt, hogy készítsen metszeteket — a párizsi gyarmati kiállításon szerzett élményei hatására megírt — néger témájú verséhez. A 20 linómetszettel illusztrált kötet, az *Ének a négerről, aki a városba ment* 1934-ben meg is jelent Budapesten Gyarmati Ferenc „könyvnyomtató kiadásá"-ban.

A költő és a képzőművész — alkotó együttműködésük során — több levelet írtak egymásnak. S. Szőnyi Lajos Szegedre küldte el metszetterveit, melyekről Radnóti Miklós levélben fejtette ki véleményét, s tette meg velük kapcsolatos észrevételeit. Ezenkívül Radnóti saját és más szerző könyvét ajándékozta dedikálva Szőnyiéknek, valamint baráti hangú üdvözlő lapokat is küldött nekik. E Radnóti-emlékekből a háború és az azt követő évek során a legtöbb elkallódott.

A Szőnyiék (1945-től Szőgyiék) tulajdonában levő — eddig előkerült — emlékeket adjuk itt közre, valamint a Moussong Piroska (dr. Deutsch Lászlóné) birtokában levő egy Radnóti-könyvdedikáció szövegét.

Még az ismeretség elején ajándékozta meg Radnóti Miklós Szőnyiéket egy német művészettörténeti könyvvel; Herwarth Walden: *Einblick in Kunst. Expressionismus, Futurismus, Kubismus* (Verlag Der Sturm, Berlin W9 Siebente Auflage 1924.) című művével. A könyv belső címlapjára a következőket írta:

S. Szőnyi Lajoséknak szeretettel
Radnóti Miklós
Budapest, 1932. VII. 25.

1933. volt a közös munka éve — a megmaradt emlékek is ezt mutatják.

1933-ban jelent meg „A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadásá"-ban Radnóti Miklós verseskötete, a *Lábadozó szél*, s ennek egy példányával megajándékozta Szőnyiéket.

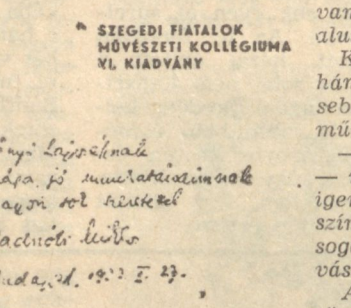

SZEGEDI FIATALOK MŰVÉSZETI KOLLÉGIUMA VI. KIADVÁNY

Szőnyi Lajoséknak drága, jó munkatársaimnak nagyon sok szeretettel
Radnóti Miklós
Budapest, 1933. I. 27.

A fiatal Szőnyi házaspár ekkori életét egy prózai írásában örökítette meg Radnóti Miklós. Riportot írt a *Gárda* című baloldali „irodalmi és kritikai szemle" (Szerkesztik: Bánáti Oszkár és Keleti Jenő, Bp.) 1933 júliusi számában *Hatszemközt a proletárfestővel, aki nappal nem festett még soha* címmel. Íme a riport:

„Fekete lépcsőház a Tűzoltó uccában. Megyünk felfelé. Állomásonként következnek: az illemhely szaga, hátsólépcső, mosókonyha, végül a nagy padlásszoba, a Műterem. Laknak itt, a gyereket fürdetik itt, főznek főznek és alusznak. Az ablakon át a mélyben hat külvárosi udvar.

Ülünk és nézzük egymást. S. Szőnyi Lajos és a felesége, Szőnyi Magda, a fiatal költőnő. Mióta gyereke van, otthon ül. Azelőtt műhelybe járt. A nyolchónapos gyerek nem vesz részt a szemlélődésben, alszik a kis ágyban és néha álmában közénksóhajt. A fogai jönnek. Így hatszemközt vagyunk.

Szőnyi ül a kis háromlábú piktorszéken, fogja az asszony kezét. Mikor kérdezem, tiltakozóan villan árkos homloka alatt a szemüveg.

— Ugyan, kit érdekel ez. Az én életem. Vannak festők, akik zónáztak Párisig a vonat alján, vagy most jöttek a Kanári szigetekről, ahol festettek a napban. De én? Itt élek és azelőtt a szomszéd uccában éltem. Hat napig voltunk Bécsben nászúton, nyers paradicsomon és kenyéren éltünk és a képtárakat jártuk. Jó volt.

Nyel egyet és úgy szorítja össze a száját, mint aki ki sem nyitja többé. Harapófogóval kell kiszedni belőle minden szót.

Huszonkilenc éves, két éve nős. Tizenegy éve dolgozik egy nagy fabútorvállalatnál, 180 pengőt keres és ebből anyját és húgát is tartja. A vállalatnál hivatalnok volt, de mert egy éve a huszonkét alkalmazottból tizennyolcat elbocsátottak, hát most nagy bútordeszkákat cipel, raktártól az irodáig, ha vevő akad és söpör is. Kétszer évente megrajzolja a cég prospektusát is, ezt kinyomatják, aztán ő kézzel kiszínez néhányezer darabot. Munkaideje reggel nyolctól este nyolcig mindig, ha munka van, éjfélig. Tizenegy éve évente három nap fizetéses és két hét fizetéstelen szabadsága van. Ezt rendszerint átalussza.

Körülnézek. A falakon néhány nagy kompozíció, kisebb vásznak, grafikák. A művész fejlődési periódusai.

— Ezeket éjjel csinálom — mosolyog fanyarul —. Hát igen, reggel néha mások a színek és ilyenkor késsel hasogatom szét az éjjel festett vásznat.

A művészetről beszélgetünk. Szigorúsága feloldódik és lelkesen magyaráz.

Autodidakta. Első kiállított képeiről írott kritikákból tudta meg, hogy amit csinál, az izmus.

— Akkor kubistának írtak, most postimpressionistának. Festő vagyok.

Kiállító művész volt már, mikor elvégzett egy esti rajztanfolyamot.

— Ott sokat tanultam. Ma egy vonallal megcsinálok egy aktot — mondja büszkén.

Állomásai: Műcsarnok, tavaszi tárlat, KUT, egy önálló kiállítás. És többször a Nemzeti Szalón, de mikor ezt említi, megjegyzésként legyint.

Három hónapig égetett kerámiát éjjelente. Hárman bérelték a kemencét közösen, de abbamaradt. Nem jutott pénz rá. A három hónap emléke egy szekrény kerámia és a szekrény tetején egy rakás kiégetetlen, nagy agyagkompozíció. Nincs kemence, mert nincs pénz. Összehúzott szemmel nézi.

— Már használhatatlanok. Megette a por őket. Nem fog már rajtuk az égetés.

Járkálunk körül a szobában. A képeket nézzük. Az évszámokat.

— Képről-képre fejlődöm most is — mondja. Lelkes a vásznak előtt és gondosan fogalmazza mondanivalóit.

Kérdezünk valamit.

Elgondolkozik és halkan, keményen mondja:

— Igen. A szociális elnyomás kivetítése. Ez a legnagyobb feladat. Ezért kell és érdemes tanulni. Szent ügy ez. A dilettáns és tanulatlan a legnagyobb bűnös itt. Ez a művészet utolsó stációja, itt nem kezdeni kell, ide kell érkezni!

Összevillan a szeme az aszszonyéval. Bólintanak.

Az ablakhoz áll és kinéz a pislákoló sötétbe. Az ablak lapjának támasztja tenyerét.

— Festeni szeretnék egyszer egész napon át! Nappal is! És egyszer külföldre menni. Egy hónapot csak!

Szégyenlősen törli meg a szemüvegét.

— És holnap reggel megint álmos leszek.

Járkálok a szobában. Szeretnék kérdezni valamit a kettejük életéről. Leveszem a polcról a fiatalasszony verseskönyvét. »Szoba-konyhák« a címe. Lapozgatom. Mellém áll és rálapoz egy versre:

Este van, várlak a munkából,
látom a fáradt gyűrődéseket
szemhéjjadon.
Akik szeretik egymást,
miért lehetnek oly keveset
együtt;
mi még alig beszélgettünk."

RADNÓTI MIKLÓS

Ezután — 1933 őszén — kelt egy üdvözlő lapja Radnóti Miklósnak Splitből.

A lap címzése:

S. Szőnyi Lajos
festőművész
Budapest
Hongrie
Szondy u. 54. I. 3.

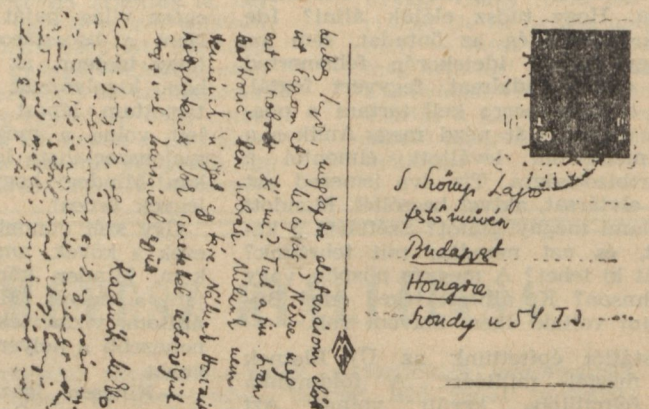

BÚCSÚ (AZ ÉNEK A NÉGERRŐL, AKI A VÁROSBA MENT C. KÖTET EGYIK ILLUSZTRÁCIÓJA)

Az üdvözlet szövege:

Kedves Lajos, megkapta
[elutazásom előtt
írt lapomat? Mi újság?
[Nézze meg
ezt a szobrot. Jó mi? Tud
[a fiú. Iván
Mestrovič itteni szobrász.
[Nálunk nem
tennének ki ilyet egy térre.
[Nálunk Horvait
pöttyentenek. Sok szeretettel
[üdvözöljük
Csöpivel, Zsuzsával együtt.
Radnóti Miklós
Kedves Szőnyiék, olyan
jó itt, nagyszerűen esik ez
[a pár na-
pos meglógás hazulról,
[mihelyt otthon
leszünk, elmegyünk
[magukhoz, annyi
szépet mesél Miklós
[Zsuzsikáról, sok
üdvözlet, Fifi.

[Ivan Mestrovič (1883—1962) horvát szobrász. — Az üdvözlő lapon Grgur Ninski püspök állószobra látható. — Horvai János (1873—?) magyar szobrász. Az utalás valószínűleg a Parlament előtt akkor állt Kossuth-szoborra vonatkozik. — Csöpi: S. Szőnyi Lajosné. Zsuzsa: Szőnyiék kislánya. Fifi: Radnóti Miklósné.]

Radnóti-emlék Szőnyi Magda *Szoba-konyhák* című verseskötete is. E kötetet Radnóti Miklós válogatta össze Szőnyi Magda verseiből, melyek zöme baloldali folyóiratokban jelent meg előzőleg. A kötetet 1933-ban adták ki Budapesten.

1932 őszén küldte el S. Szőnyi Lajos az első hat metszettervét Szegedre. Radnóti Miklós ezeket megmutatta ottani barátainak, s válaszlevelével egyidőben érkezett meg Ortutay Gyula *Mondotta: Vince András béreslegény Máté János gazdalegény* című gyűjteménye — Radnóti két barátja üdvözlő sorával:

Szőnyi Lajosnak baráti
sággal
Ortutay Gyula
és
Buday György

*

Moussong Piroska a *Kortárs* című „Társadalomkritikai, irodalmi és művészeti szemle" (Szerkesztette: Vajda János. Megjelent 1929—30-ban) munkatársaként dolgozott együtt Radnóti Miklóssal, kinek a lap minden számában jelent meg írása. A költő kritikát is írt az írónő verseskötetéről. Neki és férjének (aki Germán László néven írt) ajándékozta Radnóti az *Újmódi pásztorok éneke* című kötetének egy példányát — az alábbi dedikációval:

Germán Lászlónak és Piroskának nagyon kedves két barátomnak szeretettel adom ezt a tilos könyvet
Radnóti Miklós
Budapest, 1932. VII. 20.

M. PÁSZTOR JÓZSEF

A következő számok „Szocialista örökségünk" c. rovata tartalmából

Hídas Antal: Emlékezés Zalka Mátéra
Fülöp László: Forgács Antal öröksége
Nyerges András: Radnóti Miklós elfelejtett cikke
Mária Béla: Lukács László halálának körülményei
Szilágyi Béla: Emlékezés Koroknay Józsefre. József Attila első kiadójára
Demény János: Balázs Béla, Ady és Bartók közös színdarabterve
Kovács József: Egy elfelejtett szocialista költő
Kiss Aurél: Tanulmány Gró Lajosról
Rigó Béla: Egy József Attila-vers orosz fordításának problémái
Szentirmai László: A német szocialista irodalom lexikona (Ismertetés)
Kelemen János: Lékai János összegyűjtött művei (Ismertetés)
Péter László: „A 100%" és A szovjet irodalom fogadtatása Magyarországon" (Ismertetés.)

BÁRHOVÁ UTAZIK: MUNKÁBA, ÜDÜLÉSRE, ROKONLÁTOGATÓBA

KELLEMESSÉ TESZI UTAZÁSÁT A **KÖNYV!**

KERESSE FEL KÖNYVESBOLTJAINKAT SZEGEDEN:

„Móra" Könyvesbolt
KÁRÁSZ UTCA 5. SZ.

Antikvár-, Idegennyelvű- és Zeneműbolt
DUGONICS TÉR ÉS KÁRÁSZ UTCA SAROK

„Tömörkény" Könyvesbolt
LENIN KÖRÚT 34. SZ.

JÓZSEF ATTILA MŰHELYÉBEN

Egy elemzésgyűjtemény tervezete

Az alábbi tervezet lapunk kritikai rovatának kezdeményezéseként jött létre. Annak reményében juttattuk el a Tiszatáj-Magvető Könyvkiadó szerkesztőségéhez, s adjuk most közre, hogy a szocialista hagyomány ébresztésére s nemzeti birtokbavételére irányuló munkálkodásunk eme újabb dokumentuma kedvező visszhangra, az ügy jelentőségéhez méltó fogadtatásra találjon: a tervezett kötet munkálatai megindulnak, a gyűjtemény hamarosan megjelenhetik.

József Attila életművének az e századi magyar irodalom történetében — s így az irodalomtanításban és az irodalompolitikában is — immár centrális jelentősége van. Alakja és műve máig ható politikai kérdések ütközőpontja, s érthető, ha kortársai, akik legjobban ismerték: barátai, fegyvertársai elsősorban a politikus József Attila ügyében érzik fontosnak a tanúskodást. Művei esztétikai teljességének tudatosítása érdekében — egészen a legutóbbi időkig, amikor a József Attila-kutatás örvendetes és eredményes fellendülésének vagyunk tanúi — jóval kevesebb történt, mint amennyit centrális jelentősége megkövetelne. Nagyságának elismerését nem mindig fedezik elmélyült interpretálások. Sőt, az egykori vulgáris magyarázatok s népszerűsítések inkább ártottak a költőnek, mint használtak: verseinek szépsége miattuk még inkább rejtve maradt azok előtt, akikért s akiknek íródtak. Igen jellemző, hogy tavalyelőtt, mikor a humán osztályok írásbelijén a *Külvárosi éj* elemzése volt az egyik tétel, még a jobb gimnáziumok diákjai sem tudtak igazán közelhatolni a vers sajátos szépségéhez. Az Irodalomtörténeti Közlemények egyik tanulmánya szerint a külvárosi nyomor tényeinek sorolásán alig jutottak túl ezek a dolgozatok. Dicsérték ugyan a formát is, főleg a képek szépségét, pontosságát, de meg sem kísérelték keresni a bennük működő szervező-elvet, megérteni rendjüket, összefüggéseiket. Szilárdan csak a nyomor dokumentumait tartják kezükben. Aligha kétséges, hogy a szerzők erről a nyomorról hallottak a legtöbbet az órákon. Tényeit egymásba szőve sorolják, függetlenül attól, hogy melyik versből valók. A *Szocialisták*, a *Munkások*, a *Mondd, mit érlel...*, a *Külvárosi éj*, az *Elégia*, a *Téli éjszaka* s a *Hazám* c. költeményeknek szemükben szinte ugyanaz az értelme: leleplezik a kapitalizmust. Hogy a külvárosról mások is írtak már, hogy maga József Attila is — a *Munkások*ban adott nagy összefoglalás után is — újra és újra „megírja", s amit ír, mindig új és önmagában is egész, szuverén különvilág, ezen elgondolkozni eszükbe sem jut. Magasabb szinten — az egyetemi hallgatók s a versolvasó értelmiség között általában — valamivel jobb a helyzet, de körükben is kivételnek számít a tudatos versértő.

Ezen a helyzeten kellene változtatni. El kellene érni, hogy a József Attila-életmű egyre szélesebb körben ható varázsa tudatosult, felmért szépségként váljék az olvasók műveltségének fundamentális elemévé. A helyzet ma igen alkalmas erre. Egyrészt, mert a politika e téren is szabad utat nyitott a felfedező értékű merész kutatómunka előtt, másrészt, mert a költő emberi-művészi teljessége iránt — itthon és külföldön is — ma nagyobb a fogékonyság, mint ezelőtt bármikor. Teljesen megalapozott az a feltevés, hogy — épp mert József Attila századunk minden nagy emberi problémájával szembenézett — a hozzá való jogukat rövid időn belül a marxizmustól idegen irányzatok is be fogják jelenteni. Értékes fordítások, új, érdekes interpretálások származhatnak ebből, de hamisítások is. Velük szemben az igazi József Attilát felmutatni csak a marxista esztétika konkrét elemzésekre alapuló érveivel lehet. Nélkülük a még oly okos általánosítások sem lehetnek meggyőzőek.

Ilyen elemzéseknek sajnos szűkiben vagyunk. S amik szóba jöhetnek, azok is szakfolyóiratok nehezen hozzáférhető példányaiban vagy terjedelmes művek nem mindig közérdekű fejezeteiben vannak elrejtve. Ezeket kellene ebből a szűkösen szakmai közegből kiszabadítani, átdolgozni s újakkal kiegészítve egy gyűjteményben kiadni.

Egy ilyen kötet olyan szerepet tölthetne be a gyarapodó versolvasók körében, mint zenekedvelők között a jó hangversenykalauz, s nagy hasznára lehetne — közép- és felsőfokon egyaránt — az irodalomtanításnak is. Növelné egy ilyen gyűjtemény értékét s hatékonyságát, ha esetleg *hanglemez*-mellékletek formájában művészi interpretációk hitelesíthetnék vagy korrigálhatnák a tudományos értelmezést. Egy ilyen könyv — ha igényesen szerkesztenék, s ha időnként felújítva és kibővítve újra kiadnák — a nemzeti műveltség olyan *mindenki számára birtokolható* eszközévé válhatna, amiből nemzedékek tanulhatnának ízlést, igényt és emberséget.

Elodázása súlyos mulasztás volna. E belátás indítására javasoljuk, hogy a Tiszatáj-kiadó részletesen dolgozza ki egy ilyen gyűjtemény tervét, s azt a Magvető igazgatóságának minél előbb terjessze elő.

A TISZATÁJ KRITIKAI ROVATA

JÓZSEF ATTILA-VERSVÁLTOZAT,

LUKÁCS LÁSZLÓ ISMERETLEN VERSE EGY SZAVALÓKÓRUS VERSGYŰJTEMÉNYÉBEN

Az illegalitásba kényszerített KMP és a baloldali szociáldemokrata ellenzék eszmei befolyása alatt álló, az 1929-es megtorpanás után 1930—31-ben újra fellendülőben levő munkás szavalókórus-mozgalom rohamos kiszélesedésének eredményeként 1931 januárjában dr. Szepesi Imre kezdeményezésére, Hont Ferenc vezetésével a szegedi Munkásotthonban szavalókórus alakul. 1931 őszétől Hont közvetítése révén a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának több tagja tevékenyen bekapcsolódik az itt folyó politikai, művészeti nevelőmunkába: Radnóti Miklós és Berczeli Anzelm Károly előadásokat tart, kórusverseket ír, Széll István Hontnak segédkezik a betanításnál, a többiek közreműködnek az illegális Házi Újság elkészítésében. A szavalókórus a munkásotthonban rendezett alkalomszerű ünnepségeken, kultúrdélutánokon lép fel, az országban működő többi szavalókórushoz hasonlóan a politikai harc, a felvilágosító, öntudatosító munka, a bátor szókimondás legfontosabb eszközévé vált. Maga Hont tagja a KMP szegedi sejtjének, a szavalókórus tagjai — valamennyien ifjúmunkások — és számosan a Szegedi Fiatalok közül a kommunisták befolyása alatt álló OIB helyi csoportjához csatlakoznak. Az 1932. évi áprilisi lebukások alkalmával szinte az egész szavalókórust letartóztatják, többeket börtönbüntetésre ítélnek.

A szavalókórus egyik ma is élő tagja, Sári Júlia — szegedi lakos — annak idején leírta egy külön e célra vásárolt 5x15 cm nagyságú, kb. 50 lapos, sárga vászonkötésű „emlékkönyv"-be azoknak a verseknek a szövegét és szólambeosztását, amelyeket a szavalókórus betanult, előadott, s az így keletkezett versgyűjteményét lekötelező szívességgel rendelkezésemre bocsátotta. Az „emlékkönyv" tartalomjegyzéke:

Szakasits Árpád:
Plakát
Ady Endre:
Csák Máté földjén
Fölszállott a páva
Várnai Zseni:
Kórus szopránba
Kassák Lajos:
Mesteremberek
Munka és a harc emberei vagyunk
Ady Endre:
A Hortobágy üzenete
Várnai Zseni:
A kuli pár szem rizsen él
Lantos Béla:
A futószalag nyomorultjai
Petőfi Sándor:
Feltámadott a tenger
Népdal a Szegedi Kis Kalendáriumból
Petőfi: Kutyák dala
Farkasok dala
József Attila: A tömeg
Berczeli Anzelm Károly:
Ember vére
Tieger Lukács:
Bányász dal
Erdélyi József: Fel
Li-Tai-Pe:
Az elátkozott háború
József Attila:
Egyszerű ez
Radnóti Miklós:
Téli kórus
Lukács László:
Háború

A versek nagy része megtalálható az 1930-ban kiadott 100%-os szavalókönyvben, vagy az illegális kiadványok révén vált közismertté a szavalókórusok és a munkásmozgalom berkeiben. A két József Attila-vers közül „A tömeg" — a kritikai kiadás jegyzetei szerint — szintén szerepelt a munkás szavalókórusok műsorában. A másikról, az „Egyszerű ez" című — az „emlékkönyv"-ben ismeretlen szerzőjű versként szerepel — eddig nem tudtuk, hogy kórusversként előadták volna, a két eddig ismert — a „Nem én kiáltok"-ban, valamint a Népszava 1926. aug. 11-i számában megjelent — változat nem is igen alkalmas erre. Az „emlékkönyv"-ben szereplő a „Nem én kiáltok"-belihez áll legközelebb: mindössze két eltérés fedezhető fel. Az első a vers második sorában: „Nem én kiáltok": „Feljött a nap keleten"; „emlékkönyv": „Feljön a nap keleten". A második eltérés: a „Nem én kiáltok"-változat utolsó versszaka — „Hetyke kis legény e vers /s nem fél, így hát nem pimasz,/ egyszerű ez:/ csak a bátor az igaz/ — az „emlékkönyv"-ben szereplő változatban elmarad: az „Egyszerű ez" így kórusverssé alakult.

Az „emlékkönyv" alapján érdekes tanulságokkal jár Radnóti „Téli kórus"-ának és Petőfi „Farkasok dalá"-nak összehasonlítása: fény derül a Radnóti-vers megszületésénél munkáló irodalmi hatásokra.

Lukács László „Háború" c. verse ismeretlen: nem szerepel az összegyűjtött verseit tartalmazó „Leejtett furulyá"-ban.

A másik eddig ismeretlen vers, a „Bányász dal" szerzőjét nem sikerült megállapítanom. Valószínű, hogy a „Tieger Lukács" csak álnév. (Tiszay Viktor erősen vitatható állítása szerint a vers a Thieger álnév alatt író Kurt Tucholsky valamelyik versének gyenge magyar fordítása lenne. A német eredetire azonban nem sikerült rábukkannom.)

A Szegedi Kis Kalendáriumból való népdalt Baróti Dezső szerint Radnóti dolgozta át kórusverssé. Nem kevésbé tanulságos, mint érdekes: egy népköltészeti alkotás — akár Petőfi és Ady versei — a munkásosztály forradalmi ideológiájának hirdetőjévé válik.

Az egész „emlékkönyv", a munkásmozgalom e szerény, meghatóan személyes, ám mégis értékes dokumentuma azt illusztrálja, hogyan teljesült néhány költemény esetében a József Attila-i parancs: „Vers, eredj, légy osztályharcos!"

CSAPLÁR FERENC

Lukács László:

HÁBORÚ

Elmegyünk-e még egyszer
sápadtan és sietve,
otthagyva asszonyt, munkát, tollat és
[meleg otthont?
Nem!
Elvisznek-e még egyszer a kopár mezőkre,
ahol hideg vasba hasad a hús,
s idegen földre csurran a kiömlő meleg
[vér?
Nem!
Fogunk-e még idegen testvér torkába
[döfni,
ismeretlen testvér torkába éles hideg
[szuronnyal?
Nem!
Dördül-e még ágyúlövés, kegyetlen
[srapnell,
az égben gomolygó gáz, ideget tépő
[kattogás?
Nem!
Lesz-e még egyszer háború?
Nem!

NÉPDAL A SZEGEDI KIS KALENDÁRIUMBÓL

Mi ültetjük a rózsafát,
Más szedi le a bimbóját,
Mi ültetjük az almafát,
Más szedi le az almáját.
Mi vetjük a tiszta búzát,
Más eszi meg a pogácsát,
Meg kell a búzának érni,
Mert a nap erősen éri.

Tieger Lukács:

BÁNYÁSZ DAL

Mi dolgozunk a föld ölén
Miért? Minek?
Hogy szén legyen, fekete szén
Miért? Minek?
A viheder lenn ránk rohan
S mind feljebb hág az árfolyam
A tőzsde zajban azt üvöltik a fényre fel
És ne feledd a lelket el.
Zeng a tárna, zeng a tárna
Vágyódunk a napvilágra
Szerencse fel! Szerencse fel!

Lázad a népek panasza
Miért? Minek?
Hisz nem lesz másképp tán soha
Miért? Minek?
Mi tudjuk, mit kell tennünk
Az akna mélyén tengünk
De gondolj ránk is testvér
S emelj a fényre fel
S ne feledd a lelket el
Zeng a tárna, zeng a tárna.

Gazdagok és szegények
Miért? Minek?
Sehol se más az élet
Miért? Minek?
Hogy mások boldoguljanak
Testvéreink rendre hullanak
A kő alatt reng a föld — halld a dalt
a fényre fel és ne feledd a lelket el
Zeng a tárna, zeng a tárna.

FIGYELŐ

Balázs Béla halálának 15. évfordulója meglehetősen gyér visszhangra lelt lapjainkban, folyóiratainkban. Központi napilapjaink, még a Népszabadság és a Magyar Nemzet sem emlitették nevét, elfeledkezett róla a Kortárs és a Kritika májusi száma is. A havi folyóiratok közül egyedül az Új Írás használta föl az alkalmat — ismét Deményi János jóvoltából — az életmű kiegészítésére, kiadatlan írások közzétételére. Áprilisi számában közölte Balázs Bélának Bartók hatvanadik születésnapjára 1941-ben írott, keziratban maradt nyílt levelét, benne értékes emlékezésekkel, adatokkal a költő és a zeneművész kapcsolatáról, együttműködéséről. Egy részüket ugyan a Fórum 1948 decemberi számában újból földolgozta az író, de sok érdekes mozzanatot csupán ez a most nyilvánosságra került írás őriz. Igy az utalást is pályájuk elejére, 1906-ra, „mikor a Tiszaháton kutattunk, már-már kiapadó maradékát a népdalnak". Azóta sikerült bizonyítanom, hogy Balázs Bélának jelentős, sajátos szerep jutott mind Bartók, mind Kodály pályakezdésében, a magyar kultúra történetében korszakot nyitó népzenekutatás első lépéseinek megtételében. Az író, a költő, a filmtudós portréját jelentősen gazdagítja ez a nézőpont.

Ugyancsak Deményi János közli az Új Írás májusi számában Balázs Béla „filmstoryját", a Bartókról tervezett „Rege a Csodaszarvasról" című film elképzelését. Mint a jubileumi levelében, ebben is a zeneköltő és zenetudós nemzetköziségét, a népek testvériségének hitvallását állítja központba. Szép lenne, ha egy tenetséges ifjú filmmuvesz folkapná az ötletet, kiterebelyesitene. Bartók-filmre ugyis szüksége van a világnak, s tán jutna benne mellékszerep — Balázs Bélának is.

Az Elet és Irodalom, mely más évfordulókkor, mélán, oldalas összeállításokkal szokott adózni irodalmunk nagyjainak, most csupán egyetlen cikknek adott helyet. Igaz viszont, hogy Gyertyán Ervin irása, A láttató ember, noha jószerével csak a filmesztétat idézi, igenyes, szép emlekezés, s nem feledkezik meg Balazs Béla filmesztetikai örokségének apolását surgetni. Amit meg ea sem gondoltam volna: az eletmü e részének jelentősége nemcsak történeti, mondja ő, „ma sem csupán kegyeleti kotelesség a magyar filmtudomány számára, nem is tortenemi studium csupán, hanem aktiv és aktuális segitség számos problemaval küzdő filmgyártásunknak".

Az Esti Hirlap május 15-i számában Dersi Tamás újjáéli Deményi Jánost szólaltatja meg, s ő pedig summázza az Új Irás-ban utobb megjelent három közleményének mondandóit, melyek az életmü beható kutatásának sürgetésében csúcsosodnak ki. „Az elfelejtett Balazs Béla" a cime a Hétfői Hirek május 18-i számában megjelent cikknek is. Irója, úgy hiszem, Bános Tibor, joggal mutat rá, hogy Balázs Béla életművét külföldön ma is jobban ismerik, mint hazájában. Színház és könyvkiadas egyaránt elhanyagolta, hogy kozkincsce tegye. A magam cikkeben (Dél-magyarország, máj. 17.) a fölszabadulás utan szülővárosába hazatert költő tevekenységének adalékain kívül szinten a tennivalókra utalok. Javaslom pl., hogy az idei masik jubileum, szuletesenek augusztus 4-én esedékes 80. évfordulója alkalmából, a szabadteri játékok kisérő programjakent rendezzünk a világiru filmtudós szülővárosában nemzetközi filmtudományi tanacskozást, mely évről évre — vagy két-három évente — megismetlodnetnek. (Az ötlethez szivesen kozlünk nozzaszolasokat. A szerk.)

Mire e sorok napvilágot látnak, már közhirré jut a magyar irodalomtörténeti Társaság győri vandorgyülesenek Balazs Béla-vitaja, melyet Szabolcsi Miklos tanulmánya alapoz meg. Remeljük, hamarosan nyomtatasban is hozzaferhetővé valik, megtermekenyiti a kutatást, elmozditja a holtpontról az életmü gondozását.

Az avantgarde-nak, a szocialista örokseg e jelentős részének értelmezése körüli vitákban két jelentős megnyilatkozásról adhatok számot. A Kritika áprilisi számában Illés László, az ujvidéki Ifjúság április 23-i számában Sinkó Ervin értékeli — kritikusan, de pozitívan. Az Igaz Szó márciusi számában Méliusz József Gábor Andor novelláiról, a Kritika májusi számában Diószegi András Illés Béla életművéről ad táviati képet. A Jelenkor májusi számában Ottó Ferenc József Attila-emlekezéseiből olvashatunk újabb reszletet, tanulságos dokumentumokkal. Gaál Gábor ról a Kortárs márciusi számában Ruffy Péter és Mária Béla közli emlékeit. Az utobbi — neves laegorvos, a 100 % tevékeny munkatársa, s az induló Tiszatáj-nak is cikkirója — említést tesz egyebek kozt a szegedi Erg Agostonról is, akinek jelentősek József Attilával való kapcsolatai, s akinek portréjával érdemes lenne egyszer már önállóan is foglalkozni. A Könyv áprilisi számában Keszi Imre villantja föl Bóka Lászlóval közös barátjuknak, Mészáros Zoltánnak alakját. „Milyen kár — irja — hogy proletárköltészetünknek amúgy sem túlságosan bő hagyatékából kimaradt ennek az óbudai szegénysorból az egyetemig felküszködő fiatalembernek érdekes munkássága. Valami tüzes és keserű, kissé az anarchia felé hajló, harcos költészet volt az övé, szép, barna arcával, rekedtes, fojtott, mégis határozott beszédével nagyon imponált mindkettőnknek. Gondolom, ő volt az első szervezett kommunista, akivel még Rajk Lászlót megelőzőleg kapcsolatba jutottunk."

Radnóti Miklós életrajzának és életművének kutatói megrendítő dokumentumokat találnak Gazsi Józsefnek a Hadtörténelmi közlemények idei első, és Lévai Jenőnek a Magyar Nemzet április 26-i számában megjelent irásaiban a bori rémdrámáról, 6000 munkaszolgálatos — közte a nagy költő — tragédiájáról.

P. L.

SZOCIALISTA ÖRÖKSÉGÜNK

VAJDA LÁSZLÓ:

A líra esztétikája egy marxista igényű esztétikai rendszer megalapozása!

HOZZÁSZÓLÁS TAMÁS ATTILA TANULMÁNYÁHOZ

Tamás Attila fennebb említett cikkéből a líra esztétikájának körvonalai rajzolódnak ki. Hogy — hát a líra esztétikája nincs kidolgozva? Sajnos, nincs, mert a dialektikus materializmus műelméletének törvényszerűségeit 1955-ig szinte csakis az epikából és drámából párolta le. Ezeknek a törvényszerűségeknek az érvényét természetesen játszva ki lehetett mutatni az epikára és drámára vonatkozóan, a lírát illetően azonban némi nehézségek mutatkoztak, miket mások előtt rejtegetni igen, de magunk előtt titkolni nem lehetett. Nem árt talán, ha két példával igazolom állításomat.

A művészet — tanították és tanulták — a valóság (pontosabban: társadalmi valóság) megismerésének az eszköze, éppúgy, mint a tudomány: az is, ez is annak a törvényszerűségeit fedi föl. Ebből logikusan vonták le azt a következtetést, hogy, ha törik, ha szakad, a lírai költemény „eszmeiségét" akkor csípték nyakon, ha kifejtették belőle a belerejtett társadalmi törvényszerűséget. Átpolitizálták hát, mert a lírai költemények többsége *közvetlenül* semmiféle társadalmi törvényszerűségre sem hívja fel a figyelmet, s *Zolnay Vilmos* legyen az, aki vállalkozik rá, hogy az *Anyám tyúkja* kotkodácsolását ekként értelmezze: „... az emberre nagyon jellemző törvényszerűség bujkál benne: a szegény, akinek egyetlen birtoka van, azt nagyon, valóságos értékén túl becsüli meg". A művészet — tanították és tanulták — úgy ismerteti meg a társadalmi valóságot, hogy képekben mutatja be, a tudomány viszont úgy, hogy fogalmakkal tükrözi — s ez közöttük a különbség. Ebből logikusan vonták le azt a következtetést, hogy a lírai költemény feltétlenül képpel ajándékozza meg az olvasót. No, addig nem is volt baj, míg tájleíró, allegorikus vagy szimbolikus verssel találták szemközt magukat, mert azok tényleg olyanok, mint egy tableau, akkor azonban már megakadtak, ha az érzelmi, gondolati, akarati tartalom buján burjánzó apró képekből sugárzott feléjük, de ezek az apró képek sehogy sem álltak össze mint részek egy valamennyiüket magában foglaló nagyarányú képpé, mint egésszé (Juhász Ferenc), vagy a maga pőre meztelenségében áradt a sorokból, csak itt-ott takarva be egy-egy szókép, hasonlat fügefalevelével, hogy annál ingerlőbben hasson (Garai Gábor). Megakadtak, s zavarukat palástolandó iskolai pedantériával fejtették ki, hogy az efféle darabokat nem is a kép, hanem az itt-ott fölbukkanó képszerűség jellemzi. Azt hiszem, a példa elég, a példa fáj. Durvább-ügyesebb szemfényvesztéssel kelthették azt a látszatot, hogy tisztában vannak a dolgokkal, de ha nem áltatták magukat, tudták, hogy valahol hiba van a kréta körül.

A lábam alól húznám ki a talajt, ha a műalkotásnak akár társadalmi valóságismertető, akár képi jellegét vonnám kétségbe. Ilyen a jellege, s a legegyetemesebb esztétikai törvények alapján ilyen mindennemű művészi alkotásnak, azonban ezek a törvények sajátos módon érvényesülnek nemcsak az egyes művészetekben, hanem egy-egy művészeten belül is annak más-más műnemében. S esztétikusaink ott követték el a hibát, hogy erre a sajátos módon való érvényesülésre ügyet sem vetettek. Nem törődtek azzal, hogy a sokfajta művészet a társadalmi valóság megismertetésének a lehetősége szempontjából különbözik egymástól, s más lehetőségei vannak erre pl. az építészetnek és irodalomnak; nem fordítottak gondot arra, hogy a sokfajta művészet a képalkotás szempontjából is elüt egymástól, mert pl. az irodalomadta kép csupán elképzelhető, de az, melyet a festő hoz létre, érzékelhető. Mindez magától értetődő, nem kimondani azonban nem szabad, mert a művészet világának egyes tartományai e legáltalánosabb törvényeknek módosulásai szerint határolódnak el egymástól. Így állván a helyzet, azon már egyáltalán nem is csodálkozunk, hogy esztétikusaink az egyazon művészet műnemeiben észlelhető módosulásokat említésre sem igen tartották érdemesnek. Ezért eshetett meg, hogy a társadalmi valóságismertető meg képi jelleget annak az analógiájára akarták kifejteni a lírai opusból, mint ahogy kifejtették az epikai vagy drámai opusból. Ezért akarva, nem akarva erőszakot kellett tenniük a lírai költeményen, vagy ha az semmiféle erőszaknak nem engedett, hát megvetően idejét múlta privatizálásnak minősítették.

Ennyit előre kellett bocsátanom ahhoz, hogy kellőképpen értékelhessük Tamásnak szóban forgó, a Tiszatáj 1964. januári számában megjelent tanulmányát, melynek talajából szinte kinő a líra esztétikája. Megérett rá az idő, hogy valaki ezzel foglalkozzék — erre ösztönzött a XX. pártkongresszus után a Szovjetunióban felpezsdülő esztétikai irányzat (Vanszlov, Sztolovics, Burov), s talán az is, hogy *Komlós Aladár* megírta *A magyar költészet Petőfitől Adyig* c. kötetét — és ő vállalkozott rá. Hogy milyen sikerrel — erre a kérdésre először folyóirataink ben kerestem a választ — elvégre Tamás tanulmánya negyedéve hogy megjelent, s jómaga is, a szerkesztőség is vitaindítónak szánta, hát csak akad hozzászóló, gondoltam — s mikor azt láttam, hogy nem egyesülhetek bele abba, amit ők mondottak, akkor határoztam el magam e dolgozat megírására.

Nézzük az előttem szólókat! Ketten vannak, azaz — ha a történelmi idők nem fejlesztették volna ki bennem a rejtett manőverek iránt való hatodik érzéket, azt mondanám, hogy egyen. Név szerint *Németh Lajos*, aki a *Tiszatáj* 1964. áprilisi számában *A művészet, mint esztétikai értéket létrehozó tevékenység* címen tette közzé véleményét. Minthogy azonban ezt a hatodik érzékemet eléggé megbízhatónak hiszem, másodiknak *Kiss Lajos* nevét kell ideírnom, aki a *Kortárs* 1964. márciusi számában *A fogalmak értelme* c. esszéjében *Ernst Fischer*-rel kezd boxmeccset, úgy üti ki a ringből ezt az „Árnyaltlelkű Taddeus"-t, aki egyebet sem tesz, csak disztingvál és disztingvál, hogy belenyekken az istenadta. S miközben így világbajnokká nő hovatovább az esztétikai szakban, érveinek súlyát érezve, kihívó tekintettel, de őt magát szóra sem érdemesítve fordul ama másik Árnyaltlelkű Taddeus, azaz Tamás Attila felé: „amit mondtam, azt Ernst Fischer bátyámnak mondtam ugyan, de úgy, hogy Tamás Attila ecsém is értsen belőle!"

Németh örül, amiért a Tiszatáj helyet adott hasábjain Tamás gondolatébresztő írásának, azt azonban túl korainak találja, hogy a felvert gondolatokat akár elvesse, akár a magáévá tegye, s így öröme, bár harsonás, de meddő öröm.

Ismerkedjünk meg ezzel a koncepcióval, mit munkahipotézisnél többnek senki sem kíván tekinteni.

Tamás szerint a költészetnek a kezdet kezdetétől egészen máig két alapformája figyelhető meg: az „összehangolódás" költészete és az „erőének" költészete. Ő e két alapformát Marx közismert téziséből — az ember, miközben munkájával átalakítja a természetet, átalakul maga is — vezeti le. Mindkét aktus — az átalakítás is, meg az általakulás is — esztétikai gyönyör forrása lesz számára. Az első olyanféleképpen, hogy örömmel tölti el minél nagyobb mértékben való birtokbavétele annak, ami rajta kívül van, azaz az ember eldologiasodása és a dolgok elemberiesülése. Ebből az örömből fakad a költészet első alapformája, az „összehangolódás" költészet, melynek tárgya voltaképpen: az ember beleilleszkedése a külső világ *egyetemes* rendjébe. A második olyanformán, hogy örömforrás számára egyre sokszínűbbé és többrétűvé teljesedő egyénisége, melyet mind eredményesebben feszít neki a vele szemben forduló erőknek. Ebből az örömből fakad a költészet második alapformája, az „erőének" költészet, melynek tárgya tulajdonképpen az ember belső világa *egyéni* rendjének a megteremtése. A fejlődés során aztán — hogy és mint, ezt itt helyszűke miatt nem fejtegethetjük — differenciálódik a külső világ: a természetre ráépül a társadalom, s differenciálódik a belső világ is, amennyiben a primitív, azt mondhatni természeti „én"-re rárétegződik a komplikált, azaz társadalmi „én", s ezzel egyidejűleg az összehangolódás-költészetnek és az erőének-költészetnek előbb könnyen áttekinthető köre később nehezen belátható körré tágul.

Azt hiszem, nem tévedtem, mikor Tamás koncepciójának a leglényegét ebbe a pár mondatba sűrítettem bele.

A költészetnek e két archetípusa fölismerhető minden időben — ez nemcsak Tamás meg az én meggyőződésem, hanem nyilván sokunké, s ez volt a burzsoa esztétikáé is, amely a költészetet külvilági és belvilági költészetre osztotta föl. Tamás terminológiájában, anélkül, hogy teljesen egybevágna, a külvilági költészetnek az összehangolódás-, a belvilági költészetnek pedig az erőének-költészet felel meg. Azáltal, hogy ő a költészet e két nemét a két irányban — objektíve és szubjektíve — ható munkából származtatja, mindkettőnek a jellegét ebből eredő szükségszerű adottságnak fogva föl, „kiharcolja" érvényüket a marxista esztétikában. Kiharcolja, mondom, mert az bizonyos okoknál fogva hatályon kívül helyezte e felosztást.

Tamás eddigi munkássága során, főként a líra körén belül mutatott rá a költészetnek e két archetípusára, de dolgozataiból kiderül az is, hogy ezeknek figyelembevételével kellene eligazodást keresnünk a költészetnek egyéb területein is. Én még ennél is tovább megyek. Ezek az archetípusok oly szilárd fundamentum divisionois-nak tekinthetők, mi nélkül a költészeténél jóval tágasabb szépirodalom talaján eddig sem tájékozódhattunk volna. Avagy nem vettük-e át a burzsoa esztétikától a szépirodalom tartományát kerületekre bontó műnemeket: a drámát, az epikát és lírát. Átvettük, mert tény és való, hogy vannak, de ezzel együtt átvettük, még ha nevet nem is adtunk a gyereknek, a „külvilági" és „belvilági" szempontját is, mi, ha akarjuk, ha nem, érvényesül a szépirodalomnak műnemekre való tagolásában. Azt ugyanis botorság lenne tagadni, hogy a dráma és epika *elsősorban* az írót körülölelő külső világnak, a líra pedig *elsősorban* az íróban kiépülő belső világnak a rajza.

Igaza van Tamásnak abban, hogy a líra körében megkülönböztethető az összehangolódás-ének és az erőének típusa, ami ellenben ebből következik — feltéve, hogy helyesen értelmeztem a fogalmakat —, hogy ti. a líra így voltaképpen külvilági és belvilági lírára differenciálódik — ez már elfogadhatatlan. Erre magának Tamásnak a szemlélete a bizonyság, melyben e két egymással „feleselő" rész nem integrálódik „összebékülő" egésszé: lírává. Íme, vitaindító cikkének erre utaló megállapításai. Ami ezt a külvilági lírát lírává avatná, az a külső világ egyetemes rendjébe való *beilleszkedés* mozzanata lenne, mit szerzőnk is váltig hangsúlyoz. „És hivatkozhatnánk még a szerelmessel, az otthonnal, a tájjal, az országgal, néppel, osztállyal, az emberiséggel való eggyélevést, összhangbakerülést, a kozmosznak az ember számára történő *birtokbavételét* vagy a benne való *feloldódást* (kiemelések tőlem) kifejező régi és mai költemények végtelen sorára." Igen, de ez a par excellence *lírai mozzanata*, mely tényleg mindennemű szépirodalmi tájleírásban felfedezhető, Tamásnak elégséges jogalap arra, hogy egy lapon említse Petőfinek s József Attilának lírai fogantatású tájleíró költeményeit azokkal az epikai eredetű tájleírásokkal, melyek már Arany Toldijában, akár Petőfi János vitézében olvashatók. Én is hiszem és vallom, hogy minden belletrista tájleírás mélyén rábukkanunk erre a lírai mozzanatra, de ez még korántsem felhatalmazás arra, hogy elmossuk a lírát és epikát szétválasztó határvonalat. Mert van ilyen, még akkor is, ha egyes lírai műfajokban nagyon erős az epikai, egyes epikai műfajokban meg nagyon erős a lírai beütés. Van ilyen, Tamás azonban akkor, mikor közös nevezőre hozza a lírai meg epikai tájleírást — tájleírás! —, nem vesz róla tudomást, pedig tudván tudja, hogy a lírai tájleírásban „azt érezzük, hogy *írója* (kiemelés tőlem) az egész tájjal lélegzik együtt", az epikai tájleírásban pedig „a János vitéz és Toldi *hőseinek* (kiemelés tőlem) életritmusa az őket körülvevő természetével olvad egybe". Ugyebár, az írót a hőssel mégsem lehet egy kalap alá venni, mert lényegesen más az, amikor az író magáról, s amikor a hőséről beszél. Amaz líra, ez pedig epika. Tamás a közös nevezőre hozással a lírának egyik műfaját, a tájleírást akarva-akaratlan átcsoportosította az epikához, s ezért mint mondtam, a lírát differenciálta ugyan két archetípusra, de a két archetípust már képtelen volt lírává integrálni.

Véleményem szerint a líra területén megkülönböztethető ugyan az összehangolás éneke az erő énekétől, a domináns akkord azonban mindkettőben ugyanaz: az *önkifejezés*. Ami annyit jelent, hogy ha a költő mégoly belefelejtkezéssel festegeti is a külső világot — légyen az a szerelmes, az otthon, a táj, az ország, a nép, az osztály, az emberiség, vagy akár a kozmosz — igazában minden ecsetvonásával belső világát vetíti elénk. Az önkifejezés megszabta határon belül azután, az egyes műfajok természete szerint kisebb-nagyobb mértékben helyt kap az *ábrázolás* is: a külső világ bemutatása. S amilyen arányban nő ennek a fontossága, oly arányban közelednek a lírai műfajok az epikához, anélkül, hogy „átcsapnának" abba. Még egyvalamely műfajnak sem azonos mindig az epikától való távolsága; fejlődése folyamán hol kisebbedik, hol nagyobbodik az. Vegyük pl. a tájleírást. A tájrealizmus szinte súrolja az epikát; a tájimpresszionizmus már jóval messzebb esik tőle; a tájszimbolizmus pedig végleg kiszabadult vonzásköréből.

Szerzőnk, az összehangolódás-ének és erő-ének, mint két mágneses pólus köré csoportosítaná az epikának, s hihetőleg a drámának a műfajait is. „Az összehangolódás költészete" c. fejezetben ezt írja: „Maga az epika is jórészt ide sorolható". Nyilván azokat a műfajait, melyek innen „kilógnának", az „erőének költészeté"-nek műfajai közé tartja beilleszthetőnek. Igen ám, de ez esetben az epika tartományát két egymással egyenrangú félre kellene osztania: külvilági és belvilági epikára, következésképp a drámát meg külvilági és belvilági drámára, s ezzel a líra sorsára jutna az epika meg a dráma is: széthullanának keretei. Én úgy gondolom, hogy amint a líra minden műfajában „leitmotív" az önkifejezés, éppúgy az epika és dráma minden műfajában a vezérszólam az ábrázolás, s az írónak az ábrázolás adta lehetőségeken belül többé-kevésbé — módja van az önkifejezésre a műfaj természete szerint — is.

(A cikk befejező részét júliusi számunkban közöljük.)

Berezeli Anzelm Károly:

FRESKÓK

1

Bölcsőben hánykolódik s néha sírdogál,
riasztja még a benne terjengő homály,
amelyen nem vág rést a fény,
mert köd borul reá és semmi sincs még —
De ő, mint rab, ki tépi már bilincsét,
feljajdul és azt mondja: Én!

S amint elhangzik ébresztő igéje, mély
csönd támad s hirtelen derengni kezd az éj,
mely sűrű volt s határtalan —
A dolgok sisteregnek vad gomolyban,
aztán kiválnak tántorogva onnan
s létezni kezd minden, mi van.

S a víz elomlik szerte s lomhán hömpölyög,
az ég kitisztul s folyton táguló körök
pályáin zúgnak rőt napok —
S ő győztesen, mert nem segíti senki,
világát ihletében megteremti,
s még egyszer fölsikolt: Vagyok!

2

Sietve alkot, mert már sejti, hogy ki ő:
egy percnyi lét csupán s ez oly kevés idő,
hogy drága minden pillanat —
Kilép a bölcsőből s a földi térben
rohan, hogy ésszel is mindent fölérjen,
s megáll a roppant ég alatt.

De megdermed belé, hogy nincsen senkije,
s már fél, hogy egymagában kell majd élnie,
s zord árvaság lesz végzete —
Ám ekkor ott, hol sejlő barna éj van,
a fák között egy arc néz rá kacéran,
s ő térdre hull, s azt mondja: Te!

Te! Te! — üvölti s máris féktelen rohan
s a gömbölyű testet habzsolja boldogan,
mely elterül lágy rejtekén —
S míg megnyílt mélyét lázasan kutatja,
gazdag lesz és szabad, bár vágya rabja,
s új szót liheg buján: Enyém!

3

Már ketten vannak, folyton együtt s édes ez,
a nő virul, testében élet ébredez,
s már érzi, megy a nagy sors felé —
A férfi eszmél és azon tűnődik,
miként teremthet végre rendet ő itt,
s oly büszke, mintha sejtené.

S amint leméri azt, mit kínnal fölfogott,
s épít kerítést, kunyhót s cifra oszlopot,
ijedten jajdul asszonya —
S míg vérben, sárban fetreng fölzokogva,
kihull testéből éktelen porontya,
s a férfi néz s így szól: csoda!

S már mászik és a selymes fűben hempereg,
új lény az ott, mely mása máris, bár gyerek,
s a férfi kezdi érteni —
Átfonja asszonyát és elfogódva
bámulnak ott a csöpp utódra,
s azt mondják lelkendezve: mi!

A SZEGEDI SZABADTÉRI JÁTÉKOK PROGRAMJA

ERKEL:
HUNYADI LÁSZLÓ Opera. Július 24., 26-án

VERDI:
AIDA Opera. Külföldi vendégművészekkel, olasz nyelvű előadásban. Augusztus 9., 12., 14., 16-án

HONEGGER:
JOHANNA A MÁGLYÁN Drámai oratórium és

BARTÓK:
A FÁBÓL FARAGOTT KIRÁLYFI Balett. Eredeti szabadtéri bemutatók, együttes előadásban. Július 25., augusztus 1., 5-én

FARKAS:
VIDRÓCZKI Zenés ballada. A mű eredeti bemutatója. Július 30., augusztus 2., 8., 15-én

GULYÁS—RÁBAI:
KISBOJTÁR Népi táncjáték. A mű eredeti bemutatója. A Magyar Állami Népi Együttes előadása. Augusztus 19., 20-án

Az előadások este fél 8 órakor kezdődnek

HELYÁRAK: Aida: 20—90 Ft. Johanna a máglyán, A fából faragott királyfi: 15—70 Ft
Egyéb előadásokra 10—50 Ft.

Mítoszvilág és interieur

GONDOLATOK KÉT KIÁLLÍTÁS KÉPEIRŐL

A két tárlat csaknem egyidőben nyílt meg. Kondor Béla grafikus és festőművész kiállítása Szegeden a Horváth Mihály utcai képtárban, Tóth Sándor szobrászművész tárlata pedig Hódmezővásárhelyen a Tornyai János Múzeum kiállítótermében. E sorok írója így közvetlenül egymás után láthatta a két, sajátosan ellentétes egyéniségű és világlátású művész alkotásait. S nem a kétféle művész és művészet szembeállításának kínálkozó lehetősége, hanem elsősorban ez az említett körülmény az oka annak, hogy a két tárlaton látottakhoz fűződő gondolatait egy írás keretein belül kívánja elmondani.

Egy-egy alkotói életút egyben a művekben jelenvaló, sokarcú igazság keresésének és fölismerésének sajátos útja is. S bármely életmű akkor lehet igazán teljes, akkor hathat a befejezett Egész megnyugtatóan harmonikus élményével, ha az alkotó a maga kiforrottan egyéni művészetével mindent el tud mondani erről az igazságról, amelyet megtalált és megteremtett önmagában, föllelt és megértett a külső világban, az őt környező társadalmi valóságban.

Mi ez az igazság? Nem holmi desztillált etikai és esztétikai kategória, hanem az emberi élet. Érzések, tapasztalatok, gondolatok és eszmék ezer színével, ember és a természeti dolgok közötti, ember és ember közötti, ember és közösség közötti kapcsolatok bonyolult, kuszáltnak tűnhető, de mégis erős törvények által összefogott vonalrendszerével.

KONDOR BÉLA még nem teljesen kiérlelt, tartalmi és művészi kifejezésbeli ellentmondásokkal teli, egyszer szándékoltan primitív, az ábrázolást a gyermekrajzokig egyszerűsítő, máskor a szürrealista piktúra (Chagall és mások) formanyelvét idéző látomásos művészete mindenekelőtt azzal nyűgözi le a nézőt, hogy műveiben a teljes világot próbálja újrateremteni, a parányi hangyától kezdve a csillagok végtelen magasságáig. Csakhogy ebből az általa újrateremtett s minden groteszkségével, kegyetlen bizarrságával is hívőn vállalt világból olykor mintha hiányoznék a Ratio megnyugtató biztonsága és harmóniája, ami nélkül a dolgok valósága már hidegen, embertelenül tárgyiassá, s emberi mértékeink számára meg nem foghatóvá, meg nem magyarázhatóvá válik.

Kondor Béla műveinek világa jobbára sejtésekben, intuíciókban és látomásokban jelentkező mítoszvilág. S ha csodáljuk is a szinte példátlan, virtuóz rajzkészségét, föltétlenül imponáló mesterségbeli tudását, azt a képességét, ahogy a bizánci ikonfestészet formai vívmányait, vagy a középkori gótika festőinek naiv misztikáját átéli s a maga képére formálva modern tartalommal tudja megtölteni, úgy érezzük mégis, valahol végül is adósunk maradt.

Mi ez az adósság? Talán az a részvét és szeretet, mely a „Darázskirály" című képről, vagy a „Hálóját foltozó halász"-ról sugárzik felénk. Az emberi kapcsolatoknak az a közvetlensége és melegsége, mely a „Családi kép" című litográfia alakjainak összekulcsolódó kezei közül áramlik ránk — az ember jósága és szépsége. Annak az embernek a hívő hirdetése, aki szívvel és értelemmel egy jobbá, igazabbá teremtett világ dolgai között munkál. Ha művészünk vállalja az azonosulást ezzel a teremtő értelemmel, különös és lenyűgöző világa akkor lesz igazán teljessé, monumentálissá és emberivé, művészete pedig kiforrottá és maradandóvá.

TÓTH SÁNDOR fiatal szegedi szobrászművészünk első önálló kiállításának adott helyet a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum. S ez a kiállítás elfeledtette velünk a Kondor Béla tárlatán keletkezett hiányérzetünket, mely oly nyomasztóvá tette az egyébként igen szuggesztív, hatásos és gazdag kiállítás élményét.

Tóth műveinek világa kicsiny világ. A művek tematikáját tekintve olyannyira kicsiny, hogy alig terjed túl egy családi otthon falain. Nem törekszik a mikro- és makrokozmosz nagy Egységének művészi átélésére és művészi ábrázolására, teljességgel híjával van annak a dolgokon kívül és a dolgok fölött álló ítélkező és átértékelő magatartásnak, mely Kondor Béla művészi világlátásának alapvető vonása.

Kicsiny, de mégsem biedermeyeresen kisszerű ez a világ. Nem az mindenekelőtt azért, mert mély és őszinte, igaz érzések sugároznak ezekből a rajzokból és rézdomborításokból. Az alvó feleség, a gyermekváró asszony, a gyermekét szoptató vagy annak első lépéseire féltő gonddal vigyázó anya szeretete, a család szeretete, az otthonnak a szeretete, melynek békéje és harmóniája, lelket erősítő nyugalma erőt ad a férfinak, az apának a legnehezebb küzdelmekhez is.

Alkotásról alkotásra ugyanazokat az arcokat, ugyanazokat a mozdulatokat látjuk. S mégis, mindent elmondanak e művek az egyéni élet, a születés, a szerelem, a család, a munka szépségéről és igazságáról.

Nem kisszerű, nem biedermeyer intérieur e művek világa, mint ahogy nem az a költőké sem, akik a maguk szerelmében, a maguk egyéni örömeinek és bánatainak énekében az egész emberiség szerelmét, örömét és bánatát tudják elénekelni. Ez az igaz s nem affektált líraiság emeli a tiszta, az igazi művészet szintjére Tóth Sándor alkotásait.

Kondor Béla kiállításán imponált s talán kicsit el is kábított bennüket az a fölényes mesterségbeli tudás, az a virtuóz rajzkészség, az a szín- és vonalkultúra, mely átütött a legegyszerűbb, vagy a szándékosan gyermeki primitívségű képeken is. Ezt a művészetet jobban a magunkénak, hozzánk közelebb állónak érezzük, s Tóth Sándor küzdelme a kalapács alatt formálódó lemezzel, az alkotás megszületésének ez a műveken is jelenlevő verejtékes gyötrelme meghat, s rokonszenvező szeretettel tölt el bennünket. Szeretettel a művész és a harmónia, a békesség szépségét sugárzó művészete iránt.

KONDOR BÉLA: DARÁZSKIRÁLY (1963) OLAJFESTMÉNY

Nem a bizalmatlanság, e tehetséges művésszel szembeni kishitűség, sokkal inkább tehetségének elismerő tisztelete késztet aggódó figyelmeztetésre. Úgy érezzük, Tóth Sándor művészete akkor teljesülne ki igazán, ha tematikájában is, de mindenekelőtt a művészi kifejezés sokféleségében gyarapodnék. Rézdomborításai és rajzai mellett szeretnénk szobrait, kisplasztikáit látni, szeretnénk, ha más műfajban is kipróbálná tehetsége erejét. Meggyőződésünk, hogy ez a műfaji gazdagodás segítené őt abban is, hogy művészete tartalmában, mondanivalójában is gazdagabbá, sokoldalúbbá szélesüljön.

S egy dologban Tóth Sándornak föltétlenül van mit tanulnia Kondor Béla művészetéből. Abban, hogy a művésznek mindig, minden alkotásában, a világmindenség egy-egy parányi részletét ábrázoló képében is annak a lényegesnek a megragadására kell törekednie, mely a részletben, a pillanatban is a nagy egységet, a térben és időben végtelen egészet tükrözi.

Legyen ez a gondolat a két tárlatról és a két művészről kialakult benyomásaink végső tanulsága. **Papp Lajos**

KACZÚR ISTVÁN:

ŐSZI VETÉS

Hárman beszélgettek a szűk irodában. Matók István, a vásárhelyi Ságvári Tsz elnöke, piros arcú, középtermetű férfi, Kiss Imre, a párttitkár meg Bécsi Sándor, a gépcsoport vezetője.

— Nem huszadikára, harmincadikára sem — mondotta a fiatalos mozgású gépcsoportfőnök. Hangjának haragosságától a titkár elmosolyodott.

— Huszadikára, ha mondom. Ez a határozat.

Az elnök összeráncolt homlokkal és megnyúlt ábrázattal álldogált a fortyogók mellett. Arra gondolt, amit a gépész még nem tudott, hogy a búzaterületet ráadásul meg is növelték. Ő sehogysem akarta, de hát... így sikerült mégis.

— Nézzétek — próbált nyugodtabban szólni a gépészfőnök —, nézzétek! Ilyen időben már nemegyszer vetettünk. Amit lehet, megcsináljuk, tudjátok.

Aztán, minthogy a másik kettő hallgatott, a mérges ember fejébe csapta olajos sipkáját, és kiszáguldott az irodából. Dühös fortyogását nem nyomta el az ajtó csattanása.

— Könnyű nektek. Vállaljuk! De ki csinálja meg?

❀

A gépműhely koromszagú levegőjét vastag sugárkévével vágta ketté a kora esti nap. Hárman beszélgettek az olajos satupad mellett, Takács József és Barna Sándor, mindketten gépészek, meg Jenei Imre szerelő.

— Mikorra akarják? — kérdezte Takács.

— Október 20-ra — válaszolta a másik gépész, és mindkét kezét belesüllyesztette fényesre kopott nadrágjának tág zsebébe.

Kinn, a műhelyablak előtt, kopott verebek sütkéreztek az őszi napsugárban. Hirtelenül, mintha valami közéjük vágódott volna, felcsirimpoltak és elrepültek, túl az akácoson. A gépcsoportvezető vágódott be a műhelybe. Pillanatnyi időre visszahőkölt a sötétségtől, vagy lehet, hogy zakatoló agyának gondolataitól, aztán mintha elmarkolna valamit, csukott tenyerét a nadrágzsebébe vágta. Megállt a fúrógép mellett, akár a cövek. Hallgatott.

Emberei egymásra néztek. Jenei Imre, mintha sürgős dolga lenne, kézbe vett egy fényes pofájú villáskulcsot.

— Nahát akkor...

És babrálni kezdte a satuba fogott töltő dinamó csavarját. Amazok meg ketten végignéztek a némán dühöngő csoportvezetőn, aztán kifelé indultak. Jenei még hallotta Takács hangját.

— Ha október 20, akkor október 20. Lesz azért valahogy.

❀

Itt, a külső vásárhelyi tanyavilágban, vagy negyedszáz kilométernyire a toronytól, amely alatt azt a döntést hozták a Ságvári Tsz búzaterületének megnöveléséről, egyébként békés az élet. Városhoz szokott ember azt is mondhatná, hogy unalmas. Akármeddig vizsgálja az ember a táj egyhangú képét, amely mindörökre a műhelyablakba ékelődött, sehol sem lát rajta különösebb változatosságot. Pedig a legnagyobb piktor, a természet ecsetje színezte azt a képet. Egyszer szebbre, másszor még szebbre. Meg aztán attól is függ, hogy tetszik-e a kép, vagy éppenséggel nem, hogy milyen az ember kedve, lelke rezdülése.

Jenei Imre jó harminc esztendeje nézegeti azt a képet. Amióta él. Ismeri a tájat, összes fájával, dombjával, tanyájával, emberével együtt. Azt is tudja, melyik háznak hány kéménye van, egy-e, vagy kettő, igaz: több kéményes hajlék nem sok épült errefelé. Még a táj legnagyobb épülete, az iskola sem különb egy tanyaháznál. Legfeljebb más a teteje formája. De hát mindegy az a szabadon nyargaló őszi szélnek, milyen tető hasítja az oldalát.

Ilyen gondolatokkal foglalatoskodik az ember a szerelőműhelyben, ha nincs egyéb dolga. Jenei Imre ugyan nem romantikus lélek. Mégis gyakran nézte hosszan a tájat, gyerekkora óta. Tán azért, hogy legalább a szeme hadd vágtasson a messzi horizontig, ahol a kék ég a kerítés? No, addig futhat. Nem botlik ugyan se faluba, se városba. Tanyák vannak itt. Tanyák meg földek, megint tanyák, megint földek. Rónaság. Épkézláb ember se könnyen érne a végére, hát még a lábatlan nyomorék.

Mert Jenei Imre akkor se mehetett volna nagyon messzire, ha éppenséggel akart volna. Nincsen lába. Kiskorában elsorvasztotta valami rettenetes nyavalya. Van keze, erős, széles válla és nagy testi ereje, de lába nincs. Úgy él, láb nélkül. Derűs ember Imre, sok, magát épkézlábnak tudó embernél derűsebb. Talán erős akarata lehet ennek az oka. Mert ha lába nincs, hát kisarjadt benne az évek során valami csodaszép erős akarat: épkézláb emberként élni, dolgozni. Azért is!

Felnőtt lassan a többiekkel együtt, velük, köztük. Egyik szomszéd gazda megtanította a géppel bánni. Aztán vásárolt könyveket is. Nem nagyon akad olyan gép, kivált mezőgazdasági masina, traktor, cséplő, miegyéb, amit ne ismerne. Még vezetni is megtanult valamikor, de hát erről a tsz-ben tán senkisem tudott mostanáig. Ki is gondolt volna épp arra, hogy traktort vezessen valaki láb nélkül?

Most a tsz gépszerelő műhelyében dolgozik. Belépett tagnak, amikor a többiek beléptek, és dolgozik együtt a többiekkel, ha nem is mozog olyan fürgén, mint más. Segítik. Keze alá adják a munkát, a szerszámot, ha nem kéri, akkor is. Talán ez az oka, hogy... az utóbbi időben rosszul esett, hogy atyáskodtak vele.

De hát ki gondol ilyesmivel ekkora tszben, ekkora határban, ahol csupán az őszi búzának kettőezer-egyszáz holdat hasít az eke?

❀

Traktorekék tucatjai írogatták az 1963-as esztendő őszének történetét a végtelen földtáblákon. A vetés szeptember végén kezdődött. Úgy határozott a vezetőség, hogy a kétezer-egyszáz hold búzát október 20 előtt a földbe kell tenni.

— Mert kell a kenyér — mondotta a párttitkár a gyűlésen, meg kint is az embereknek.

Hogy a kenyér azelőtt is kellett, arról minek beszélni? Kellett, oszt kellett. Most még jobban kell. Különben sem volt idő a morfondírozásra, akkora lendülettel ment a munka. Mindenkit kiragadott régi nyugalmából valami csuda erő, tán a szép ősz, vagy a megértés.

A tanyák üresen álltak. A jószág körül is kevesebben őrködtek, mert minél több embert kívánt magához ölelni az őszi búza, ágyba készülön, jó magágyba. Vetni.

Elnéptelenedett a gépszerelő műhely is. Már csak Jenei Imre foglalatoskodott a satupad körül, mindig nagyobb csöndben, mindig hosszabb csöndben. Mert valahogy nem kellett a munka. Másra vágyott. Kikívánkozott a falba ékelt tájképre, ahol ezernyi apró Kinizsi nyüzsgött közel-távolban, társulván a természettel, átfesteni a határt szép feketével.

❀

Ritkán nyitottak rá, ha valamelyik gépnek valami baja akadt hirtelenjében. Akkor is érezte, hogy nem rá, másra van szükség. Másra lenne szükség. Így gondolta ezt maga is. Mást csinált volna. Gépre ülni, szántani, vetni, mint a többiek csinálják, éjjel-nappal. Az az igazi!

De hát neki nincsen lába.

Hogy mutathatná meg, mire képes? Kivált azok után, amit a gépcsoportvezető mondott, amikor javaslatával előhozakodott.

— Tegyetek fel egy gépre, vetnék én is.

A rengeteg munkától, álmatlanságtól felbojdult vezető elnevette magát. Nem bántó szándékkal, csak úgy egyszerűen, természetesen, s meg se gondolta, mit mond:

— Gépre, Imre, téged? — Hát nem vagyunk mi bajban...

Napokig rágódott magában. Megjegyezte és sértésnek vette a mellőzést. Mérges daganatnak, amely egyre duzzad az ember testében, s makacs erővel szorítja a szívét.

— Hát így vagyunk? — Ezt hajtogatta. — Így vagyunk? Nem kellek? Nem számítok egész embernek?

S elfátyolosodó szemmel bámult a messzeségbe a szűk ablakon át. Rettenetesen bántotta, hogy többre becsülték testi baját, mint amekkora valójában. Meghogy az erejét, tudását nem becsülték. Hiszen ha az embert becsülik, akkor a fontosabb posztra állítják. Kivált olyankor, amikor szánt-vet már az öregje is.

— Csak jönne be Takács Józsi.

❀

Shogy a lélek üzente milyen gyorsan száll! Az ember nem is hinné. Takács József rövidesen benyitott a szerelőműhelybe.

— Adj egy csavarhúzót, Imrém! — Sietek, mert csak éjfélig lesz farosom. Mehettem volna reggelig, de az öreg nem bírja. Egyedül meg nem megy. Mégha jönne valaki...

Ennyit mondott a gépész, inkább önmagának, aztán már indult is volna, Imre nem engedte.

— Várj meg, Józsi! Én is megyek.

— Hová?

— A gépre.

— Miféle gépre?

— Hát, mint régen.

Takács Józsi fentebb tolta olajos sipkáját. — Az ám... mint régen. — Eszébe jutott, hogyan tanult gépészkedni a nyomorék Jenei valamikor. Hogy küszködött! Miként mászott fel a traktorra egyedül, a puszta két kezére bízva erős testét. Csak azért is. És hogy szántott! Tényleg.

— Halad az idő — mondta a traktoros —, olyan régen volt, komám, majd elfelejtettem.

S a két olajos ember keze összetalálkozott.

❀

Ezzel vége is a történetnek. A vásárhelyi Ságvári Tsz-ben tucatnyi traktor meg vetőgép járta a táblákat. Igazi roham volt a búzavetés. Egész embert kívánó, alapos, jó munka. Felülről nézvést észre sem vehette volna senki, hogy a traktorosok egyikének nincsen lába.

De hát miről is lehetett volna észrevenni? Jenei Imre épp úgy ment a maga gépével, mint akármelyik épkézláb gépész, mint a többi egész ember. Mögötte meg a vetőgépen farosként szorgoskodott régi cimborája, Takács József. Volt, hogy huszonnyolc órát dolgoztak egy szuszra. Több mint félezer holdat vetettek be ketten, jó három hét alatt.

Szép volt az ősz hatvanháromban...

Új kisregények

Fekete Gyula: A hű asszony meg a rossz nő

Eddig megjelent regényei egyértelműen mutatják, hogy Fekete Gyula intenzíven érdeklődik napjaink erkölcsi kérdései iránt. *Az orvos halálá*-t leszámítva — szinte kizárólag — a családerkölcs problémáit elemző műveket publikált, és legújabb regénye, *A hű asszony meg a rossz nő* is ezen a témakörön belül mozog. A korábbi munkák közül leginkább *A fiatalasszony*-nyal rokon: arra a kérdésre keres választ ez is, miért jó vagy nem jó egy házasság?

EGY „rossz nő" miatt hagyja el kedves, csinos és hűséges feleségét a regény főhőse, Östör Imre. Egy olyan nő miatt, akinek három gyereke három apától származik, akit munkahelyén új üzemrészbe helyeznek át, mert „kikezd" a férfiakkal, s aki Östörnek is első kopogására kinyitja az ajtót. Mit szeret ebben a nőben a férfi? Csupán „könnyűsége", erotikája vonzza? Vagy ötéves házasságának kezdődő unalma taszítja — egy véletlen segítségével — abba a kalandba, amelynek eredményeként végül mégis a rossz nővel köti össze az életét? Nem erről van szó, ez csak a látszat.

Valójában egy rossz házasság húzódik meg a regény cselekményét képező események mögött. Östör és a felesége, Iri szeretik ugyan egymást, megbeszélik gondjaikat, bajaikat, csak éppen a legfontosabbak maradnak ki ezekből a megbeszélésekből. Mind a két fél tudja a másikról, hogy kocsit vagy új lakást szeretne-e inkább, de azt jóformán alig sejtik, hogy tulajdonképpen mind a kettő vágyik a gyerek után, és mindegyik azért mond le róla, mert nincs tisztában a másik elképzeléseivel. Ezért barátkozhat össze Östör a rossz asszony, Klári gyerekeivel, ennek kapcsán csalhatja meg Klárival a feleségét, és végső soron ezért hagyja ott Irit, amikor megtudja, hogy Klári tőle terhes. Az már csak másodlagos tényező, hogy az asszonnyal olyan problémákról is tud beszélni, amelyekről a feleségével soha. Mindenekelőtt a benne felébredő humánum talál valami hasonlóra az asszonyban, azért áll mellé Östör.

BIZONYOS FOKIG azt a problémát veti fel Fekete Gyula regénye, amiről jelenleg az *Élet és Irodalom* hasábjain is folyik a vita, vagyis ami igen lényeges kérdés napjainkban: a népesedés, illetve a gyermektelen családok problémáját. Nem egészen ez a mű alapproblémája, csupán ebből nő ki, és magát a tágabb értelemben vett kérdéskomplexumot — az irodalom természetéből adódóan — erkölcsi-emocionális oldaláról közelíti meg, a családon belüli következményeit vizsgálja. Sőt a jelenséget okaival együtt próbálja elemezni, így jut el az élet anyagi örömei által biztosított kényelmes életre való törekvés kiemeléséhez.

Csakhogy az ok és okozat egymásra vonatkoztatása nem épp a legsikerültebb. Az Östör cselekvését mozgató tényezők inkább jól elrendezett egymásutániságban és egymásmellettiségben jelennek meg, nem pedig egy oksági láncolat elválaszthatatlan, egymást kiváltó és a végeredményt együttesen létrehozó mozzanataiként. Ezért a történet záróaktusa sokkal inkább egy véletlen — Östör félrelépése — következményének tűnik, s nem úgy, mint a rossz házasság szükségszerű felbomlásának megnyilvánulása. A regény atmoszférája nem érzékelteti eléggé, hogy a történteknek hasonló formában előbb-utóbb be kellett volna következniük. Így mintegy elbizonytalanodik a mondanivaló.

A TARTALOM bizonyos labilis mozzanatai a formát illetően a jellemzéssel függenek össze. Lényegében mindkét nő alakja elnagyolt, azért nem világos, miért kezd ingadozni Östör és mi indokolja végső döntését. Ha Klári jellemének kidolgozása teljesebb lenne, nemcsak sejtenénk, hanem tudnánk is azt, hogy nem csak egy Irinél családiasabb, hanem az élet, a boldogság lényegét meglátni jobban képes nő, aki elsősorban nem lakást, hanem otthont akar teremteni, s hogy ez eddig nem sikerült, az elsősorban nem rajta múlt. Ehelyett a könyv inkább azt sugallja, hogy olyan ösztönéire hallgató nő, akit még nem rontott meg a „frigider-szocializmus."

De Östör sem tiszta képlet. Érezzük, hogy keres valamit, de meditációi, vívódásai néha kapkodásnak tűnnek. Hogy ő nem tudja, mit akar, ez rendben van, de az az érzésünk, hogy az író sem tisztázta, mit akar vele tisztáztatni. Néha úgy tűnik, lényegében semmiben sem különbözik a feleségétől, csak másképpen kispolgár, mint az: az egyik lakást, a másik kocsit akar, és gyermeksírástól mentes kényelmet mind a kettő. Kissé érthetetlen így, mit nem ért meg feleségében a férj.

FEKETE GYULA regénye inkább csak felveti, mint megoldja a mű leglényegesebb tartalmi elemét képező problémát. Kérdésfelvetése komplex, de nem eléggé differenciált; a regény bonyolultsága elsősorban nem az író által teremtett, az állásfoglalás kialakulását könnyen elősegítő, a szükségszerűt és véletlent elkülönítő bonyolultság, hanem az élet kissé naturalisztikusan lemásolt bonyolultsága. Valamivel markánsabb egyéniségek, kiélezettebb helyzetek, drámaibb szituációk megteremtésével az író — bár eltávolodott volna a valóság felszínétől — többet mondott volna annak lényegéről. A téma megérdemelte volna a körültekintőbb tipizálást.

A hű asszony meg a rossz nő ennek ellenére izgalmas olvasmány, jólesően problémagazdag mű. Kár, hogy nem éri el *Az orvos halálá*nak színvonalát; Fekete Gyula eddigi munkásságának csúcsát továbbra is az a regény jelenti. *(Magvető Könyvkiadó, 1963.)*

KAPOSI MÁRTON

Shakespeare:

CXLIV. SZONETT

Két kedvesem — vigasz még szenvedés —
Két szellemként kísértő mély erő;
A jobbik angyal: férfi, szép, mesés,
A rosszabb: nő, sötét és kártevő.
E női Rém pokol mélyére vet,
Jó angyalom ő csalja tőlem el,
Majd ördögömmé rontja szentemet,
Ki tiszta bár — ott talmi fényre lel.
Hogy angyalom már ellenségem-e?
Gyanítom, ám nem tudhatom ma még;
De tőlem távol, egymás kedvese
Talán e pár, s egymás poklában ég:
Ezt akkor értem meg, ha már csaló
Rossz angyalom tüzén kihunyt a jó.

(A jubileumi év alkalmából közöljük ezt a Shakespeare-szonettet Franyó Zoltán új fordításában.)

A „VÁLASZ"

K. NAGY MAGDA MONOGRÁFIÁJA

A KÉT VILÁGHÁBORÚ közti magyar irodalom történetének négy évét, az 1934—1938-ig terjedő időszakot öleli fel a népi írók *Válasz* c. folyóiratának története. K. Nagy Magda monográfiája sok tekintetben úttörő jelentőségű. Az téma- és műfajválasztásában — folyóirattörténeti monográfiánk ez ideig még nem volt —, de annak kell tartanunk elsősorban azért, mert a népi írók mozgalma politikai és ideológiai szerepét értékelő Révai-tanulmányokon, Lukács György néhány cikkén és az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő kulturális-elméleti munkaközösség 1958-as állásfoglalásán kívül más irodalomra nem nagyon támaszkodhatott. Nem tisztázódott még megnyugtató módon a két világháború közti radikális polgári irodalom szerepe, nincs megfelelő értékelés sem a Nyugatról, sem annak egyes reprezentáns alakjairól, s sok a homály még a kommunista és a baloldali humanista irodalom története körül is. A válasz, ill. a népi írók értékelése pedig csak a korabeli más irodalmi irányzatokkal való összemérés alapján végezhető el. K. Nagy Magda hatalmas anyagot vonultat föl munkájában, különösen a Válasz indulása körüli időkből, hogy az új szellemi, irodalmi áramlatként feltűnő népi írók szerepét plasztikusan érzékeltethesse. Egyik legnagyobb érdeme, hogy a szerteágazó téma súlypontjait úgy választotta meg, hogy a harmadikutas ideológia alapos bírálata mellett elsősorban az előremutató, ma is pozitív hagyománynak tekintendő vonásokat emelte ki.

A VÁLASZ közhiedelem szerint a népies mozgalmat, annak eszméit, ideológiáját reprezentáló „narodnyik" folyóirat. Valójában több is és kevesebb is ennél. Több azért, mert a benne publikált írásoknak kb. csak egyharmadát írták népi írók, a kétharmadnyi irodalmi és irodalomtörténeti termés szerzői által a Válaszban szinte az egész baloldali humanista irodalom képviselve van. A Válasz értékelése tehát nem szűkíthető le csupán a népi irodalomban betöltött szerepének elemzésére.

Ugyanakkor nem fedi, nem összegezi — sem ideológiai, sem történeti, sem irodalmi vonatkozásban — a népi irodalom problematikáját sem. Tény, hogy a népies mozgalom balratolódásának folyamata a Válaszon mérhető le leginkább, itt jelentek meg első ízben a radikalizálódás csúcsát jelentő Márciusi Front programcikkei, s igaz, hogy a „Magyarország felfedezése" keretében született szociográfiai irodalom kibontakozása Sárközi révén a Válaszhoz kötődik. Az egész mozgalom ideológiai és irodalomesztétikai alapvetését azonban a Választ megelőző *Tanú* végezte el, s a Márciusi Front kifejezetten politikai-mozgalmi lapja az 1937—38-as *Híd* és a *Tovább*, majd a Márciusi Front felbomlása után új politikai utak keresésének eredményeként született *Szabad Szó*. Nem fedi a népi mozgalom történetét a Válasz az alatt a négy év alatt sem, amíg megjelent. Az 1937-es radikalizálódási folyamat megmagyarázására kevés a kommunisták népfront-politikájának kibontakoztatására hivatkozni, a népi írók felől ezt csak a *Magyarország* hasábjain kibontakozott és rövid fellángolás után hamvába hullt „Új Szellemi Front" tanulságai alapján lehet megérteni.

MINDEZEK elsorolására azért került sor, hogy világossá váljék, K. Nagy Magda témaválasztásával olyan alternatívába került, amelyből szükségszerűen csak félmegoldásokkal kerülhetett ki. A Válasz 1934—38-as feldolgozását szemmel láthatólag a népi írók e korszakbeli szerepének tisztázása céljából tűzte maga elé. Ehhez fel kellett dolgoznia az indításnál nagy szerepet játszó Németh Lászlónak elsősorban a Tanú-ban kifejtett ideológiai és esztétikai eszmerendszerét. Ezt mintaszerűen el is végzi, de ezzel Németh László monográfiában nagyobb hangsúlyt kap, mint amekkora a Válasz-ban megjelent tanulmányokon kimutatható hatás alapján megilletné

A DISSZERTÁCIÓ legsikerültebb fejezetei azok, amelyekben a szerző túllépte témája mesterségesen szabott kereteit, s elsősorban a történetiség elvét érvényesítve nemcsak a Válasz-ban megjelentekre támaszkodott, hanem feldolgozta az előzményeket és utalt a Válasz-on kívül és túl megjelentekre is. (A Válasz ideológiai nézetei; a szociográfiai irodalom feldolgozása stb.) Ez is azt bizonyítja, hogy egy irodalomtörténetileg feltáratlan korszak első feldolgozására a folyóirattörténet monografikus fokon nem a legszerencsésebb megoldás. Kiszakítani egy nagy folyamatból a legkülönbözőbb tényezők (sokszor véletlenek) alapján kialakult képet, s annak keretén belül meghatározni akár egy-egy irányzat „korszeletét", ill. „részszeletét", akár egy-egy írói életmű akkori szakaszát, montázstechnikára emlékeztet, ami filmben és az irodalomban is csak akkor jó, ha általános, ismert asszociációkra épül. A folyóirat-monográfia a legnehezebb irodalomtörténeti műfaj. Igazán jól csak akkor lehet megírni, ha legalább főbb szereplőinek életműve fel van dolgozva. Nem véletlen, hogy a Nyugat feldolgozása máig nem készült el. Tudunk kísérletekről a Korunk, a Szép Szó, a Kelet Népe, a Pesti Napló, Magyarország, Magyar Nemzet, a Sorsunk feldolgozására, mindezek megírásához az úttörő K. Nagy Magda könyve bőséges tanulságot nyújthat.

A monográfia függelékeként a szerző viszonylag nagy mennyiségű értékes kordokumentációs anyagot vonultat fel. Kár azonban, hogy a nagy anyaggal, sok névvel foglalkozó műnek nincs névmutatója. *(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963.)*

VARGA RÓZSA

Galabárdi Zoltán: A világ rendje

Volt idő, nem is olyan régen, amikor az írók elsősorban az események, konfliktusok leírásával, megjelenítésével, helyzetek drámai sűrítésével igyekeztek ábrázolni jelenünk (sőt múltunk) minden problémáját, s így természetesen háttérbe szorult az egyén belső élete. Nem volt érdekes, milyen belső rezdüléseket, örömöt, fájdalmat, keserves küzdelmet, súlyos válságot idéztek elő az élet, a világ változásai; az események, sérelmek, vagy győzelmes nekibuzdulások. Az esemény, a cselekedet volt a lényeg: a tett, ahogy az emberek reagáltak, harcoltak, küzdöttek. Hiszen — mint ahogy gyakran hallhattuk — nem egyéni nyavalygásokra vagyunk kíváncsiak, hanem a közösségi, vagy együttes küzdelmekre. Úgy véltük, hogy csak a pozitív hősök tettei, küzdelmei tükrözhetik méltóan mai életünket.

Most mintha egy kicsit az elenkező tendencia érvényesülne. Mintha félnénk a pozitív hősöktől, s az események, konfliktusok izgalmas megjelenítését elvetve fordulnánk az egyén belső élete felé. Pedig nem ez történik. Arról van szó csupán, hogy mindinkább fölfedezzük, hogy az igazán nagy tettek, elhatározások, drámai küzdelmek valahol az emberi lélek mélyén kezdődnek, indulnak el, érlelődnek s válnak tettekké, s hogy ez a belső érlelődés, küzdelem gyakran többet, vagy legalábbis érvényesebbet mond a világ dolgairól, mint az események, külsőleg is látható történések. A drámák magva nem a külső kapcsolatokban, hanem a lelkek mélyén van. Aligha találnánk erre szebb bizonyítékot Galabárdi kisregényénél.

A világ rendjé-ben alig történik valami a cselekmény, az eseményszövés megszokott értelemben. Íme: Illés Imre idős parasztembert szélütés éri a mezőn. Fia és menye gondozzák, de az öreg azt hiszi, hogy halálát szeretnék. Egy hétig tart ez a feszült állapot, akkor érte jönnek, mentőautóval, és kórházba szállítják. — Ez a váz, de hogy mi mindent lehet rárakni erre a vázra, hogyan elevenedik meg a szélütött, magatehetetlen ember emlékeiben, töprengéseiben, sokféle kötöttséggel szinte predesztinálatlan nehéz indulatokkal, tragikus konvenciókkal terhelt élete, s mi, olvasók is, hogyan válunk szenvedően együttérző tanúi mindezeknek, arról nehéz beszélni. El kell olvasni a könyvet annak, aki meg akarja érteni. Pedig ez a lényeg ebben a regényben. A szélütött öreg ember szenved. Nem a betegségtől, mert hiszen semmije se fáj, de szenved, szinte mániákusan retteg, mert hiszen mi történhet vele, mi várhat még rá? Jól ismeri a paraszti törvényt: »nem kell a magatehetetlen öreg ember«. S ha nem siet meghalni, hát »nógatják«. Ó, jól ismeri ő ezt már. Így volt mindig, ezt tette ő is az apjával, akit hasonló baj ért. Százféle, ezerféle módja lehet a »nógatásnak«, de nem is nagyon szoktak ezen töprengeni a fiatalok. Megvannak ennek a jól bevált, kitaposott útjai. Jól látja ő ezt a menye villogó szeméből. De hát mi mást is várhatna tőle? Rászolgált. Tudja jól, hogy rászolgált. Egy jó szava sem volt hozzá soha, mert nem akarta, hogy a fia elvegye. Paraszti törvény volt az is: gazdalegény magához valót keressen, ne földhözragadtat, még ha falu szépe lenne is, és olyan híres szép szeme, mint az ő menyének. Most aztán fizet mindenért. Ezt rendjénvalónak is érzi, csakhogy ő mégsem akar még meghalni. Hallotta, meg maga is látta már, hogy ha hagyják, még soká élhet, még meg is javulhat valamelyest az ilyen beteg. Meg aztán ő a földért tette az apjával, az ő fia meg semmit sem kaphat már utána, mert minden a közösé. Akkor meg miért nem hagyják élni? El innen! El a menye meg a fia közeléből, akik nógatni szeretnék a halálba!

Hát ilyen ez a regény végig. Túlfűtött, belső izgalmakkal, feszítő problémákkal telített. Alig történik valami, de a magatehetetlenül vergődő öreg ember körül ott rajzik, kel életre mégis az egész paraszti múlt, s mint tükörben a fenyegető árnyak, vonulnak fel kísértetei. De nemcsak a múlt kel itt életre, az írónak nem is a múltra van szüksége: a jelent és a jövőt szeretné megmutatni. Azt, hogy az utóbbi időkben valami nagy dolog történt, amit azonban nem olyan könnyű mégsem meglátni, fölfedezni. Azt ugyan mondják sokan, negyvenöt óta váltig bizonygatják, hogy új világ jön, s ma már minden más, nem érvényes az, ami régen érvényes volt. Az emberi lélek, tudat azonban ellenáll, különösen a parasztoké. S ez érthető. Nagy válságokban, nagy megrendülések idején azonban fogékonyabbá válik a lélek, s Galabárdi a legvégsőkig fokozza a belső válságot, drámát, hogy mikor megjelenik a kórházi autó, méltán gondolja az öreg: »miféle sziklán penderedett a világ kereke olyan nagyot, hogy igazából megérteni sem lehet«. Mert hiszen igaz, kétségbeesésében hívatta ő az elnököt is — ígérte, hogyha megszabadítja, elviszi valahova, elárul egy nagy titkot. Elárulja, hol lehet öntözéshez bő vizet fakasztani, de hát nem bízott benne eléggé. Csak hitegette, s most lám, itt ül mellette a fia. — Nem akarja a halálát, sőt a menye arcán is örömöt lát, hogy sikerült őt, a magatehetetlen öreget kórházba vitetni, ahol meggyógyítják. Megdőlt hát a régi, kegyetlen paraszti törvény is? Új világ van, csakugyan új világ. S ez olyan csodálatos. Újjongó érzéssel arra gondol, hogyha egyszer még saját lábára áll, »elmegy, lehet, hogy éjjel megy, de elmegy és kiássa azt a két mezsgyekarót; hadd uralkodjon a határtalan földek fölött a határtalan emberség . . .«.

Ez a lírai befejezés szinte hősi eposzba lendíti Galabárdi kisregényét. Megfogalmazhatatlanul mély, megrendítően igaz és szép lelki élmény ez már; az igazság felismerése és átélése. Ez a regény nagy érdeme. Talán szemére vethetnénk az írónak, hogy olykor elvont egy kicsit, hogy sok mindent megfogalmaztat az öreg emberrel, amit legföljebb, ha halványan sejthetne csak. Lehet, de aki olvassa, az mindent átél, s ezzel beteljesült az író akarata. Élményt adott, hiteles mély élményt arról, hogy valóban nagyot »penderedett a világ kereke«. — Kisebb zavaró motívumokat persze fölfedezhetnénk. A fiú és a meny ábrázolása például lehetne sokkal erőteljesebb, s az elnök alakjából sem sokat látunk, de ezek a kisebb zökkenők jelentéktelenekké válnak az öreg ember hiteles, szép ábrázolása, s a megváltozott világról adott élmény ereje mellett. Galabárdi, akit mint szatírikus regényírót ismertünk és szerettünk meg, íme, drámai tónusú regénnyel jutott el írói fejlődésének újabb, rangosabb állomásához. *(Kossuth Könyvkiadó 1964.)*

SERES JÓZSEF

Raffai Sarolta:

AMÍG KILÚGOZ

Amint forog a tengelye, kavarva
szappant, mosóport verni könnyű habba,
taszít, mert sejtem: árama dohogva
rámtörhet egyszer, kiégett halomba
lökve a testem — vagy másként. Esetleg
óvakodást is. szabályt is feledtet
s valóra ráz, mint nyűtt rongyot a kéz.

De vonz is egyben. Elnyeli a szennyet,
s a halk perceknél még jobban siettet —
amíg etetem, arcom járja gőze
és erejével versenyt kergetőzve,
a forró vízből vad hidegbe nyúlva
bizsereg kezem tíz holtfáradt ujja —
no még egy ing — kötények — aztán vége,
s ráhajolok az ebonit kerékre.

A csorgó víz vödörbe bugyborékol,
tócsát köpköd a szappanbuborékból,
s én csúszkálok a szennyfoltos kövön
hurcolva görbe vállam esettségén
évezredes asszonyi örökön —

Egy hét s a gép megint pállik a hőtől.
Felbúg, csapkod, rojtot, gombot zabálna,
nyúz és nyúzom — folyton egymást vigyázva:
amíg kilúgoz egyszer az időből.

HÉTKÖZNAPOK

Röpke beszélgetések kommentárral

Vonaton

— Apu, mi az a sátán?

— A sátán, fiam, az nem más, mint az ördög.

— És az ördög, az mi?

— Az ördög..., hogy te miket kérdezel!... Az ördög — ördög, és kész.

— És az mit jelent, apu, hogy távozz tőlem, sátán!

— Az egy mondás, fiam. Szokták mondani: távozz tőlem, sátán!

— Mire mondják, apu?

— Arra, kisfiam, amikor az ember kísértésbe esik és azt mondja, távozz tőlem, sátán, ne kísértsél!

— Hogy hogy ne kísértsél? Hogy szokott a sátán kísérteni?

— Ez onnan ered, kisfiam, hogy Jézus Krisztust a sátán felvitte a hegyre, megmutatta neki a világ gazdagságát, és azt mondta: ezt mind neked adom, ha leborulva imádsz engem. Akkor Krisztus azt felelte, távozz tőlem, sátán...

— Hogy vitte fel a hegyre? A hátán?

— Ejnye, kisfiam, hagyd már abba! Miket kérdezel? És egyáltalán: hogyan jutnak eszedbe ilyesmik? Kitől hallasz te ilyeneket? Fogalmam sincs, hogyan és hol ragadnak rád az ilyen kifejezések. Az iskolában?

— Dehogy apu! Az iskolában nem, ott ezt nem tanultuk...

— Hát akkor?

— Ide van írva, nézd, itt van: távozz tőlem, sátán...

— Jó, jó, oda van írva, de kell ilyesmit a kezedbe venned?

— De apu, nézd!

Apu megnézi. Képes újság. Tréfás, rajzos történet, gyerekeknek. Egy pici fura, mókás figura mondja az egyik képen: távozz tőlem, sátán. Milyen lap ez? A papa megnézi a címlapot: »Tábortűz«. Aha! Az úttörők lapja. A helyzet teljesen világos. Aki a rajzot meg a képet csinálta, nyilván idősebb évjáratú papa, aki még tanult az iskolában hittant. Ő érti és tudja, mikor szokás mondani: távozz tőlem, sátán. Az úttörő, aki olvassa, még nem tudja. Megkérdezi a papától. S a papa — mivel ő is járatos a mitológiában — elmagyarázza. Idegesen, mert tudja, mennyi galibát okoz a kettős nevelés. Viszont azt se akarja, hogy a fia buta maradjon s ne értse ezeket a szép képi kifejezéseket. De hogyan oldja meg? Mert azt se szeretné, ha híre menne az iskolában, hogy az ő fia járatos a bibliában.

A könyvesboltban

— Jó napot, kedves.

— Jó napot, néni. Mit parancsol?

— Mondja, aranyos, kapható maguknál álmoskönyv?

— Álmoskönyv? A néninek álmoskönyv kellene?

— Az, lelkem. Amiben az álmokat megmagyarázzák. Annyi boltot bejártam, azt mondják — nincs. Maguknak van-e?

— Nekünk sincs, néni. Nincs ma már álmoskönyv. Nem csinálnak.

— Nem? Be kár!

— A mai világban könyv nélkül álmodunk, néni!

— Ha nincs, hát nincs.

— De másfajta van — mindenféle. Lehet itt választani.

— Nekem most csak az kellene. Ha lenne... egyiptomi. Egyiptomi álmoskönyv.

A néni hátat fordít a könyvesbolt zsúfolt polcainak, csalódottan elmegy. Itt se kapott álmoskönyvet. Az eladó fejcsóválva néz utána: ez a néni is álmoskönyvet keres. Arra gondol az eladó: ha maszekvilág lenne, bombaüzlet lenne ma is az álmoskönv. Sokan keresik. Akik azokat a komoly cikkeket írják a könyvkiadásról, nem is gondolják talán, mennyien keresik ma is még az álmoskönyveket. S elmélázik az eladó: nem is lenne könnyű dolga, aki ma álmoskönyvet akarna szerkeszteni. Régen könnyű volt: három régiből írtak egy újat. De a mai álmokra azok már nem tudnának kádenciát mondani. Például: traktor szerepel az álomban. Mit mondhatna erről az egyiptomi álmoskönyv? A mesterséges pótbeporzásról ne is beszéljünk. S ha netán azt álmodja valaki: szputnyikkal kilőtték s messziről látta a Földet..., lehet ilyet álmodni? Lehet. De mit jelenthet ez az álom az ősi egyiptomi álomfejtők szerint? Ej..., ej..., álmoskönyv..., milyen lenne az, amelyik minden álomra tudna magyarázatot, s biztosan megmondaná: jót jelent-e, amit álmodunk?

Író—olvasó találkozó után

Megengedi az író elvtárs..., egy pillanatra...

— Tessék elvtárs..., nagyon szívesen.

— Odabent nem akartam szóvá tenni, de hogy az író elvtárs olyan nagyon szépen beszélt a falusi élet ábrázolásáról... meg arról, hogy milyen fontos is, felelősségteljes is azt ábrázolni, ami ma falun van..., ha jól értettem, így tetszett mondani...

— Igen, ami ma falun van. Így szoktam mondani, ugyanis...

— Szavát ne felejtse az író elvtárs, odabent nem akartam ezt szóvá tenni, mert nem vagyok benne biztos, butaságot kérdezni nem akarok...

— Csak bátran, elvtárs, bátran...

— Azt akarnám, nagyon röviden... hiszen látom, mások is várnak az író elvtársra, hogy tulajdonképpen ami a Ludas Matyiban megjelenik, arra is vonatkozik-e az, amiről beszélni tetszett.

— Nem értem pontosan.

— Amit a falusi életről tetszett mondani..., ami ma falun van..., ennek az ábrázolása a Ludas Matyiban..., ha szabadna kérdeznem.

— Ohó, értem. Tetszik tudni, a Ludas Matyi szatirikus hetilap, namármost...

— Ezt én is tudom, elvtárs. Sőt azt is tudom, hogy van ekörül most valami vita. Ugyanis a humoristák meg a karikaturisták amiatt berzenkednek, hogy őket nem méltányolják, nem értékelik őket, vagyis a kritika meg a méltatás hiányzik, efféle problémák, ha jól értettem, most is olvastam erről egy cikket, ha jól emlékszem...

— Az És-ben. Ott tetszett olvasni. De ez olyan régi sérelem már...

— Nem tudom, milyen régi. Csupáncsak elgondolkoztam ezen, és azt hiszem, van valami igazuk, őket is figyelemmel kell kísérni, ugyebár...

— Érdekes. Én még — őszintén szólva — túl sokat nem törtem a fejem ezen. Engem ugyanis — mint odabent mondottam — elsősorban a mai falu problémái foglalkoztatnak, vagyis ami ma falun van.

— Bocsánat, éppen jó, hogy ezt tetszett említeni. Ami ma falun van. Ugyanis én a Ludas Matyit hétről hétre olvasom. Azt is figyelem, mi van benne a faluról, falusi vagyok, hát érdekel. Mit is lát abból a Ludas Matyi, ami ma falun van — ahogy ezt az író elvtárs odabent mondta. Majd tessék megfigyelni, igaz-e, amit most mondok. Tessék utánaszámolni. Én úgy látom, hogy a falusi témájú rajzos tréfák hetven — mondjuk hetven — százaléka arról szól, miképpen lógnak, lustálkodnak, lopnak, ravaszkodnak a parasztok. Körülbelül tíz százalék azt ábrázolja, hogyan akarnak mindenképpen Pestre költözni. Még a Gellérthegyre is felmásznak, hogy barlanghoz jussanak. Húsz százalék meg azt mutatja be, hogyan válogatnak a boltban, viszik haza szekérderékban a tévémasinát, mosógépet, hogyan flancolnak a lányok, menyecskék...

— Érdekes. Érdekes megfigyelés.

— No, én ezen csak elgondolkoztam. Ezt persze nem kell túl komolyan venni, mert egyrészt, az én véleményem ugye, nem számottevő, másrészt, ahogy tetszett is mondani, a Ludas Matyi szatirikus hetilap.

Elköszönt, elment a folyosói beszélgető. Elnézést kért, hogy ilyen sokáig feltartotta az író elvtársat. Az író elvtárs aztán dedikált. Nyomták az orra alá a saját könyveit, hajh, de boldogan dedikált. S közben — hisz oly friss volt az élmény — azon töprengett, amit az imént falusi bácsi mondott neki, s elgondolta: ha minden úgy volna, ahogy a Ludas Matyiból kitűnik, ugyan miből vennének tévét, mosógépet azok a lusta, naplopó tsz-parasztok? De aztán gondolatban legyintett: kell ezt komolyan venni? Hisz ez csak afféle szatíra. Humor. Karikatúra. Nemde? S dedikált tovább.

Mándy Iván

Papp Lajos versei:

FEGYVEREK NÉLKÜL

Tenyérnyi világháború...
Hangyák hadakoztak egy morzsa körül.
Egy pillanatig
hangya voltam én is
és összeszorult az iszonyattól
gyámoltalanul kevés
hangyaszívem

Ó, ha leraknánk végre
a rettegés
egymásra szegzett fegyvereit!

ÜNNEPEK ÍVE

Kitárt tenyerek íve:
virágok nyíló íve,
hold ezüstös karéja,
vidám lengésű hinták íve.
Felszökő kedvünk hullámai.
Lánynevetések dallama.
Völgyek ágymeleg íve.
Karok ölelő lobogása.

S az első szivárvány az égen.

Fecskeröptű szél,
sirálysugarú nap,
ne hagyd a kitárt szárnyak ívét
riadtan becsukódni.

Hegedűs István:

SZÉLSŐ FÉNY

Hányadszor nyitok ablakot,
hogy lássam őt, ott, hol az éj
iszapjában épp elakad
a városszéli fényfüzér

Védve egy ritkán járt utat
a szélső fény csöpp földi jel
ott áll, mint végső öntudat
szemtől szemben a semmivel

Hátul a Város: neonok
családja, száz rokoni szál
erős szőttese — otthonuk
porhanyós utcai homály

De ő egyedül van s — világol!
Kiégeti a csillogó tért
öntestével a légycsapóként
rá-rázuhanó éjszakából

Példám, kemény kis csillagom!
Világol, mint szál huzalon
halálig nyújtott értelem.
Tisztán és rebbenéstelen

Látnom kell, mily ép hittel áll,
s éreznem, hogy e csöpp, derék
szellemi végvár szinte már
idegeimbe kötve ég;

de feladatnak szigorú,
hogy táplálnom kell szakadatlan
szívveréssel. Míg el nem pattan
benne az izzó koszorú.

Moszkvai tudósítónk levele

EMIGRÁNSARCOK
MÁCZA JÁNOS

Mácza János, *vagy ahogy itt nevezik, Ivan Mácza, a moszkvai Lomonoszov-egyetem művészettörténet szakos hallgatóinak tanít esztétikát. Könyveit sok nyelvre lefordították, többek között japánra is. Művészettörténészek nemzedékei nevelődtek keze alatt. De kevesen tudják, hogy ez a halk szavú és nagy energiájú ember valaha a magyar avantgarde egyik ígérete volt. Ő is egyike azoknak az egykori hangoskodó fiatalembereknek, akik Kassák vezetésével akarták megváltani a világot, míg útjaik 1919. után oly végzetesen kettéváltak. Lehet, sőt bizonyos, hogy a magyar lírának volt (és lesz) náluk tehetségesebb nemzedéke, de merészségben és nagyot akarásban ők állták a versenyt elődeikkel. 1919-ig törekvéseik nagyjából azonosak voltak: megteremteni a magyar irodalom proletárbalszárnyát. Politikai konzekvenciáikban a háború idején nemcsak a Nyugat pacifizmusát haladták meg, hanem a Népszava kispolgári, romantikus »munkásköltészetét«. Művészi szempontból azonban a nyugatosokkal nem emelkedhettek egy magaslatra és ebben az is nagy szerepet játszott, hogy 1919 véres augusztusa a csoport valamennyi tagjának pályáján hatalmas törést jelentett. Egy részük — Kassák Lajossal az élen — a »pártok-fölöttiség« eszmei alapján állva lassan eltávolodott ifjúkora eszményeitől, más részük azonban éppen ezeknek az eszményeknek a folytatását ismerte fel a kommunista mozgalomban.*

Ezek közé tartozott Mácza is. Felismerését hitvallásszerűen fogalmazza meg a Bécsben megjelenő »Ma« hasábjain. Kassák, akit a fehérterror embertelensége bizonyos általános messiánizmusba hajszolt, ekkor már elutasította magától a politikai aktivitás gondolatát. Mácza így vitatkozik vele:

»A szeretetet hirdetjük. A törvényt, amely megszüli bennünk a szeretetet. De hogy célunkat elérhessük, először le kell rombolni mindent, ami a szeretet törvényének kiteljesülését megakadályozza. Le kell rombolni a mai gazdasági rendet.«

Következetessége a KMP-hez vezeti. Nem első találkozása ez a párttal. 1919-ben a fiatal aktivistát a Közoktatásügyi Népbiztosság kinevezi a Nemzeti Színházba segédrendezőnek. Mácza ért a színházhoz. 1915-től színikritikusa a »Tett«-nek, majd a »Má«-nak. Maga is ír, egy egyfelvonásosát ebben az időben mutatja be az Újpesti Munkásklub.

Kun Béla *nem szimpatizált a modernista törekvésekkel, legkedvesebb költője Petőfi. De látja, hogy az Avantgarde (amelynek tagjai éppen úgy harcolnak a Tanácsköztársaságért, mint Majakovszkij és társai a Bolsevik Pártért) az új rend szilárd politikai támaszai. Lukács György és Révai József, a Közoktatásügyi Népbiztosság fiatal vezetői (Révai maga is aktivista-futurista költő ekkoriban) új, nagy kiállítótermet adnak a »Ma«-csoportnak a Belvárosban. A kispolgári munkásárulókkal szemben pedig megvédik őket, mint pl. akkor, mikor Göndör Ferenc »Ember« c. folyóiratában megtámadja a csoportot.*

Mácza Jánost kedvelhették a Nemzeti Színház jórészt polgári beállítottságú színészei. Az ő segítségükkel szerzett francia pecséttel ellátott útlevelet 1919 szeptemberében, mikor helyzete veszélyessé és tarthatatlanná vált Magyarországon.

A magyar határőr udvariasan tisztelgett a francia antantpecsét láttán, és Mácza többet nem látta szülőhazáját.

Most, hogy itt ülünk a Malaja Bronnaja utcai lakásban, három nagy életszakasz bontakozik ki előttem. Ifjúkor — emigráció — hazatalálás. Az emigráció 1923-ig tartott. A KMP Kassára küldte dolgozni, ahol az 1908-ban alapított »Kassai Munkás« szerkesztője lett. Itt kezdődött az a tevékenysége is, amely felhívta rá a figyelmet. 1922-ben Stockholmon keresztül orosz nyelvű irodalom érkezett Kassára. Köztük Majakovszkij versei. Mácza viszonylag jól tudott oroszul — a háború elején tanult meg, fogságban —, és először ültette át magyar nyelvre Majakovszkij néhány versét.

Az általa vezetett és írt tárcarovatban gyakran ékeskedtek nagy cenzúraablakok, melyekbe néha a csehszlovák köztársaság címerét nyomatták, néha pedig ilyen feliratot: »Munkatársunk cikkét a Csehszlovák Köztársaság demokratikus cenzúrája törölte.« Ezeken a hasábokon — és nem sokkal később a kassai munkáskórus ünnepségén — harsant fel először a »Balra-mars« Mácza János fordításában:

»Zászlók tapétázzák az eget,
Ki az, ki jobbra lépeget,
Balra, balra, balra!«

1923 karácsonya *Moszkvában találja. Ezzel veszi kezdetét a hazatalálás szakasza. Masaryk és Benes demokráciája, amely a horthyéknak való kiadatás örökös veszélyével fenyegette, fojtogató lett számára. Elhatározta, hogy Moszkvában telepszik le. Még ebben a hónapban felhívta Majakovszkijt, és tört oroszsággal közölte vele, hogy ő a magyar fordítója. Majakovszkij vidáman felelte: »Jöjjön fel hozzám, jóllakatom Önt.«*

Aznap találkoztak. A költőnél szokott társasága: Oszip Brik, a Lef szerkesztője és felesége, Lilja Brik (a költő nagy szerelme). Ők hárman 1915 óta éltek együtt a legnagyobb harmóniában. Ott volt még Majakovszkij legjobb barátja, Nyikolaj Aszejev is. Hirtelen a barátságos beszélgetés közben a költő félbeszakította saját mondatát és idegesen járkálni kezdett az asztal körül. A többiek, akik már ismerték őt, nyugodtan folytatták a beszélgetést. Majakovszkij valamit gyorsan felírt jegyzetfüzetébe, aztán visszaült az asztalhoz.

Sokszor találkoztak még. Hallotta 1926-ban a Vhutemasz (Össz-szövetségi Művészeti-Technikai Főiskola) vitaestjén dühödten támadni a konzervatívokat, hallotta szavalni a Politechnikai Múzeumban, beszélgetett vele az írószövetségben. És egyre inkább erősödött róla az a benyomása, hogy »egyenes, becsületes, határozott fellépésű« emberrel van dolga.

Köteteket mutat, Majakovszkij-dedikációval. Ideges, vadul száguldó betűk, és ezentúl a nyomtatott szövegek mögött is ott érzem ezt a kíméletlenül villogó írást.

Dokumentum 1924-ből: a Rapp és a Lef között megkötött »fegyverszünet« okmánya, melyben a felek kötelezik magukat arra, hogy beszüntetik a kölcsönös támadásokat, és minden erejüket a közös cél, a proletárirodalom felvirágoztatására fordítják. A Lef nevében: Majakovszkij, a Rapp nevében: Averbah.

De Averbahék nem szüntették meg a támadásokat és nem válogattak az eszközökben. Szüntelen támadásaik is okai voltak annak, hogy 1930. áprilisában Majakovszkij hatalmas és gyengéd kezei leírták az utolsó villogó betűket: »Kérem, kíméljenek meg a pletykától. A megboldogult az ilyesmit nagyon nem szerette.«

Előtte az íróasztalon egy pisztoly feküdt.

Mácza Jánossal *nem csak Majakovszkijról beszéltünk. Beszélgettünk az ő további sorsáról is, amelyről még külön kellene írni, és a mai magyar költészetről. Könyvespolcain a modern szovjet és csehszlovák irodalom kimagasló művei mellett ott sorakoznak József Attila, Radnóti és Illyés kötetei is. Mácza János ma is szakadatlanul dolgozik. És jottányit sem engedett azokból az elvekből, melyeket 44 éve mélységesen szeretett és tisztelt mesterével, Kassák Lajossal szemben is vállalt. A cikk, amely 1920 nyarán véglegesen eldöntötte útját, élete jelképeként viseli ezt a címet: »Szeretet, tagadás, harc.«*

Dalos György

TISZATÁJ

BERCZELI A. KÁROLY

Több mint tíz éve fordításokból tartom fenn magam. Ez alatt az idő alatt mintegy 30 000 verssort ültettem át magyarra: latinból, olaszból, spanyolból, németből és franciából. Ezek részint önálló kötetekben, részint antológiákban jelentek meg. Legtöbb a spanyol. Klaszszikus színműíróik zömét én szólaltattam meg barokkos formahűséggel. Közben az Értelmező Szótár belső munkatársa is voltam, s ebben a minőségemben — amennyire ezt a szótár jellege megengedte — a szegedi tájnyelvet képviseltem. De szülővárosomról sohasem feledkeztem meg. Pár éve megjelent olaszországi útirajzomban szegedi mivoltomra, alföldi tájélményeimre állandóan hivatkozom a napokban befejezett „Előjáték" című regényem Szegeden játszódik a harmincas évek derekán, s bár a helységet magát nem nevezem meg, de környezetrajzokból s a leírásokból lehetetlenség nem ráismerni a Tisza-parti városra. Ugyancsak Szegeden játszódik — még a század elején — egy hegedűkészítőről írt regényem, a Mesterhegedű, melynek hőse nagyjából apámra emlékeztet. S jövő terveimben is Szegedé a vezérgondolat.

MEZEI ANDRÁS

Ha a terveimről faggatnak, mindig megriadok, hiszen mindent meg szeretnék írni, ami ebben az átmeneti korban kavarog, feszül rendeződik bennem és a világban, de hogy miből lesz vers, azt nem tudhatom, s mind jobban hiszem: nem sikerülhet jó verset írnom, ha már a tartalmát előre el tudom mondani. Ugy érzem, azon az úton kell továbblépnem, melyet a második kötetem, a „Mulandóság sebei" jelölt ki számomra. Művészileg tömörebben, világosabban szólni, de ugyanakkor érzékletesebben. Ezután sem fogom megkerülni a „kényes" problémákat és ezután sem vallom, hogy a politika nem tartozik a művészet szférájába. Formai kísérletezéseim sem hagyom abba. A „Mementó", a „De profundis" sikere az irodalmi színpadok igényeire is figyelmeztet. A szocializmus építésének gyerekkorát, „régi dicsőségünket" szeretném föleleveníteni, mert rögeszmém, hogy csak a művészet őrizheti meg tisztán, adhatja át azt a tüzet az utánunk jövő nemzedékeknek — a fiatalok ne juthassanak az eszménytelenség, az egzisztencializmus, az unalom zsákutcájába. Mert vannak dolgok, melyekről nem szólni becstelenség.

A verset nem tartom kizárólagos műfajnak a magam számára. A Szépirodalmi Könyvkiadónál jelenik majd meg a kisregényem, melyben egy tizenhárom éves kisfiú felfokozott képzeletében csodákként jelenik meg mindaz, ami természetes lenne, az ezerkilencszáznegyvennégyes év valósága pedig hihetetlenné válik a „csodatevő" kisfiú kalandjai és gazdag fantáziavilága mellett.

Az ünnepi könyvhét szegedi rendezvényei

Május 22—31 között zajlottak le országszerte az ünnepi könyvhét rendezvényei. Először az idén, öt megye tanácsainak és pártbizottságainak meghívására, külön íródelegációk utaztak el e megyék székhelyeire s találkoztak ott a kulturális élet helyi vezetőivel, illetékes tanácsi és pártbizottsági munkatársakkal. Szegeden május 22-én délelőtt 10 órakor a megyei tanácsháza vb ülésztermében *Tóth* Dezső József Attila-díjas irodalomtörténész és kritikus, továbbá *Garai* Gábor József Attila-díjas költő válaszolt a megjelent kultúrmunkások, tanácsi és pártvezetők kérdéseire.

Az ünnepi könyvhét megnyitójára délután 3 órakor került sor a Tisza Szálló tükörtermében, ahol *Garai* Gábor József Attila-díjas, *Papp* Lajos és *Papp* László költők olvastak fel verseikből, majd *Tóth* Dezső beszélt irodalmi életünk néhány aktuális kérdéséről.

Jelentős eseménye volt az ünnepi könyvhétnek a május 25-én este 7 órakor ugyancsak a Tisza Szállóban a Szépirodalmi Könyvkiadó által rendezett irodalmi est *Szabó* Magda, *Goda* Gábor és *Komlós* János írók szereplésével.

Az ünnepi könyvhét időtartama alatt számos író-olvasó találkozót és a könyvet propagáló egyéb rendezvényt tartottak Szegeden és Csongrád megyében. Több neves író látogatott ez alkalomból megyénkbe s találkozott olvasókkal. Író—olvasó találkozókon szerepelt *Bihari* Klára, *Janikovszki* Éva, *Berkesi* András, *Fekete* Gyula, *Gergely* Mihály, *Papp* László és *Szilvási* Lajos a már említetteken kívül. A megyénkben és Szegeden élő írók közül *Tóth* Béla Hódmezővásárhelyen, *Mocsár* Gábor és *Simai* Mihály Makón, *Bárdos* Pál Eperjesen, *Németh* Ferenc Klárafalván és Eperjesen, *Lődi* Ferenc Kövegyen találkozott olvasóival. Szegeden a Móra Ferenc művelődési otthonban, az Újszegedi Kender- és Lenszövő vállalatnál, a Szegedi Kenderfonógyárban rendeztek még ez idő alatt író—olvasó találkozót vendég- és helyi írók szereplésével.

Mezei András:

FÖLSZÍVÓDOTT IMÁDSÁG

Hullnak az őszi piros levelek már,
a sötét bivalyokra, a sárra,
mint homokóraszemek leperegnek
a lombkoronák, a sötét bivalyokra,
a sárra peregnek az őszi piros levelek,
s már bennem is így a tüzes nagy pernyék
hullanak át az időn lobogó levelekként,
hogy az égre növő fák, üszkösödő nagy halmok:
bivalyokkal, a sárral, a ködbe borult táj
temetője alatt, legelőkön a tilinkós füzek
és a fenyőfák gyantaragyás derekán,
föllelje magát a gyerekkor.
Mégis
a lengő álmodozástól félek már hamar elhagy.
A visszaderengő tájra vezényli
sötét katonáit az erdő.
Reccsen a föld:
a piros levelek meg a kék ég özönében
a gyolcs ing, a feszülő istráng:
Pendelyes fiúját vonszolja a férfikor lusta bikája.
Csapkodó ökörfarokkal játszó képzeletét
vissza se rántja,
de mindig örökké látni e tájban
a megszelídített állat
szomorú, értő, emberi arcát.
Nézzetek át a folyón
a levegőég madarát űzi a mélybe az éhség,
ám a magasság húzza halálos mennybe ősét, a halat.
Íme az Ősz:
Az imádság, ami fölszívódott már tenyeremből,
de a szememben lobog a szépség teremtő önkívületében!

K. Sándor, Budapest: 19 éves, de matuzsálemien öreges versei vannak. Önmagáról írjon.

F. J. András, Budapest: Ügyes dolgok, de lehetnének súlyosabbak is. Újabb írásait szívesen látjuk.

A. Attila, Szeged: Másfél századdal előbbi nyelven ír. Üzenjük, hogy írjon, de gondolja meg, hogy áthaladtunk a XX. század közepén.

D. L.: Elolvastuk verseit, az Őszi este meg az Édesapám virágai címűek alapján biztatnánk is. De csak a jobbak olvastán mondhatunk bizonyosat. Azokat várjuk.

B. Győző, Budapest: Egyik versében olvastuk: „Mi ez? Szerelem? Vágyakozás? Vonzalom? Viszony? Kapcsolat? Időpazarlás? Nem tudom." Döntse el, addig ne írjon verset.

Z. András, Budapest: Kérjük, hogy maradjon kedves olvasónk. Versei nem közölhetők.

K. K. Szőreg: Szomorúan olvastuk az Anyám mosogat c. versét. Segítsen édesanyjának a versírás helyett.

Nem közölhető írásokat küldtek: O. László, Mike L. István, E. Gyula, Budapest. N. Tibor, U. László, Szentes. J. Mária, Szeged. Z. László, Orosháza. Cs. Zsuzsa, Szeged. T. György, Miskolc. Sz. Sándor, Szolnok. B. József, Földeák.

TISZATÁJ

A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának lapja. Felelős szerkesztő: **Andrássy Lajos.** Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Kovács László. Szegedi Nyomda V. Szeged. Terjeszti: a Posta Központi Hírlapiroda. Megjelenik havonként. Szerk. biz.: Dér Endre, Ilia Mihály, Kovács Sándor Iván, Papp Lajos, Papp Zoltán (társszerkesztő), Tóth Miklós. Szerkesztőségi fogadóórák: kedd, csütörtök, délelőtt 11—13-ig, másnapokon délután 4—6-ig. Szerkesztőség: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Telefon: 51-98, 23-30. Postafiók 153. Kiadóhivatal: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Telefon: 31-16, 35-00. Postafiók 153. Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Előfizethető a Posta Központi Hírlapirodánál. (Budapest V., József nádor tér 1. Telefon: 180-350) és a kézbesítő postahivatalokban. Évi előfizetési díj 24 Ft. Félévi 12 Ft. Egyéni előfizetések a 61 280. közületek a 61 066 sz. csekkbefizetési lapra (átutalások az MNB 9. sz. egyszámlára) küldhetők be. Indexszám: 25 916.

ÚJ KÖLTŐK KALÁSZ LÁSZLÓ

Méltatni kell, mert vérbeli, igaz költő. Aggódni kell érte, mert lassan arra kényszerül s készül, hogy letegye a tollat. Senki se higgye, hogy talán azért, mintha „pöre" volna a szocializmussal, vagy fordítva. Nem. Az szorítja a szívét, aminek orvoslását épp a szocializmusra bízta az idő. Költőként pedig a renyhe óvatossággal gyűlt meg a baja, s azzal, hogy, helyzeti hátránya lévén, a kiszorítósdi játékot nem győzi könyékkel és ügyességgel.

HARMINCEGY ÉVES. Eldugott kis borsodi faluban született, ott is a legkívül esőbb részen: apja útőr volt, az egész népes család kint élt valahol a falu határában. Mint sok rosszruhás, nagycsizmás társa, 1945 után tanulhatott, gimnáziumban, majd egyetemen. Közben egyre rosszabb, egyre lefelé sodróbb helyzetbe került. Mielőtt végzett volna, el kellett válnia az egyetemtől. Teljesen magára maradt. Végül, némi bolyongás után, letelepedett egy a szülőfalujánál is kisebb és eldugottabb helységbe. Tanít, megnősült, gyermekei születtek; él, ahogy lehet.

„Nincsenek napjaim, csak perceim vannak" — panaszolja egyik versében. Mindig is csak kurtán mért percekben tehette, amire hivatva van. Így is milyen sokat és milyen értékeset alkotott! Eddig mintegy hétszáz verse gyűlt össze. Tíz éve publikál. Pesten, Debrecenben, Miskolcon, Pécsett folyóiratokban s napilapokban száz-százhúsz verse jelenhetett meg; töredéke annak, amit írt. Nemzedéktársai már a második-harmadik kötetnél tartanak. Elhagyták, jaj, messze elhagyták! Joggal, okkal? Bizonyos, hogy nem. Itt is, megint magára maradt. S a lehető leggyötrőbb állapotban: beszél, egyre beszél, s csak minden ezredik szava hallható.

Pedig érdemes lenne meghallgatni valamennyit. Semmi hamisság, semmi cifrálkodás, semmi mutatványos nagyotmondás sincs bennük. Természetesen, már-már szemérmetlenül őszinték, ám a szószátyár ömlengés, az önmarcangolás, a rohamszerű kitárulkozás mellékzöngéi nélkül. Kalász úgy versel, ahogy munkaközben, folyóparton heverészve, szerelmesét várva, temetési menetben lépkedve belül zsong, remeg, fáj az ember, elszabadultan s szinte öntudatlanul. Verseinek szólama, tagolása, szókötése az élőbeszédé. Még címük sincs; a szokásnak eleget téve, az első sorokat választja külön szerzőjük. Monológra emlékeztetnek ezek a versek. Hangvételük, kissé laza ömlésük, a hagyományos rímust és rímelést kiiktató felépítésük, látványt, érzést, hangulatot, gondolatot egybefogó asszociálásuk a lírára örök, ősi forrásából fakad: egyszerűen és kendőzetlenül kibeszélni, ami eltölti, betölti a lelket. A képek anyaga is a közvetlen környezetből áll össze. Káposztáskert, száradó ruhák, folyópart füzekkel, hajnali fagyban dermedt fák, pohár fölé hajló arcok, hírek a rádióban, a testi folyamatok állandó élménye — még árnyéka sem fedezhető fel itt sznobságnak, utánérzésnek, álvalóságot konstruáló művészi kalandorságnak.

Ebből az anyagból azután Kalász arculatában-szellemében sajátos világot épít. Melynek princípiumait keresve, elsősorban nem az eszmei-erkölcsi rétegekben kell vizsgálódnunk. Kalász nem intellektuális költő, és úgy látszik, a műveltség sem ad számára alapvető, nagy élményeket. Verseiből ugyan nem hiányzik a gondolatiság, csakhogy ez nem témákat termelő, hanem átvilágító, kommentáló természetű. Mégpedig alkalmasint azért, mert nála sokkal eredendőbb, parancsolóbb, kifejezést követelőbb a különös burjánzású érzelmi-hangulati átélés, azonosulás. Innen minden egyes képnek, versnek, Kalász egész eddigi költészetének az a tulajdonsága, hogy hiányzik belőle a racionális-logikai eleve megtervezettség, a gondolati világkép egyirányú haladása, alakulása, építése.

Mint minden effajta lírikus, ő is állapotrajzokat ad magáról, a mindennapi élet élése közben. Nem nyúl át múltba, jövőbe, nem vonatkoztat el a pillanattól. Látszólag szeszélyesen ír, valójában szigorú logikát követ. Éltének és sorsának logikáját. S mivel a sorsa úgy hozta: pillanatról pillanatra szembe kell néznie a bizonytalansággal, a magánnyal, apró ügyek-bajok konok, felőrlő támadásával, az értetlenséggel, azzal, hogy észrevétlenül, szinte alattomosan siklanak el az évei, s mintha bezárulna előtte, mögötte, fölötte minden kapu, amely a tágas-gazdag világba nyílik. Ez a sorsa. Így él. S ha belehasít a teljesületlen vágyak és igények nyomán támadt fájdalom, ha egyszer ez történik vele és körülötte, miért ne mondaná ki, miért ne ezt mondaná el?

Szándékosan éleztem ide a kérdést. Ugyanis nemrég megcsillant Kalász előtt a remény: talán mégsem fájtaszenvedte ki hiába a verseit, talán nem fakulnak meg a kéziratlapokon. Megcsillant a remény, s gyorsan eltűnt. Engedtessék meg azonban legalább *utána* küldeni néhány szót.

Kalász kétségtelenül sok fájdalmat, kiábrándulást, bizonytalanságot tartalmazó lírája magában hordja okolását-eredetét is. Nem metafizikai költészet ez, nem terjeszti ki a maga gyötrelmeit a világra; ebben is szigorúan őszinte. A valóság szakadékos tájain fakadt, s nem másra, csakis ezekre a tájakra veti vissza kevés fényét, sok árnyékát. S a jó, a szép, a teljes, a fényben fürdő világ áhítása és akarása nem pozitív elem-e? Nem mélységesen és gazdagítóan emberi-e? S nem úgy van-e, hogy: Kalász verseit nem jelentetik meg kötetben, mert — más okok mellett — sok köztük a bizonytalansággal küzdő, a rosszérzéssel, a magánnyal vívódó, *tehát* Kalász még több keserűséggel telítődik, még elhagyottabbnak, még magányosabbnak érzi, tudja magát, *tehát* ha lenne is ereje évek múltán megint jelentkezni, még keserűbbek, a kilátástalanság rémével még beárnyékoltabbak lesznek azok a versek. És akkor? Nyilván kezdődik elölről az egész. Körre kör, de mindig lejjebb egy bugyorral.

Nem szánakozást akarok kelteni. Hanem a tragédia határát súroló emberi-költői példa súlyával kérni, hogy aki övig süllyedt az iszapba, az húzassék ki, ne pedig az várassék tőle, hogy előbb lépjen szárazra, azután beszéljen. Mert akkor se szárazra nem léphet, se beszélni nem beszélhet. „Néma fű lesz belőlem" — így véli Kalász is. Hát ne legyen! Óvatosabban fogalmazva: jó lenne, ha nem lenne, s ha e végből megtenné ő is, ami ráhárul, mások is, ami rájuk hárul.

SZÉKELYHIDI ÁGOSTON

Kalász László versei:

RÁZZA A SZÉL A FÁKAT,

ősz van megint.
Kopaszodnak az ágak,
meglegyint
a hűvös múlandóság:
a sima ég
kristályos koporsóját
csiszolja még.

A nagy lila időben
állok magam,
magamét őrző őrszem,
kopottasan,
térré vált parcellás időm
őrizgetem,
többet nem védhetek, midőn
több nincs nekem.

Ki véd mást, mint önmagát?
Álnok, hazug,
ki, mint e szél rázza át
e dúlt falut,
lohol orrát bedugva,
hátra se néz,
mögötte nő a dudva,
rág a penész.

Ősz van. Milyen színpompa!
Mennyi levél!
S mind csak a magam
[gondja
hullik elém.
A nagy lila időben
állok magam,
a cifraságban őrszem,
kopottasan.

A FÁK

elfoglalják a dombot,
ellepik a lejtőst a bokrok,
felhők az égre tapadoznak,
s sétáltatom a fogyó holdat.

Megrohanják a sötétségek
a sűrűsben elájult éjet,
s száz csillagot kell elfrics-
[káznom
a sugárörves hold útjából.

Tekintetem labdája pattog,
játszom én, ha játszani
[hagytok!
Erdőkből föl s le, sötétből
[égig
ahol csillag-kavicsos fénylik.

JÖNNEK A GIGANTOSAURUSOK

átlépik a hegyet a hüllők
telkeink fölött megállnak
Se nem csodálkozva
se nem dühvel
csak egykedvűen fölemelik a lábukat
Görnyednek hátuk ívesre hajlik
s tarkójukat megvakarják
érdes-nyirkos bőrük feszül
s a leomlott gerendák kövek
s tetőink cserepei a talpukat bizsergetik

A hóban udvarainkon
féllábúra hímzett kéktollú madaraink
már ijedt emlékek csupán
ott álldogál árnyékuk még
pár pillanatig a volt kerítésnek
támaszkodva és fészkeiket nem bélelik
[ki álmaink

A hangszóróban a dal utolsó
pászmáit mereviti a rozsda
a dróthálóhoz a huzalokba
visszakóválygó pillanatra a dallam
s nagyot sóhajt a mikrofon

Bip bip köröznek egünkben
fellőtt szorgalmas csodáink
s adják adják unhatatlanul
az értelmes hasznos jelzéseket

Egy ág kihajt s szirmai
csodálatosan gazdag jövő ígéretei